Innholdsfortegnelse

Redaktionellt 3

Essä

Espen Håland
Inn i det ukjente – en psykolanalytisk lesning av Tove Janssons «Pappaen og havet» 5

Fagartikler

Helene Wolf
Paradiset och katastrofen – transformation och självtillblivelse genom Tove Janssons «Pappan och havet» 19

Boganmeldelse

Peter Ramsing
Kunnskapsansvar – spiseforstyrrelser som kasus 42

Kunstanmeldelse

Silje Klippen
Wind Speed 75 knots 46
Halvor Stormoen Raddum og Helene Wolf
Redaktörernas reflektioner: Wind Speed 75 knots / Å Se Weimarrepublikken gjennom Ryfylke 59

42. årgang 2026 nr. 1

Intervju

Torben Heinskou og Halvor Stormoen Raddum
«Den intellektuelle nysgjerrigheten som drivkraft»
– et intervju med Sigmund Karterud 62
Francisco Alberdi
«Fra det isolerende sind til det transsubjektive grundlag for det psykiske liv»
– interview med Bent Rosenbaum 82

Redaktionellt

Vi är glada över att få presentera ett nytt nummer av Matrix samt att få välkomna Andreas Ekberg som ny medlem i redaktionen! Varmt välkommen, Andreas!

I det här numret presenterar vi två bidrag som båda tar avstamp i den finländska mångkonstnären Tove Janssons sagoroman *Pappan och havet*. I essän ”Inn i det ukjente. En psykoanalytisk lesning av Tove Janssons *Pappaen og havet*” reflekterar Espen Håland över det okända, omedvetna och förborgade i berättelsen och delar vidare intressanta tankar om rörelsen som den omedvetna nivån kan tänkas sätta igång i läsaren. I artikeln ”Paradiset och katastrofen – transformation och självtillblivelse genom Tove Janssons *Pappan och havet*” utforskar Helene Wolf med utgångspunkt i samma roman vidare uttryck för självtillblivelse och psykisk utveckling så som tematiken gestaltar sig i berättelsens händelseförlopp och spränger sig in i författarens eget liv och kulturella sammanhang. Båda texterna visar på hur det psykiska lever på flera olika nivåer och levandegörs i våra kulturella uttryck. Romanen *Pappan och havet* presenterar sig, för att tala med Winnicott (1971), som ett lekområde av potentiella erfarenheter som hämtar sorgens, förgänglighetens och förändringens fenomenologi i förgrunden.

I konstanmälan ”Å se Weimarrepublikken gjennom Ryfylke” av Silje Klippen med en efterföljande redaktionell kommentar av Halvor Stormoen Raddum och Helene Wolf återkommer tankar om det kulturella fältets symboliserande och läkande potential. Vi får följa Silja Klippens reflektioner om Linda Simmels konstnärskap och dess centrala tematik som i likhet med Tove Janssons *Pappan och havet* återknyter till havet och faderskap. Silje Klippen diskuterar med utgångspunkt i utställningen ”Wind Speed 75” knots hur den amerikanska

konstnären i sitt arbete återkommer till det transgenerationellt traumatiska – faderns flykt över Atlanten undan Nazityskland. Också det här bidraget visar inte minst genom delade tankar från ett konstnärssamtal på hur kulturella uttryck också presenterar sig som ett lekområde som väcker till liv de individuella och gemensamma spåren och såren. Tankarna går till delat ansvar för ett sisyfotiskt mentaliseringsarbete.

I samtaler med Sigmund Karterud och Bent Rosenbaum fortsätter vår serie av intervjuer med personer med stor inverkan på den psykoterapeutiska utvecklingen i våra nordiska sammanhang. De visar hur vi som kliniker och medborgare utmanas att välja väg – vår egen frihet – en påminnelse lika aktuell idag som under tidigare auktoritära epoker. I ”Den intellektuelle nysgjerrigheten som drivkraft. Et intervju med Sigmund Karterud” möter Torben Heinskou och Halvor Stormoen Raddum Sigmund Karterud i ett samtal som naturligt återknyter till självutveckling, mentalisering och vårt intellektuella ansvar eller radikala frihet. I intervjun ”Fra det isolerede sind til det transsubjektive grundlag for det psykiske liv” tar Bent Rosenbaum och Francisco Alberdi vid och samtalar, bland annat, om det singulära, mångtydiga, och främmande som i mötet tarvar tolerans och förmåga till icke-vetande – kvaliteter som utmanar och uppmanar.

Årets första nummer av Matrix omfattar också en recension av Birgit Nordtugs bok *Kunnskapsansvar – spiseforstyrrelser som kasus* utgiven 2025 på Solum Bokvennen. Recensionen som är skriven av Peter Ramsing betonar vårt kunskapsansvar som kliniker inte bara i den kliniska situationen utan också ute i samhället – ett perspektiv som faller in i de övriga bidragens tematik.

Å redaktionens vägnar Torben Heinskou och Helene Wolf

Inn i det ukjente

– En psykoanalytisk lesning av Tove Janssons *Pappaen og havet*

Av Espen Håland[1]

Om øyer og fyrtårn

> *«Øverst i toppen av selve fyret, lyset som er rødt og grønt og hvit og som blinker med jevne mellomrom hele natten igjennom så vet båtene vet hvor de skal gå.» (*s. 22, Jansson, 2008)

Forfatteren Tove Jansson (1914 – 2001) var tiltrukket av ensomme øyer og deres landskap (Jansson & Tuulikki, 2024). På en øy er vi helt prisgitt naturkreftene. En øy påminner oss om at naturen er større enn oss, og at vi må innrette oss. Mange øyer ligger for seg selv og har en tiltrekningskraft i det å være skremmende og ensomme. Flere romaner og fortellinger har en slik øy som utgangspunkt og sammen med fyrtårn kan slik fortellinger romme vakker natur, voldsomt vær og noe dypt menneskelig.

I det daglige, når Jansson bodde på fastlandet, fikk hun utallige brev fra barn som, gjennom å ha lest hennes bøker, kom i kontakt med egne savn, lengsler og redsler (Karjalainen, 2014). Jansson svarte på alle brevene, men det kostet. Det var tungt å lese om de ensomme, triste og neglisjerte barna som lengtet til Mummidalen. Mye skjedde i Janssons eget liv. Hennes far var gått bort og moren, som hun hadde et nært forhold til, var preget av alderdom. Det var på øya Bredskär, langt ute i havgapet, at Jansson fant inspirasjon til boka *Pappaen og havet*.

1. Espen Håland er psykologspesialist. Han jobbet fram til 2021 på Sørlandet sykehus HF. Fra og med 2021 har han jobbet som avtalespesialist i Lillesand. Håland har en videreutdanning i psykoanalytisk psykoterapi ved Institutt for psykoterapi. I tillegg til privatpraksis jobber han som lærer ved Institutt for psykoterapi og psykoterapiveileder.

På Bredskär fikk Jansson en pause, hun ble fristilt og fant tilbake til seg selv og sin stemme. Det ga rom til noe annet og noe mer.

Fyrtårn finner vi ofte på de meste utsatte og avsidesliggende steder. Et fyrtårn står i regn og storm, og lyser opp for de som trenger det. Mange fyrtårn bærer sanne historier om tragedie og storhet i møte med det ekstreme. Det er historier om å være overlatt til seg selv på godt og vondt (Macias, 2020). En fyrvokters liv innebærer ensomhet, sårbarhet og avhengighet av andre for å overleve. Samtidig innebærer det å kunne være til hjelp for andre i nød. Fyrtårn rommer en dobbelthet; lyset, håpet og livet, og mørke, ensomhet og angst.

God litteratur finner sin vei til vår fantasi og gir dypere forståelse av det mellommenneskelige. I Mummidalen bearbeidet Jansson egne livserfaringer (Karjalainen, 2014). Mummidalen resonnerer med noe dypere i oss. *Pappaen og havet* er en uvanlig fortelling i Mummiuniverset. Vi befinner oss et sted mellom barnelitteratur og voksenlitteratur, mellom noe kjent og noe ukjent. Det er noe voksent som får sin inntreden i et barnlig univers. *Pappaen og havet* er ubehagelig nærme virkeligheten og lenger bort fra det fantasifulle og eskapistiske.

Et resymé

> «*Så rart at folk kan bli melankolske og sinte av å ha det godt. Men er det slik, så er det vel slik. Og da er vel best å begynne om igjen fra den andre kanten.*» (s. 25, Jansson, 2008)

Fortellingen begynner i Mummidalen. Noe er annerledes. Det er ikke lenger mummimamma, mummipappa og mummitrollet. Nå er det mammaen, pappaen og mummitrollet. Pappaen er ikke seg selv, han hører ikke lenger til. Han er rastløs og urolig. Familien trenger ham ikke og det gjør vondt. Pappaen vil at familien skal trenge ham igjen. Derfor reiser familien og lille My, med båt langt ut i havgapet til en øde øy med et fyrtårn som ikke lyser. Det er uklart om de vil komme tilbake til Mummidalen. På øya forsøker han etter beste evne å være den som passer på dem og sørge for at de er trygge. Det blir ikke slik. Familien går i langsom oppløsning. Vi følger pappaen, mammaen, trollet og lille My sin utforskning av den øde øya og seg selv. De er ikke alene på øya.

Den skremmende Hufsa har fulgt etter dem fra Mummidalen. På øya er det også en mystisk fisker som har en uklar forbindelse til øya. Fortellingen dveler

også rundt fyrtårnets lys har sluknet og ingen vet hvorfor. Sammen med omskiftelig vær, høye bølger og storm blir vi konfrontert med en dyp ensomhet og usikkerhet.

Pappaen og havet kretser rundt det ukjente, utvikling, oppløsning av relasjoner, ensomhet og forgjengelighet. Fortellingen er innhyllet i mystikk og uro, som en ubehagelig drøm. Det finnes ikke lenger en vei tilbake til den trygge Mummidalen.

Litteraturens ubevisste og rommende funksjon

> «*Stormlykten lyste opp en sirkel av hvit sand og svart vann, utenfor den var bare det veldige mørket.*»
> (s. 34, Jansson, 2008)

Det ubevisste har glemselens språk i seg, det vi ikke husker, men som likevel lever i oss. Mye av vårt mentale liv er ubevisst og bearbeides her. Fortellingen om *Pappaen og havet* befinner seg i grenselandet mellom det bevisste og det ubevisste.

Hvor er bevissthetens yttergrense?

Pappaen og havet kan leses som en utforskning av bevissthetens yttergrense og det ubevisste (Westin, 2007). I fortellingen kommer dette tydelig frem både i fyret som ikke lyser, en øy som lever, et puslespill som mangler en brikke og et hav som er rasende. Det handler om noe annet, det handler om noe mer. Fortellingen *Pappaen og havet* er ikke ferdig tenkt, men blir til underveis. Det er tenkning i bevegelse (Stokkeland, 2011). Fantasi og virkelighet flyter sammen, naturen får menneskelige egenskaper. For eksempel blir vegetasjonen på øya redd og flykter. Havet er sint. Det ligger åpninger i dette og vi utfordres til å tenke rundt det.

Pappaen prøver å forstå hvordan ting henger sammen uten å komme å mål: «*Nå kom den der igjen, den svimlende tanken at havet ikke hadde lover i det hele tatt. Han avviste den øyeblikkelig. Han ville forstå. Han måtte komme til klarhet om havet for å kunne like det og for å kunne beholde respekten for seg selv*» (s. 176, Jansson, 2008). Vi ser hvor vanskelig det er å utholde usikkerhet for pappaen. Som leser blir vi også dratt inn det usikre, kan vi klare å holde det åpent og utholde usikkerheten eller må det avvises? (Bion, 1962). Pappaen er i bevegelse og forandring, det samme er mammaen. Mens pappaen synes å prøve å forstå og

romme virkeligheten utenfor seg selv, eksemplifisert med havet, virker det som mammaen utforsker og rommer mer seg selv, sin identitet og indre virkelighet. Hun maler et bilde av Mummidalen og maler seg selv inn i bildet i flere varianter. På et tidspunkt opphører grensene mellom fantasi og virkelighet for mammaen: *«Ettersom mammaen hadde merket at hun ikke ble større enn en kaffekjele når hun gikk inn i veggen, malte hun en masse små mammaer rundt omkring i hagen. I tilfelle noen av de andre skulle få øye på henne. Bare hun holdt seg stille, kunne de neppe være sikker på hvilken mamma som var den riktige»* (s. 177, Jansson, 2008). Mammaen vil ikke lenger være til for de andre, i stedet er som om hun utforsker seg selv og sine fantasier.

Vi ser en pappa, som i møte med forandringene, teller, måler og veier i et forsøk på å forstå og å få kontroll på havet og virkeligheten. Vi kjenner igjen dette i terapirommet og i oss selv. Det finnes sykehus, terapeuter og pasienter som ikke tåler usikkerheten, som helst vil ha noe konkret. Vi bruker diagnoser og skjemaer for å telle, måle og veie lidelsen og virkeligheten. Vi ser en mamma som går en annen vei. Hun går inn i fantasien. Kanskje flukter hun fra en virkelighet som er for vond å bære? Denne tilbaketrekningen er også gjenkjennelig, både i oss selv og i våre pasienter.

Ensomhet, sorg, uro og kjærlighet ligger hele tiden under. Vi som leser kan kjenne et ønske om å beholde Mummidalen og dets karakterer slik de var, ikke å kaste dem ut i ensomhet, sorg og uro slik forfatteren gjør. Tove Jansson lurte lenge på om boka skulle få tittelen *Den ensomme familien* (Westin, 2007). Vi ser en pappa ensom og alene på det store havet på bokas forside. Det er ikke bare pappaen som er ensom, også mammaen, trollet og senere den ukjente fiskeren er ensomme i sitt eget. Det er samtidig en uro som driver dem både inn og ut av ensomheten. Det er som om ensomheten får karakterene til å krakelere og vi aner tyngden av det psykoanalytikeren Wilfred R. Bion (1962) skriver om når han forstår forandring som en katastrofe. I ensomheten ligger det også en sorg. Tove Jansson skrev selv om boka at *«Naturligvis er den blitt melankolsk, til tross for all anstrengelse og til tross for en positiv slutt der pappaen, mammaen og trollet endelig leter seg ut av sin ensomhet og blir en familie igjen og fyret endelig tennes ...»* (s. 387, Westin, 2007, min oversettelse).

Veien ut av ensomheten, og det å finne sammen igjen, kan også leses som en bevegelse henimot kjærlighet. Det finnes tydelig spor av kjærlighet og omtanke i måten mammaen lar pappaen få sin frihet. Det minner oss om betydningen av å

legge til rette for separasjon og i det utvikling, selv om det også er smertefullt, både i normalutvikling og i terapirommet. Kjærligheten som finnes i Mummidalen og i mammaen, kan også bli kvelende. For forfatteren Jansson selv hadde Mummiuniverset som helhet blitt kvelende (Karjalainen, 2014). Det finnes også en dempet kjærlighet i måten trollet møter Hufsa på. Trollet klarer å være med Hufsa til tross for at hun vekker redsel, selv om hun ødelegger og fryser ting til døde.

Ingenting består. Vi må hele tiden gjøre et mentalt arbeid for å ta inn virkeligheten i sin fulle tyngde. Det er å gjøre personlige erfaringer omkring ensomhet, sorg, kjærlighet, tillit eller mistillit og angst er vanskelig (Stokkeland, 2011). *Pappaen og havet* er fantasi, men også et forsøk på å fordøye levd liv, Tove Janssons eget liv.

Mange forbinder psykoanalysen med det å gjøre noe ubevisst bevisst. Bion (1962) snudde om på dette. Han så mental fordøyelse i det å gjøre noe bevisst ubevisst. Bion hevdet at det ubevisste har en funksjon; å bearbeide opplevelser. Litteratur kan gjøre noe ubevisst bevisst, slik Freud var opptatt av, men kan det også gjøre noe bevisst ubevisst? Bion var opptatt av å kunne gjøre erfaringer til sine egne. For å gjøre egne erfaringer og å kunne lære av erfaringer, trenger vi å ta i bruk det ubevisste.

Pappaen og havet har i seg noe som leserens bevissthet ikke helt får tak på. Vi er på vei inn i det ukjente. Kanskje skal vi ikke prøve så mye å forstå, som det å slippe tak og bare være i fortellingen mens vi leser, slik barn ofte gjør. Det handler om å gjøre våre sinn mottakelige for erfaringer både i møte med indre og ytre virkelighet. Kanskje er det viktig å la fortellingen arbeide i det ubevisste. Som leser kan vi finne lag i litteratur som forfatteren selv ikke har vært seg bevisst. Det kan handle om at forfatterens ubevisste har lagt igjen noe i fortellingen. Leseren kan, ved hjelp av sin fantasi og sitt ubevisste, skapt noe nye nytt i møte med litteraturen (Ogden, 2016).

I terapirommet er det som vekkes i oss i møte med pasienten ofte det viktigste. En mors kjærlighet kommer ofte til uttrykk igjennom å ta imot og romme overveldende følelser og opplevelser fra barnet som det selv ikke klarer å ta inn (Bion, 1962). Senere vil en mor gi det tilbake til barnet i en form barnet kan ta imot. Dette benevner Bion som containment. Det innebærer å stille sitt sinn til rådighet, være et mentalt herberge for andres følelser og tanker. I Mummidalen har

mammaen vært tryggheten og den som rommer, men ikke nå lenger. Det finnes ikke lenger et mentalt herberge hos mammaen. Familien er i oppløsning, og alle går inn i sitt. Fortellingen tar opp i seg hva som skjer, og hvor utfordrende det kan være, når andre ikke lenger gir mentalt husly til vanskelige opplevelser som trenger å bli bearbeidet. Har trollet et mentalt herberge i seg, som kan romme det vanskelige han opplever?

I *Pappaen og havet* må trollet, men også mammaen og pappaen, nå gjør seg sine egne erfaringer. Trollet kjenner seg overlatt til seg selv, han er ensom, engstelig og usikker, men samtidig utprøvende. Han utforsker øya og prøver å finne sitt eget sted utenfor familien. Mammaen går inn i seg selv og utforsker egne behov gjennom å male. Hun har ikke lenger utelukkende sin identitet bundet opp til å være et mentalt herberge for andre.

Pappaen utforsker det ukjente og det uforståelige, knyttet til øya og havet, men på samme tid utforsker han det ukjente og det uforståelige ved ham selv. Det er noe famlende, usikkert og prøvende som preger dem alle. I dette ligger det at også vi, leserne, må gjøre oss egne erfaringer med fortellingen.

Kan litteratur være mottakelig og romme følelser som ikke er til å bære, for forfatteren, for leseren? Litteratur har evnen til å bevege. Det å lese vil ofte vekke kjente følelser i oss. God litteratur resonnerer med noe i oss, både bevisst og ubevisst. Å skrive er en form for tenkning (Ogden, 2016). Både det å skrive og lese er måter å bearbeide opplevelser på, bevisst og ubevisst. Finnes det også noe, i *Pappaen og havet*, som Jansson selv ikke var bevisst når hun skrev fortellingen? Det ubevisste, forstått som glemselens språk, kan fra tid til annen komme tilbake til oss, også som litteratur. God litteratur har potensiale til å være et mentalt herberge både for forfatter og leser. Men Leseren må samtidig tenke videre og gjøre et mentalt arbeid

Drøm og virkelighet

> *«Jeg drømte, sa pappaen. – Det var nifst.»*
> (s. 63, Jansson, 2008)

Det pågår en kontinuerlig mental bearbeidelse både i våken og sovende tilstand (Bion, 1962). I *Pappaen og havet* møter vi det ukjente. Det er som om forfatteren Tove Jansson drømmer en drøm som hun tidligere ikke har vært i stand til å

drømme (Ogden 2016). I drømmen gjør vi noe bevisst ubevisst som vi da har mulighet til å bearbeide og fordøye. *Pappaen og havet* kan leses som et stykke drømmearbeid i tekst. Fortellingen beveger seg mellom drøm og virkelighet og mellom de ubevisste og bevisste. Fantasifigurene gjør at det ligger nærmere drømmespråket. Vårt drømmespråk i psykoanalytisk tenkning er preget av det billedlige og det usammenhengende, ikke det logiske. I drømmene ligger følelsesmessig sannheter som har betydning for våre levde liv. Drømmer kan forstås som et arnested for mental bearbeidelse (Stokkeland, 2004).

Mens jeg leser *Pappaen og havet* har jeg selv en drøm. Jeg drømmer om en butikk som ligger i en kjeller i byen. Jeg pleide å gå dit som ungdom. I drømmen tror jeg de selger musikk, men det viser seg at de selger tegneserier. Jeg finner den gamle tegneserien Sølvpilen som er innpakket i plast, i ny utgave og nytt format. I drømmen har tegneserien også en ny form. Sølvpilen møter nå moderne våpen og død. Sølvpilen har også fått et nytt navn.

Butikken, i drømmen, er nedlagt for lenge siden. Sølvpilen er en tegneserie jeg leste mye som barn. Det er lenge siden denne tegneserien ble utgitt.

Drømmen kan forbindes til min lesning av *Pappaen og havet*. Butikken, i drømmen, finnes ikke lenger, Sølvpilen finnes ikke lenger og Mummidalen finnes ikke lenger. Det er nærliggende å forstå drømmen som en ønskeoppfyllelse, av at noe barnlig og fantasifullt kan bestå i ny form. I drømmen kan det også ligge et forsvar mot forandring, og mot å ta inn virkeligheten slik den er. Kanskje kan også min drøm støtte opp om betydningen av det å drømme om natten som mental aktivitet i møte med forandring. Pappaen møter forandring igjennom å telle, måle, veie og forsøke å ta kontroll, mammaen går inn i fantasien og trollet dagdrømmer. Jeg drømmer om natten. Dette er gjenkjennelig i terapirommet og kan forstås som ulike måter å bearbeide en virkelighet i forandring. Det foregår en pågående bearbeidelse av overgangen fra barn til voksen, fra det som har vært og som aldri mer skal være. Jeg skriver pågående fordi vi blir aldri ferdig med dette.

Etter drømmen føles det som om at jeg kan tenke dypere rundt *Pappaen og havet* og hvilken innvirkning fortellingen har for meg. Det er lett å tenke at barndommens rike er et tilbakelagt stadium. Psykoanalysen tenker at barndommens rike lever i oss, og aldri blir fullstendig forlatt. Det handler ofte om å finne fram til der noe har stoppet opp i oss, og forsøke å få i gang utviklingen. Jeg våknet, etter drømmen, med en følelse av nostalgi og melankoli. Det er noen ganger vanskelig

å gi slipp på det som har vært. Drømmen ga meg et større rom for hva det er mulig å tenke om.

Bare det som er personlig og følelsesmessig sant kan ha dyp betydning for oss. En følelsesmessig sannhet kan ha mer med fantasi å gjøre enn ytre virkelighet. Psykoanalysen er dypest sett på leting etter sannheten om oss selv og samtidig utholde usikkerheten det innebærer. Ogden (2016) snakker om betydningen av å snakke sant om emosjonelle erfaringer. *Pappaen og havet* belyser Janssons egne følelsesmessige erfaringer med ensomhet, med en familie i oppløsning, angst, sorg og død. For å forholde oss til dette trenger vi rom til å tenke, føle og drømme. Litteratur kan være med å skape rom og mening i møte med virkeligheten. Samtidig er det noe med oss selv og andre vi aldri helt får tak i.

Inn i det ukjente

> «*Pappaen visste med desperat sikkerhet at der nede lå alt sammen og ventet på ham. Alt – det kunne være hva som helst.*»
> (s. 129, Jansson, 2008)

I det ytterste havgapet, på en øde øy settes scenen. Mummidalen er ikke lenger et sted å vende tilbake til, men et sted som er forlatt. *Pappaen og havet* er en reise inn i det ukjente. Noe kjennes sårbart, usikkert, skjult og gåtefullt. Tove Jansson stod overfor noe ukjent når denne fortellingen ble skrevet. Hennes far hadde gått bort, hennes aldrende mor var ikke lenger den samme for Jansson. Det ukjente kan tjene som et utgangspunkt for en nærlesning av fortellingen.

Alt må en dag må ta slutt. Familien bryter opp fra det trygge. De reiser ut på det omskiftelige havet til en øy, og de må forholde seg til naturens voldsomhet. Øya henspiller på det å være alene, som vi alle er, havet symboliserer det ukjente, det vi ikke kan kontrollere eller fullt ut forstå. Jansson lar fantasi møte virkeligheten. Hun lar barndomsriket møte voksenverden. Hun skriver om overganger, om det å vokse og hvor krevende det er. Vi må forholde oss til tap, engstelse og det å ikke vite.

Når livet for alvor forandrer seg, hvem er vi da?

Pappaen og havet er en utforskning av det er ukjente i eget liv. Det innebærer å åpne opp, ikke vite, både om ytre forhold slik som livsforandringer, men også

indre forhold. Vi forblir ikke den samme. Karakterene forsøker å gjenfinne seg selv i det ukjente. Det må også vi som lesere. I fortellingen må trollet forholde seg til pappaens begrensninger og en mamma som har vendt seg bort. Trollet må finne seg selv i ny form, men også bearbeide indre foreldreobjekter, å gå fra det mer idealiserte til det mer realistiske.

Det ukjente vekker angst og kan låse oss fast. Vi kan stoppe opp i vår utvikling. Våre psykiske liv kretser rundt usikkerhet og angst, den kan enten ta en paranoid eller depressiv form (Klein, 1935; 1940). Det avhenger av hvordan vi klarer å ta inn virkeligheten. Psykisk liv må hele tiden prøves ut mot den ytre virkeligheten. I dette ligger det for barnet, og senere den voksne, et sorgarbeid (Klein, 1940). Orker barnet, orker vi, å ta inn det sårbare, det mangelfulle, det uforståelige og det vonde i relasjoner?

Grensene for menneskelig erkjennelse om oss selv og andre er begrenset. Vi får aldri helt klare svar. Bion (1962) viser til reverie som en måte moren tar imot det ukjente i barnets følelser. Reverie kommer fra fransk og kan oversettes med dagdrøm eller drømmerier. «*Kanskje betegner ordet reverie hos Bion en evne til å hengi seg til denne påvirkningen fra barnet, og å kunne dvele ved eller våke over noe som verken barnet selv eller mor ennå har blitt klar over hva innebærer*» (Stokkeland, 2011, s. 8). Det handler om å tåle at noe forblir ukjent, i den andre og i oss selv, samtidig som vi forsøker å gjøre et mentalt arbeid med det. Kan litteratur være en dagdrøm, et reverie, som vi både gjør et mentalt arbeid med samtidig som vi holder det åpent?

Å utforske det ukjente med oss selv og selve livet er essensielt. Spedbarnet grunner fra første stund på hvem mor og far er, og hva som foregår på innsiden av dem (Meltzer, 2022). Det er skjulte sammenhenger i boken som karakterene veves langsomt inn i. Vi som lesere blir sittende igjen å lure hvem trollet, mammaen og pappaen er nå.

Fyrtårnet, i *Pappaen og havet*, lyser ikke opp i mørket, her er noe vi må gjøre selv. *Pappaen og havet* har noe uferdig over seg. Både øya og havet skjuler ting. Det er som om fortellingen har fravær i sentrum og en appell til leseren om å fortelle videre på egen hånd. Dette har en slående parallell til psykoanalysen. Sigmund Freud (1937) hevdet at analysen blir aldri helt ferdig. Noe blir til underveis i lesingen, men er ikke ferdig. Noe forblir skjult. Dette må bearbeides og gis mening. Sorgens sentrale betydning for utvikling, bearbeidelse og mening må

ikke undervurderes i denne sammenheng (Beck-Friis, 2005). Vi trenger andre for å bli i stand til å utvikle oss og å sørge. Det å finne et mentalt herberge, i et annet sinn, for våre egne følelser og tanker, er dypest sett å finne veien hjem. Litteratur, som psykoterapi, kan handle om å ta imot noe uforståelig eller uhåndterlig, noen ganger gjøre det om til ord og forståelse, andre ganger ikke. Det er i møter med andre at vi møter oss selv (Dahl, 2021). Det er ikke mulig å stenge andre ute, uten selv å lukke noe i seg selv. I utviklingen handler det mye om å hjelpe barnet å flytte inn i ordenes verden. Det samme gjelder for en psykoanalytisk psykoterapi. Det er både ensomhet og angst i dette.

Ensomheten

> «*Han ville bort fra hennes kulde og ubevegelighet, langt bort fra hennes forferdende ensomhet.*»
> (s. 86, Jansson, 2008)

Mummidalen var ensbetydende med gjestfrihet. Alle kunne komme som de var og de ble tatt imot. Mange kom til Mummidalen, som ikke hadde passet inn andre steder. På øya, i *Pappaen og havet*, finnes det ikke lenger et felleskap som rommer. Borte er hjemligheten, tryggheten og beskyttelsen. Leseren sitter igjen med en følelse av ensomhet og sorg. Selv skrev Jansson om at hun «*... har kastet dem ut av den lykkelige dalen og gitt dem helt nye vanskeligheter, ensomhet og melankoli samt opposisjon midt i den perfekte familien*» (Karjalainen, 2014, s. 237). Sorg og ensomhet er nært knyttet sammen. Å sørge gjør ensomheten mindre. Å ikke kunne sørge er ensomt.

Ensomheten har mange ansikter. I *Pappaen og havet* gis ensomheten et språk. Det finnes god og vond ensomhet. Den gode ensomheten kan innebære kreativitet og å finne tilbake til oss selv alene og sammen. Ensomhet kan også knyttes til følelsen av å stå i fare for å bli utstøtt fra flokken (Østby, 2022). Psykoanalytikeren Jean-Michel Quinodoz (1993) snakker om viktigheten av å kunne bære sin egen ensomhet og angsten i dette.

I *Pappaen og havet* møter vi en familie i full oppløsning. Det å høre til er på ingen måte gitt.

Alle går inn i sin ensomhet og tar avstand fra hverandre. Det er som om familien har blitt ukjent for hverandre, de må finne seg selv på ny og finne sin plass i det

nye. Dette må de gjøre alene. Hufsa representerer ensomheten, mørke og angsten i oss selv og andre. Hvor enn Hufsa beveger seg fryser bakken til is under henne. Ensomheten Gjennomtrenger hele Hufsas vesen på en skremmende måte. Hufsa mangler et språk for det hun føler, hennes dype ensomhet kommer til uttrykk i handling. Alle unngår henne. Det er tilsynelatende fordi Hufsa er fremmed og kald. Vi unngår henne mer enn noe annet fordi hun speiler noe i oss selv, noe vi ikke vil vite av. Dette noe er knyttet til at også vi, som Hufsa, er alene i verden. Alenefølelsen oppstår når vi tar innover oss at de nærmeste er ikke helt som oss. Dette kan bli særlig sterkt når vi er barn og fullstendig avhengige våre foreldre. De samme foreldrene som er glade i oss vil også vekke frustrasjon, misunnelse, angst og sorg (Stokkeland, 2011). Denne erkjennelsen er kimen til vår ensomhet. I *Pappaen og havet* er den vonde ensomheten i sentrum.

Bokas viktigste møte er mellom trollet og Hufsa. Lys synes å være viktig for Hufsa. Tidlig i fortellingen står hun i mørket utenfor mummihuset og ser inn i lyset: «*Meget svakt krøp det inn mellom skyggene hvor Hufsa satt og var alene med seg selv*» (s. 16, Jansson, 2008). Det er som om Hufsa forsøker å fange lyset og ta det inn i seg uten å få det til: «*Hufsa slepte seg et lite stykke til. Hun stirret inn i lampen og rugget sakte på det store, tunge hodet. En hvit frostrøk rullet fram rundt føttene hennes. Nå begynte hun langsomt å gli bort til lampen, en svær, grå skygge av ensomhet*» (s. 17, Jansson, 2008). Hufsa følger etter familien. Trollet oppdager det og blir både skremt og nysgjerrig. Men trollet prøver å forstå Hufsa. Han tenker om henne at «*Det var altfor lett å forestille seg en som aldri kunne bli varm og som ingen var glad i, en som bare ødela alt hvor hun enn kom. Det var urettferdig, hvorfor skulle akkurat han gå rundt og bære på Hufsa, ingen andre gjorde det. Hun kunne ikke varmes opp!*» (s. 138, Jansson, 2008).

Uten at Mummitrollet helt forstår det, spiller han en viktig rolle i Hufsas sitt liv. Det er ikke lyset Hufsa trekkes mot, det er kontakten med trollet. Varme møter kulde og ensomhet. Hufsa hører ikke til, hun har ingen. Det er en farlig ensomhet (Østby, 2022). Når Mummitrollet forstår at Hufsa leter etter ham, ikke lyset, skjer det noe avgjørende. I stedet for å avvise, ikke orke å stå i relasjonen til Hufsa og hennes kulde makter Mummitrollet å se sin betydning og attpåtil kjenne en viss vennlighet for henne. Mummitrollet kan klare å tenke om Hufsa og hennes ensomme historie. Han klarer å møte Hufsa gjennom at å tenke om henne. Det finnes mange «Hufser» som er innlagt på tvungent psykisk helsevern og kanskje aldri kommer ut. De er blitt vurdert som farlige. Men også disse pasientene har en historie. På et klinisk seminar ble en slik

kronisk syk og farlig pasient presentert. Det var slående hvordan vi alle kunne tenke om og føle med henne når hennes tidlige historie og liv ble presentert. Senere når symptomene, innleggelsene og utageringene ble presentert, ble pasienten mer og mer til Hufsa som «fryser alt til is» rundt seg. Møtet mellom Mummitrollet og Hufsa påminner oss om den store betydningen av å huske at også de dårligste pasientene har en personlig lidelseshistorie. Klarer vi å se og forstå det kan det gjøre at vi orker, som Mummitrollet, å møte Hufsa, på psykiatrisk avdeling, på en annen måte. Det er også vi, vår tenkning og forståelse, i tillegg til pasienten selv og hennes «adferd» som avgjør om pasienten blir til en ensom Hufsa eller ikke.

Tove Jansson fant en veldig ensomhet i alle brevene hun fikk. Det var en desperat lengsel etter Mummidalen i brevene, og det må ha gjort henne fortvilet. Det var barn som ville bli akseptert og elsket som den de var, og som ville ha «et hjem» å komme tilbake til. Det finnes også en alvorlig ensomhet hos dypt deprimerte og suicidale pasienter. Å ikke høre til betyr å ikke bli savnet. Dypest sett innebærer det å ha en opplevelse av å ikke være elsket. Psykoanalytikeren Donald W. Winnicott (1974) skriver om en frykt for sammenbrudd hos mange pasienter. Dette sammenbruddet, skriver han, har allerede funnet sted uten at pasienten er det bevisst. Frykten pasienten bærer på er at sammenbruddet skal skje igjen. Det lever et «fortapt» og ensomt barn i mange. Det ubevisste sørger for at dette lever i oss, ikke som et bevisst minne, men som en vag fornemmelse, som kan blusse opp når vi minst venter det.

Avsluttende bemerkninger

> *«Rart så godt man kan forstå hverandre av og til uten å snakke.»*
> (s. 189, Jansson, 2008)

En øy ytterst i havgapet var en drøm for Jansson. Hun søkte seg mot ensomhet. Det var en lengsel mot naturen i dette og da kanskje en lengsel mot vår opprinnelse. Naturen har et eget liv som ikke lar seg kontrollere. Det omskiftelige havet som omgir øya, ligner våre omskiftelige liv. Fortellingens ramme er havet og det gir det oss følelsen av å være utsatt. Havet er skremmende og mektig. Når naturens krefter slippes løs, kan det bli storm. Den lille øya med fyrtårnet blir uendelig liten og sårbar slik vi i perioder selv kan føle oss.

I *Pappaen og havet* rykkes alle, inkludert leseren, opp fra sin vante tilværelse. Det

ligger oppbrudd i luften. Når noe har stoppet opp, når det ikke lenger gir mening, kan det være viktig å finne et språk for det. Det ukjente kommer vi ikke utenom. Vi trenger å forstå oss selv og virkeligheten vi er en del av. Det innebærer å gjøre oss egne erfaringer med det ukjente. Med det utvides mulighetsrommet for å forstå og å ta inn. I *Pappaen og havet* blir noen spørsmål værende igjen i oss. Det ufravikelige i livet tematiseres slik som relasjonenes begrensninger, sårbarheten, ensomheten, sorgen og angsten.

Dette er spørsmål som klinger kjent i terapirommet. Vi arbeider med det ukjente i pasienten. Det ukjente er nært knyttet til det ubevisste og rommer drøm, ensomhet, angst og sorg. Dette er størrelser vi aldri blir ferdige med, men lever de løsrevet i oss kan det gi opphav til mye psykisk smerte. Psykoterapi kan, som litteratur, tilby et mentalt rom for det ukjente som ikke er til å bære. Det som skiller terapirelasjonen fra litteratur, er at vi kan møtes og snakke om det. Og kan utgjøre en avgjørende forskjell.

Pappaen og havet har mange temaer i seg som nevnt ovenfor. Det ukjente i oss selv, i andre og i livet trer tydelig frem. Vi blir aldri ferdig med ensomheten. Vi er alltid uunngåelig i utvikling. Hva gjør vi med dette? Det er opp til oss. *Pappaen og havet* viser forskjellige måter å forholde seg til å ta inn virkeligheten på. Denne virkeligheten er så krevende å forholde seg til og å ta inn. Gjennomgående omhandler *Pappaen og havet* hvordan vi på ulike måter kan nærme oss eller kommer lenger bort fra virkeligheten. Sannhet og virkelighet hører sammen, men det er tungt å bære. Fortellingen om *Pappaen og havet* har som sitt omdreiningspunkt Bions (1991) kjente sitat "*Wisdom or oblivion - take your choice. From that warfare there is no release.*" Dette er også vårt omdreiningspunkt. Det finnes ingen vei utenom.

Referanser

Beck-Friis, J. När Orfeus vände sig om. En bok om depression som förlorad självaktning. Natur och Kultur.

Bion, W. R. (1962). *Learning from experience.* Maresfield Reprints.

Bion, W. R. (1991) *A memoir of the future.* Karnac.

Dahl, P.A. (2021) *Gjestfrihetens kraft.* Om å se andre enn seg selv. Gyldendal.

Jansson, T. (2008). *Pappaen og havet.* Aschehoug.

Jansson, T. & Tuulikki, P. (2024) *Notater fra en øy.* Heinesen.

Karjalainen, T. (2014). Tove Jansson. *Arbeide og elske.* Heinesen Forlag.

Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. I (1975) *Love, guilt and reparation and other works 1921 – 1945. The Writings of Melanie Klein.* Vol I. Hogarth/Vintage.

Klein, M. (1940). Mourning and its relation to manic-depressive states. I (1975) *Love, guilt and reparation and other works 1921 – 1945. The Writings of Melanie Klein.* Vol I. Hogarth/Vintage.

Macias, G. (2020). *Atlas over fyrtårn ved verdens ende.* Spartacus.

Meltzer, D. & Williams, M. H. (2022). *Bergtatt av skjønnhet. Den estetiske konfliktens rolle i utvikling, kunst og vold.* Oversatt av G. T. Andersen, M. Andersen, T. Holm, E. Tjessem, L. Stokkeland og J. M. Stokkeland. Kolofon forlag. (Første gang publisert i 1988).

Ogden, T. H. (2016). *Reclaiming Unlived Life. Experiences in Psychoanalysis.* Routledge.

Quinodoz, J-M (1993). *The Taming of Solitude. Separation Anxiety in Psychoanalysis.* Routledge.

Stokkeland, J. M. (2004). Mennesket som selvfortolkende vesen - Del 1. Et essay om drøm, vitenskap og psykisk realitet sett i lys av sentrale tema hos Charles Taylor og Donald Meltzer. *Psyke & Logos*, 25, s. 762 - 801.

Stokkeland, J. M. (2011) Å gi og å ta imot. *Donald Meltzers psykoanalytiske tenkning i tradisjonen fra Melanie Klein og Wilfred Bion.* Doktoravhandling, Universitetet i Tromsø.

Westin, B. (2007). *Tove Jansson. Ord, bild, liv.* Schildts.

Winnicott, D W. (1971). *Playing and Reality.* Routledge.

Winnicott DW (1974). Fear of breakdown [1963?]. *International Review of Psychoanalysis*, 1, s. 103 – 107.

Østby, H. (2022). *Kart over ensomheten. Om vår ustoppelige trang til fellesskap og hva som driver oss fra hverandre.* Cappelen Damm.

Paradiset och katastrofen

– transformation och självtillblivelse genom Tove Janssons *Pappan och havet*

av Helene Wolf[1]

Sammanfattning

Artikeln utforskar transformation och självtillblivelse i den finländska mångkonstnären Tove Janssons (1914-2001) konstnärsvärv med utgångspunkt i sagoromanen *Pappan och havet* publicerad 1965. Tove Janssons ex libris ”att arbeta och älska” och den i artikeln undersökta Muminmytologins centrala tematik av dialektik mellan ”paradis” och ”katastrof” förs i dialog med psykoanalytiska tankar om sjävtillblivelse. En slutsats är att sagoromanen bär på det stagnerade förlorade – sökandet efter en borttappad far och en borttappad skaparglädje – som med genombrott i förmåga till ensamhet och frihet transformeras till nyfunnen, skapad form, en utveckling och övergång med förgreningar till författarens eget liv och hennes kulturella sammanhang i 1900-talets Finland.

Det förlorade och nyskapade funna

”En obestämd eftermiddag i slutet av augusti” går ”en pappa omkring i sin trädgård” och känner sig ”onödig”, han vet inte var han skall ”göra” för ”allt som finns att göra” är ”redan gjort” eller så håller någon annan redan på med det (Jansson 1965, 7). Desorienterad vandrar han omkring i sommaridyllen som med författaren Tove Janssons (1914-2001) ord framstår som ”orörlig och tyst” och ”dammig”, som en ”jäsande”, irriterad hetta, en tid för ”stora skogseldar och stor försiktighet” (ibid., 7). Litteraturvetaren Boel Westin (1988; 2007; 2025)

1. Psykoanalytiker (IPA), doktorand i filosofi vid Jyväskylä universitet, leg psykolog, leg psykoterapeut, politices magister, redaktionsmedlem i Matrix och Scandinavian Psychoanalytic Review, e-post: helene.c.wolf@gmail.com

beskriver *det paradisiska* och *det katastrofala* som centralt återkommande teman i mångkonstnären Tove Janssons sagoberättelser om Mumindalen. Tematiken hänför sig till berättelsernas känslorum där sammansvetsad trygghet och familjegemenskap kontrasteras mot kris och katastrof.

Muminmytologin, som Tove Jansson själv beskriver som en slags eskapism och bearbetning av de svåra krigsåren i hennes hemland Finland under andra världskriget (Westin 2007), centrerar kring en familj bestående av flodhästliknande sagotroll, så kallade Mumintroll som bebor den idylliska Mumindalen. Mumintrollet och hans mamma och pappa utgör berättelsernas kärntriad som omges av den övriga familjen – Snorkfröken, Snusmumriken och det andra, en brokig skara av släkt, gäster och vänner. Berättelserna illustrerar i ord och bild ett gemensamt liv och en sagovärld i en serie böcker publicerade mellan 1945 och 1970. Scenografin där den stillsamma, trygga och lyckliga samhörigheten och gemenskapen hotas av undergång i form av översvämningar, kometer och vulkanutbrott är återkommande. I sina privata brev beskriver Tove Jansson under krigsåren depression och ett utarmat konstnärsarbete och hur Muminvärlden kommer till som en motvikt till den verkliga världens mörker och svårigheter (Westin, 2007; Westin & Svensson, 2014).

Katastrofen ter sig i Mumindalen ofta som en existentiell utmaning och dubbel företeelse, som en vild storm som upplevs som farlig och hotfull men som samtidigt kan fungera som ett renande och förnyande äventyr. Tove Jansson gestaltar i sitt breda konstnärskap inte sällan spänning mellan gemenskap och ensamhet, karaktärers frihet, synlighet och självständighet respektive dessas fastlåsthet – rädslor, osynlighet och försvinnande. Berättelserna från Mumindalen kan läsas som betraktelser över vad det innebär att leva ett personligt liv tillsammans med andra, en hållning som pekar mot den personliga tillblivelsen som en ständigt pågående rörelse genom försök, misstag och växelverkan (Heinämaa & Taipale 2018). Tove Jansson själv beskriver den konstnärliga praktiken som en renande och förnyande aktivitet. Från hennes egna utsagor vet vi också att hon slet med självförverkligandets utmaningar (Westin 2007), en frågeställning som hon ofta återkommer till bland annat i breven till sina nära. Särskilt framträder tematiken i breven till väninnan Eva Konikoff, en motpart tillsammans med vilken den unga Tove Jansson kände sig fri (Westin & Svensson, 2014).

I *Pappan och havet*, som är den nästsista kapitelboken från Mumindalen och som inleds med episoden med pappan i trädgården, finns till skillnad från de tidiga

Muminböckerna ingen yttre dramatiskt hotande katastrof. Boken gestaltar istället en rad inre katastrofer, och ett drama där familjen och dess olika medlemmar bär på en spänning som söker utlopp och förändring. Bilden av pappans svans som i inledningsscenen ”melankoliskt” rasslar ”över den torra marken” förtätar i berättelsen familjedynamikens inneboende katastrofer och farligheter (Jansson 1965, 7). Sommarhettans explosiva laddning presenterar sig både som en lockande möjlighet, en uppmaning till förändring och tillika som en skrämmande, hotfull varning om en möjligen annalkande katastrofal undergång.

En värld som beskrivs som ”inrutad och privat”, där ingenting längre finns ”att tillägga”, som är som en ”karta där allting” redan ”är upptäckt och bebott”, försätts i berättelsen i rörelse (ibid., 8). Familjen lämnar sin välkända dal och flyttar ut till en avlägsen skärgårdsö för att bosätta sig i en övergiven fyr. Där börjar de ett nytt liv som på många sätt efter hand blir ett transformerat inre liv som reflekteras i familjemedlemmarnas sökande efter en egen plats, någonting eget, en frihet och ett eget skapande uttryck. Betraktat genom mammans ögon vid avfärdsögonblicket ter sig det violetta havet och skogskanten som ”ett enda mörker” som om ”alltsammans var någonting vid sidan om verkligheten, en dröm med drömmens fantastiska belysning och långsamhet”, eller som att gå ”i tung sand” och inte komma någon vart (ibid., 25). Förändringen verkar nödvändig, men riskabel.

I Muminberättelsen *Farlig midsommar* från 1954 förklarar teaterråttan Emma att “teater är det viktigaste i världen för där visar man folk hur de kunde vara, och vad de längtar efter att vara fast de inte törs, och hur de är” (Jansson 1954, 92-93). Boken är tillägnad teaterregissören Vivica Bandler, tillsammans med vilken Tove Jansson hade en intensiv, kort men avgörande kärleksrelation som övergick i livslång vänskap och ett konstnärligt samarbete. I Muminmytologin möter vi en antiauktoritär, utforskande livsfilosofi och queera betraktelser. Berättelserna öppnar i teaterråttan Emmas anda ett konstnärligt fält eller, om man så vill, lekområde (Winnicott 1971) som i mötet tillsammans med författaren bjuder till att utforska de möjliga erfarenheternas fenomenologi (Heinämaa & Taipale 2018). Min artikel bygger på lek med dessa, de möjliga erfarenheternas fenomenologi, och ett umgänge med *Pappan och havet*, Muminvärlden och Tove Janssons konstnärsvärv i en process där överföringens drömska kvalitet varit central (Manninen, 2025). Den utforskar transformation och självtillblivelse genom Tove Janssons konstnärsverv med utgångspunkt i den valda berättelsen, och betraktar Muminmytologin som en spegling där vi kan möta författaren, hennes tid och oss själva. Liksom jag i

mötet tolkar Muminmytologin och söker dess författare, så söker mytologin också mig och blir min uttolkare.

Tove Janssons ex libris ”att arbeta och älska” talar med hennes Muminvärld och konstnärsvärv som fond, i min läsning, intuitivt med Freuds (1930) ”att älska och arbeta”[2]. Hennes publicerade brevväxling (Westin & Svensson, 2014) andas devisens djupa längtan efter symbiotisk gemenskap, och dess lika stor längtan efter frihet och självständighet. Brevväxlingen skildrar, vilket också andra har påpekat, önskan att våga leva ett eget liv, att hitta en egen identitet både som konstnär och som social varelse, inte minst sexuellt (Westin & Svensson, 2014). Westin (2007) noterar att Tove Jansson med speciellt intresse läste Karen Horneys tankar om självtillblivelse. Likaså uppskattade hon Lin Yutangs *Konsten att njuta av livet* (Westin & Svensson, 2014). Tove Jansson beskriver en kamp med kvävande inre och yttre krav (Westin & Svensson, 2014; Westin, 2007) både när det kommer till att arbeta och till att älska, kan man säga. Muminmytologin ger oss ett rikt material på temat. Frågan är djupgående och allmänmänsklig. Den berör oss alla. Sökandet efter ett själv i balans kan med en annan metaforik illustreras av självtillblivelse i Winnicottsk (1965; 1971) bemärkelse, en inre process med yttre bärighet som jag här skall visa blommar ut genom sagoromanen *Pappan och havet*.[3] Berättelsen bär det stagnerade förlorade som med ett genombrott i förmåga till ensamhet och frihet transformeras till nyfunnen, skapad form, en utveckling och övergång med förgreningar till författarens eget liv och hennes kulturella sammanhang i 1900-talets Finland. Ty konstnären, skriver Tove Jansson (Jansson, 1945) i ett brev till väninnan Eva Konikoff, porträtterar i sin konst inte bara sig själv utan också sin tid.

Ön och det oceaniska

Ön och havet utgör i *Pappan och havet* ett förnyat, yttre landskap. De beskrivs som farliga, uppslukande och tillika härligt lockande och fluktuerande, som naturens mystiska slagfält eller smältdegel där man kan gå under och försvinna liksom också uppstå på nytt och bli till. ”Kring bergets fötter mumlade bränningen, massor av vatten steg och sjönk, hävde sig mot klipporna och sjönk tillbaka som en stor trevande varelse. Vattnet låg i skugga där nere och var mycket mörkt” (Jansson 1965, 46), skriver Tove Jansson. Ön som familjen kommer till liknar

2. Devisen kan skönjas i *Vi vantrivs i kulturen*, även om den inte är uttalad.
3. Tanken bygger vidare på bakgrundsarbetet i Wolf (2025), Wolf (2024) och Wolf (2023).

berättelsens Lilla My vid en katt som reser ”borst på ryggen” men har ”gömt” sina ögon (ibid., 35). Hon konstaterar: ”Det här är ingen vanlig ö. Den går ner till havets botten på ett helt annat sätt än vanliga öar. Här blir saker av” (ibid., 35). Familjen lämnar sitt tidigare mammacentriska, trygga och inrutade liv i dalen och installerar sig istället på ”pappas ö” (ibid., 65) med allt vad det innebär av förändring.

Pappan och havet publicerades 1965, sju år efter att Tove Janssons pappa, bildhuggaren Victor Jansson, dog, och boken är tillägnad ”en far”. Berättelsen kretsar på många sätt kring en pappas sökande efter identitet och mening, men återspeglar samtidigt en mamma och ett barn och ett spel av dyadiska och triangulära relationer som tillsammans genom växelverkan står stilla för att efter hand komma i rörelse. Om Mumindalen har Tove Jansson sagt att det är en plats där alla är snälla (Jansson 1961). Med på resan finns emellertid sedan *Muminpappans memoarer* från 1950 även Lilla My som genom sin karakteristiska och naturliga känsla för ilska i *Pappan och havet* blir en slags parallell till de andra karaktärernas sökande. Hon visar sig som en påminnelse om aggressionens upplivande och skapande potential. ”Om man är arg så är man arg”, säger Lilla My, och menar vidare att ”man ska vara arg ibland” (Jansson 1965, 11). Pappan menar hon är arg på fel sätt. Han ”blåser inte ut någonting” utan ”drar i sig” (ibid., 11). Kommentaren reflekterar aggressionens dubbla dynamik, som utplånande (Freud 1930) likväl som skapande förutsättning för ett levande, självständigt liv och kontakt med det sannaste i en själv (Winnicott 1971).

Den symbiotiskt präglade gemenskapen som Westin (1988; 2007; 2025) beskriver som en paradisisk dröm i Muminberättelserna sätts i *Pappan och havet* ur spel och familjen lämnar sin moderliga vagga som nu framstår som instängd och trång. Det paradisiska som i Tove Janssons Muminkonst genomgående kontrasteras mot den hotande katastrofen utvecklar sig i Muminproduktionen över tid mot en komplexitet som är påtaglig i *Pappan och havet*. Också idyllen har en mörk sida. Tove Jansson, som först och främst var bildkonstnär, målade innan, under och efter andra världskriget en serie snarlika oljemålningar, samtliga kallade ”Paradiset” (Kihlman 2024). Tillsammans med sina nära drömde hon också i olika tappningar om ett kollektiv på en fjärran plats, en slags bättre värld (Westin & Svensson, 2014). Efter hand formade sig drömmen om ett fjärran kollektiv till en romantisk vurm för den finländska skärgårdens öar (Harni 2024; Jansson 2025; Westin, 2007). Också hennes muralverk för offentliga byggnader syftade till att ge ett sargat efterkrigstida samhälle nytt liv och nya färger (Ruhonen 2024).

Bildspråkets tematik och utveckling i serien av paradismålningar visar liksom Muminproduktionen på det idylliska livets komplexitet och transformation. Den första paradismålningens kyssande par har i den andra målningen, färdigställd 1940, förvandlats till en gravliknande kulle (Kihlman 2024). En tredje senare har ansetts introducera ensamhet och avskildhet som en lockande möjlighet (Kihlman 2024). Målningen ”Familjen”, färdigställd 1942, visar liksom *Pappan och havet* på familjedynamikens spänningar. Tavlan gestaltar Tove Janssons familj under krigsåren, Tove själv svartklädd i mitten, omgiven av föräldrarna och de två yngre bröderna, den ena brodern klädd i militäruniform. Stämningen är allvarstyngd och ansträngd. Vid sidan av krigens kollektiva trauma var pappa Victors politiska åsikter ett öppet sår som skapade spänningar mellan far och dotter (Jansson 2025; Westin 2007; Westin & Svensson, 2014). Tove Jansson var genom sina bidrag i satiriska tidskriften Garm en aktiv motståndare av såväl Hitler som Stalin (Westin 2007). Hon lämnar sitt familjehem sommaren 1942 (Westin 2007; Westin & Svensson, 2014). Uppbrottet blir kanske också en nödvändig språngbräda i frigörelsen från mamma Ham som Tove var mycket hängiven.

Den i Muminproduktionen implicit närvarande utopiska dröm, idén om en bättre, ”paradisisk” värld för, vilket också andra visat (Strömstedt 2003; Witt-Brattström 1993), tankarna till gestaltning av en idealiserad modersrelation och drömmen om den fullständiga sammansmältningen eller gemensamma huden, en slags *oceanisk upplevelse* (Freud 1930) som kan beskrivas som ett gränslöst och flytande, upplöst tillstånd som går tillbaka till den tidiga sammansmälta bindningen till en förälder. I den självbiografiska boken *Bildhuggarens dotter* beskriver Tove Jansson (1968) hur ett barn och en mamma är insnöade i en liten stuga. Hon beskriver en intensiv, symbiotisk scen där de ger sig hän åt varandra och livet i stugan och där världen utanför slutar att ha betydelse för dem två. Med Tove Janssons bildspråk är det paradisiska eller oceaniska kanske som att vara omsluten i en snäcka, blicka ut mot det öppna havet, dyka i dess mjuka dyningar, känna på pärlorna, tångruskorna smekandes ut med benen, allt som slutligen sammanstrålar till fulländning i en idyllisk dal med dess alltomfamnande mamma som centrum. Tove Jansson beskriver också namnet Mumin som onomatopoetiskt förknippat med mamma och mummo (mormor på finska) eller också mummonmaha (mormors mage på finska) (Strömstedt 1968).

Oceanen för tankarna till oändlighet och upplösning, ett ursprung som djupvat-

tendykare i en livmoder. Den oceaniska upplösningen kan psykiskt emellertid, liksom havet i *Pappan och havet*, te sig som en hotande katastrof. Tove Jansson har sagt att hennes barndoms ”främmandeland” var som att bo ”under en glaskupa tillsammans med Ham” (Carpelan 2003). Glaskupan återfinns i en av slutscenerna i boken *Trollvinter* (Jansson 1957) där Mumintrollet förklarar att det är bättre att låta vårens första krokus ha det lite svårt och klara sig själv än att skydda den med en glaskupa. Glaskupans beskyddande värme och närhet rymmer känslor av instängdhet och kvävande hämning som myntets andra sida, en kluvenhet som Tove Janssons Muminmytologi förefaller att centrera kring och som i *Pappan och havet* kommer till sin spets i familjedramats spänningar och genom naturens oförutsägbara, uppslukande krafter.

Mårran och det arkaiskt farliga

Den apokalyptiska katastrofen i Mumindalen centrerar kring hotande ensamhet, upplösning och undergång. Som den idealiska mammans omvända form presenterar berättelserna Mårran, en grå skepnad som sprider kyla, död och skräck. Muminmammans fruktbara frodighet står i kontrast till Mårrans inåtvända och gula blick. Mamman och Mårran talar ett arkaiskt språk. Mårran blir en projektionsduk för det onda utstötta (Taipale 2018) och därmed förföljande. I *Pappan och havet* faller petroleumlampans ljus ut mot trädgården och når skuggorna där Mårran sitter och är ”ensam med sig själv” (Jansson 1965, 16). Den förfärade naturens darrningar och gräset som brister ”som glas” när hon hasar sig fram vittnar om hennes farlighet (ibid., 16). Inne på verandan slutar Mumintrollet äta. Ovetandes, som för att skydda sig, frågar han om familjen ”har en rullgardin?” (ibid., 16). Kan man på något vis täcka över Mårran, undvika henne? Antagligen inte för ”hennes tid är oändlig // långsam och obestämd” (ibid., 26). När familjen ger sig av mot ön, följer Mårran efter. Hon samlar ”sina mörka kjolar” som hänger ”omkring henne” och börjar då sin ”långsamma färd över havet” (ibid., 29).

En central transformation i *Pappan och havet* är att bilden av Mårran skiftar mot tragik och acceptans. Det arkaiska mörkret börjar närma sig ljuset strax innan familjen lämnat dalen när Mårran långsamt som ”en väldig grå skugga av ensamhet” med en ”vit dimma av köld” som rullar ”vid hennes fötter” glider fram mot lampan på verandan (ibid, 16). ”Framme vid verandan” stannar hon ”utanför fyrkanten av ljus på den nattliga marken” (ibid., 16). Men när Mårran tar ”ett snabbt kliv tätt intill fönstret” blir det panik. Verandan fylls ”av skrik och faxan-

de rörelse" (ibid., 16-17). I skräck tar sig familjen in i huset "någonstans längst in i dess hjärta av trygghet" (ibid., 17). En stund står Mårran kvar och "andas frost på den tomma fönsterrutan" (ibid., 17). Som "en del av mörkret" glider hon sedan iväg med gräset klingande och bristande efter sig, flytande ut i sina konturer "längre och längre" bort (ibid., 17).

I *Pappan och havet* går Mumintrollet efter att Mårran smugit utanför verandan "balansgång mellan morgonens långa skuggor" och leker en lek där man bara får "kliva på solskenet" för att allt annat är "det avgrundsdjupa havet", dock med ett undantag som låter ana förändring – det gäller endast om man inte kan simma (ibid., 20). Om kvällarna går Mumintrollet väl ute på ön till stranden och möter Mårran enligt en särskild ritual. Han har med sig en stormlykta med ljus som Mårran vill titta på. Det är som om Tove Jansson i *Pappan och havet* låter det farligt mörka och katastrofala och det ljuvligt ljusa och paradisiska begrunda varandra i en slags försoning och uppgörelse. En dramatisk konfrontation med Mårran finns också i bilderboken *Vem skall trösta Knyttet?*, en romantisk kärleksberättelse där huvudkaraktären, det lilla Knyttet skrämmer iväg Mårran när han med kärlekens kraft känner sig "mer arg än rädd" (Jansson 1960). En liknande sammandrabbning finns i *Pappan och havet* när Mumintrollet jagar iväg Mårran från "pappas ö" (Jansson 1965, 65).

Mumintrollets urhistoria

Spänningen mellan paradis och katastrof finns inbäddad även i själva Muminkaraktärens utvecklingshistoria. Mumintrollet har en spöklik dubbelgångarfigur som tidigt dyker upp som signatur i Tove Janssons illustrationer för att sedan i den första Muminboken *Småtrollen och den stora översvämningen*, publicerad 1945, ha transformerats till en solig motsats. Figuren har en urhistoria som ytterligare fördjupar dubbeldynamiken. Mumintroll förekom nämligen i Tove Janssons barndom som farligheter. När Tove i sin ungdom studerade i Stockholm bodde hon i sin morbror Einars familj. På nätterna blev hon ibland hungrig och smög ut till köket för att äta. Hennes morbror brukade då varna henne för Mumintrollen som bor i skafferier (Westin 2007). Mumintrollet dyker också upp som Toves signatur på dassväggen på familjens sommarställe som kommentar i en argumentation med brodern Per Olov om frihetens problem (Gravett 2022).

Det paradisiskt generösa födande och frihetens problem förtätas i minnesbildernas oralt betonade kök som bevakas av ett farligt, missunnsamt Mumintroll och

utedassets anala sammanhang av dispyt. Mumintrollets tillblivelse kan även läsas in i en tidigare, ännu farligare historia. När Tove som liten fick Elsa Beskows (1910) Tomtebobarnen läst för sig blev hon rädd för trollet som tittar fram bakom en sten. Hennes mamma satte då en vit pappersbit för det ruskiga trollet (Karjalainen 2014). Lappen kunde man lyfta på och läsningen blev en kurragömmalek. I Muminböckerna är det som om Tove Jansson återkommer till leken med trollet från *Tomtebobarnen* och med det låter oss alla som läsare följa med på en allmänmänsklig utvecklingsresa där det mörka och det ljusa, ”det paradisiska” och ”det katastrofala” efter hand närmar sig och sammanstrålar i en transformerad, ambivalent och komplext sammansatt bild.

I *Trollkarlens hatt*, den tredje kapitelboken från Mumindalen, publicerad 1948, finns en dramatisk förvandlingsscen. Mumintrollet gömmer sig i trollkarlens magiska hatt och utan att veta om det förvandlas han till ett helt annorlunda troll som de andra inte känner igen och därför blir rädda för. Mamman känner i scenen trots allt till slut igen sin son och i samma ögonblick återfår Mumintrollet sin vanliga skepnad. Förvandlingsscenen har betraktats som en urscensliknande (Witt-Brattström 1993) nyckel i Tove Janssons produktion. Tove själv beskriver sin dragning till kvinnor som ”spöksidan” (Westin & Svensson, 2014). Homosexualitet var i Finland kriminaliserad fram till 1971. Att bejaka lesbisk kärlek medförde faror. *Trollkarlens hatt* som är från den korta tidsperioden för Tove Jansson och Vivica Bandlers kärleksrelation, introducerar karaktärerna Tofslan och Vifslan som kärleksparets hemliga alter egon (Westin 2007; Westin & Svensson, 2014). Tofslan och Vifslan lever i symbiotiskt tvillingskap och har ett eget språk och en glödande kungsrubin som de bär i en kappsäck. Kärleken till Vivica finns förevigad i Tove Janssons skapande. I ett brev till henne skriver Tove att konst, i vilken konstnären försöker levandegöra det bästa i sig själv mer än någonting annat, är konstnären själv. Hon skriver också som en parallell till kärleksbranden om avtagande känslor av bitterhet i relation till sin far och att känslan av att vara förföljd av alla är som bortblåst (Jansson, 1947).

Stagnation och förändring

I *Pappan och havet* kulminerar stagnationens och förändringens slitningar, och olika förhållningssätt till ovisshet och det som är skrämmande och främmande visar sig. Framför allt pappan i *Pappan och havet* gestaltar försök till kontroll och successiv kontrollförlust och förändring. I trädgården har pappan en blå glaskula som han ser som dalens, ja, ”varför inte hela världens” medelpunkt (Jansson

1965, 12). I kulans onåbara djup tittar han på familjen som genom den förefaller liten, hjälplös och behövande, precis sådan som han vill se den. Kulan vars blåa färg beskrivs som djupare och klarare än havet målar om världen så att den blir ”kylig, och avlägsen och främmande” (ibid., 13). Mammans centrala betydelse i relation till pappas blå glaskula som speglar familjen i en slags kylig onåbarhet blir påtaglig när hon tänder petroleumlampan på verandan och får kulan i trädgården att slockna.

Tove Jansson skriver: ”Med ens var tryggheten samlad på en enda punkt, den fanns på verandan och ingen annanstans och på verandan satt mamman och väntade hem sin familj” (ibid., 14). Glaskulans kalla blåa färg och fångenskap kontrasteras mot den varma lockande lågan på verandan, som ”gör allting nära och säkert”, ”en tät krets” som är ”familjen” och som skapar en skiljelinje till det som är ”utanför” och ”främmande” och det som är säkert och som staplar ”mörkret högre och högre och längre bort ända till världens ände” (ibid., 15). Bilden vittnar om tragiska kontraster mellan den blå kulans ensamma ljus och petroleumlampans varma gemenskap och sammanbrott i idyllen när pappan ser mamman komma ”kilande som ett vitt beskäftigt klot” (ibid., 13). Spänningen mellan en fastlåst, kyla och en levande värme återspeglas även i berättelsens bildspråk som leker med förtätade färg- och ljusskiftningar.

Pappan och mamman håller till en början i samförstånd fast i sina givna positioner med en beskyddande, stor och stark pappa/man och en omhändertagande, mild och till synes hjälplös mamma/kvinna. I berättelsen brottas emellertid både mamman och pappan med sina fastlåsta positioner som framstår som trygga och invanda, men också som omöjliga och begränsande. Mamman, som inför resan på kartan pekar ut ”pappas ö”, ”en liten prick mitt i den vita tomheten”, konstaterar att det är där ”pappa ska ta hand om oss” (ibid., 18). På ön skulle familjen ”göra allt om från början”, för kanske hade de tillsammans ”haft det för bra” (ibid., 24). Lilla My konstaterar att pappan och mamman verkar leka någonting som man inte förstår. Inför den utvalda ön och dess mäktiga främmande fyr känner sig pappan liten och samtidigt genom just det kanske modig och redo att ta sig ut ur sin blå isolering. Ankomsten sker vid ”den tid på natten när allting blir hjälplöst och farligt om man är ensam och vaken med sig själv” (ibid., 35).

Bara att ta sig in i fyren visar sig bli en utmaning. Fyren är låst och nyckeln kan inte letas upp utan måste kännas fram. Också havet ter sig som ett främmande djur. ”Det här” är ”det stora havet, det djupaste, ett annat hav än det som lekte fram sina

vågor kring båtbryggan där hemma" (ibid., 46), tänker pappan. Pappan försöker förstå havet och inleder noggranna undersökningar och ett vetenskapligt arbete där han dokumenterar havets och det hemlighetsfulla gloets olika egenskaper och rörelser. Han gör sig teorier "om ett djupt hål" som leder "till jordens medelpunkt" och påbörjar ett avhandlingsarbete om "Det Bottenlösa" (ibid., 119). För att skydda sig själv och familjen bygger han en vågbrytare som det stormande havet sedan ändå slår sönder. Det bottenlösa ter sig inledningsvis som ett farligt inre och okänt djur som behöver kontrolleras.

Emellertid hittar pappan också på ön en enslighetsplats, en avsats för "eftertanke och begrundan", en plats där han är "fullständigt ensam och isolerad" och endast omgiven av "himmel och hav" (ibid., 47). Därifrån känner han sig fram till fyrnyckeln. Fyrens insida är mystisk och skrämmande. Genom berättelsen sliter pappan med att få fyren tänd, som ett annat slags ljus än glaskulans blåa distanserade. Problemet förföljer pappan in i mardrömmar. Han ställer sig till slut frågan: Kan starka känslor påverka perceptionen? Och närmar sig "den hisnande tanken att havet inte" har "några lagar", att havet liksom ön är levande och inte kan kontrolleras (ibid., 163). Utvecklingen gestaltar hur pappan, mamman och trollet lösgör sig från sin gemensamma familjeocean med fastlåsta roller och ett definierat vi. När pappan inser att havet inte kan kontrolleras, befrias även han från den "vetande" positionen och kan öppna sig för sitt inre och för andra på ett nytt, som det förefaller, rikare sätt. Också mamman genomgår i berättelsen en transformation.

De varma mammascenerna är centrala i Tove Janssons Mumindal. I *Pappan och havet* möter vi emellertid inte bara en ny Mårra, utan också en ny mamma. Hon är nu trött, lite ointresserad och irriterad. Tove Jansson skriver: "Av allt det främmande var det det underligaste att mamman somnade på en ny plats utan att packa upp, utan att bädda åt dem, utan att dela ut karamellerna. Hon hade till och med ställt väskan ifrån sig ute i sanden. Det var skrämmande och samtidigt stimulerande, det betydde att allt det här var en förändring, inte bara ett äventyr" (Jansson 1965, 34). I ö-livets upplösta tillstånd börjar mamman leka och utforska. Hon hittar färger på vinden och målar stora blommor på fyrens innerväggar, "den ena blomman efter den andra" som slår "ut på väggen" (ibid., 147). Den från de tidigare berättelserna kända idealiska mamman försvinner i berättelsen bokstavligen in i målningarna. Familjen letar efter henne, men hon är borta. Om man betraktar den idealiserade Muminmamman och den farliga Mårran som speglingar av det paradisiska och det katastrofala, så kan man med

detta säga att känslorummen i *Pappan och havet* utvecklar sig mot en nyanserad komplexitet.

Förmåga till ensamhet

Tove Jansson ville med *Pappan och havet* skriva en bok om Mårran (Westin 2007) i en tid där hennes familjegemenskap var i upplösning. I en intervju konstaterar hon att hon sörjer sin pappa med en sådan kraft att hon förstår att hon ju måste ha älskat honom väldigt mycket (Jansson 1968). I ett brev till livskamraten Tuulikki Pietilä skriver Tove om sin brustenhet efter faderns bortgång (Jansson, 1958). Den första kapitelboken om Mumindalen introducerar läsaren för Tove Janssons mammacentriska värld, men också, vilket inte uppmärksammats lika mycket, för sökandet efter en förlorad far. *Småtrollen och den stora översvämningen* handlar om en mamma och ett barn som i tider av katastrof letar efter en borttappad pappa.

Tove Jansson själv vistades som liten flicka under det finländska inbördeskriget 1918 tillsammans med sin mamma i Sverige medan pappa Victor deltog i kriget. När familjen återförenades var pappan en förändrad man (Jansson 2025; Westin 2007). Toves brev till familjen är för det mesta skrivna till mamma Ham men riktar sig med tydlighet till hela familjen och inte minst också till pappan (Westin & Svensson 2014). Liksom breven talar till pappan genom mamma (Westin & Svensson 2014) så talar Muminmytologin i, genom och i utkanterna av mamman också om pappan. *Pappan och havet* fullbordar, menar jag, det i Muminberättelserna påtagligt närvarande sorgearbetet och sökandet efter den i mångdubbel bemärkelse förlorade pappan. Ett transgenerationellt perspektiv tillförs av det faktum att Viktor Jansson tidigt i barndomen förlorade sin far (Westin 2007; Westin & Svensson, 2014). Historien berättar att mamman i familjen trots knapra livsomständigheter ombesörjde att Viktor och hans bror bland annat fick utbilda sig (Westin 2007). Också Viktor levde ur det perspektivet i ett modersuniversum.

På många sätt handlar *Pappan och havet* om ensamhet. Mårrans ensamhet är grym och outhärdlig, skriver Tove Jansson. Med Mårran är det så att ”ingen gjorde någonting åt henne”, ”att ingen brydde sig” (Jansson 1965, 28). Den farliga Mårran betraktad ur det här perspektivet, kan också ses som en gestaltning av det obearbetade, mörka, kollektivt traumatiska som den Janssonska familjen tillsammans med hela Toves Janssons livsvärld bar på. I *Pappan och havet* hittar

mamman, pappan och trollet emellertid en annan sorts ensamhet som handlar om att umgås med sig själv och lyssna inåt, kanske som att hitta sig själv, det man vill och den man är med en slags förstärkt kontakt med omvärlden som också kan beskrivas som förmåga till ensamhet (Winnicott 1958; 1965; 1971). I slutet av berättelsen firar trollet, mamman och pappan vid den försvunna fyrvaktarens återkomst hans födelsedag med en tårta med tre ljus, som om de också firade sin egen transformerade tillblivelse.

Medan pappan är upptagen av havet och ön och mamman av att drömma fram sina rabatter, kretsar Mumintrollets transformation kring en särskild glänta i skogen, sjöhästsdrömmeri och en ny relation till Mårran. Tove Jansson berättar: ”Medan trollet kröp, längre och längre in, försvann den otäcka känslan av att vara instängd”, ”han kände sig bara skyddad och gömd i det kyliga mörkret, han var ett litet djur som hade gömt sig och ville vara ifred. Det var absolut, Mumintrollet hade hittat det fulländade. // Det säkra gömstället hade alltid varit en av hans allvarligaste idéer” (Jansson 1965, 63-64). När det visar sig att platsen redan bebos av myror ställs emellertid det egna utrymmets relation till andras frihet på sin spets. Mumintrollet begrundar Lilla My: ”Hur bär hon sig åt // hon gör alltid vad hon har lust med och ingen opponerar sig. Hon bara gör det” (ibid., 68).

På stranden hittar Mumintrollet en hästsko av silver och upptäcker spår av sjöhästar. Först vill han ge hästskon åt mamma, men övergår till att fantisera om sjöhästarna. I fyren hittar han även en väggalmanackan med en bild av en sjöhäst med ”långt gult hår och mycket bleka outgrundliga ögon” ridande på en våg i ett landskap där ”månen” doppar ”sin fot i det nattliga havet” (ibid., 68). Trollet tänker ”vi är av samma sort // vi förstår varann, vi bryr oss bara om det som är vackert. Jag kommer att få min glänta och resten betyder ingenting” (ibid., 69). En natt vaknar Mumintrollet av att någon ropar på honom. Han grips av ”häftig spänning” och vet att det rör honom, att ”någon // ropat på honom” och att han inte får vara rädd (ibid., 76). Det främmande lockropet får också den skrämmande vindeltrappan i fyren att te sig annorlunda, som för vacker ”för att kunna vara skrämmande”, som skelettet ”av ett förhistoriskt djur” (ibid., 76).

Trollet beger sig ut i natten och tänker ”vad det är spännande att leva”, ”allt kan bli tvärtom beroende på ingenting” (ibid., 76), ”trappan blir underbar”, ”det bara blir, man vet inte hur” (ibid., 78). På stranden bevittnar han sjöhästarnas magiska dans och känner att allt faller in i samma bild – hans sjöhästar, silverskon,

väggalmanackan och ropet. En annan natt stormar det upp och en ny strand visar sig. Tove Jansson skriver: ”Havet såg svullet ut, det hävde sig mödosamt och vresigt och vräkte upp en hög vall av tång över stranden”, ”det var ingen strand för sjöhästar längre” (ibid., 87). Och vidare: ”Tänk om Mårran hade skrämt bort dem…” (ibid., 87). När familjen skall lägga pussel i ovädret får Mumintrollet fatt i ”den svarta pusselbiten”, som kan vara Mårran men som också skulle kunna vara ”skuggorna i snårskogen”, ”pupillerna i sjöhästarnas ögon”, ”eller en miljon andra saker” (ibid., 91). Pusselbiten kan vara vad som helst. Och ingen vet var den passar förrän ”nästan hela bilden” är ”färdig” (ibid., 91).

I stormen ser Mumintrollet mamman och pappan som sårbara, hur de försvinner ”i sluttningen med slokande svansar” (ibid., 103), hur de inte heller rår över havet och det farliga. Pappans vågbrytare är bortspolad liksom mammans trädgårdsland. Vid någon punkt är de alla tillsammans med skogen och ön lika rädda för havet. Mitt i allt ser trollet plötsligt en regnbåge och känner att han behöver skynda sig till sin glänta innan den slocknar. Väl framme finner han gläntan ”lika vacker i gråväder” och känner att den nu ”är hans” (ibid., 103). Skuldkänslorna över att My jagat bort myrorna med petroleum förföljer honom dock. Varje natt går trollet i månskenet till ”stranden med stormlyktan” för att möta Mårran som nu är ”mer besvärlig än farlig” (ibid., 103). Mårran förföljer trollet i Muminmytologin som en depressiv skuld och fjätrar honom vid osjälvständighet. I ett brev till Eva Konikoff (1949) skriver Tove Jansson om sin egen inre slitning mellan njutning och skuld. I *Pappan och havet* får vi följa Mumintrollets utveckling mot ökad frihet.

En natt kommer Mårran närmare upp på stranden. Också sjöhästarna kommer och jagar ”varandra i månskenet”, slår ”upp sina regnbågar” och springer ”igenom dem med små hårda hovar” (ibid., 105). När Mårran kommer ”seglande över vattnet i sin dimma av köld som ett ont samvete” och kryper ”upp på stranden” blir Mumintrollet ”plötsligt alldeles orimligt arg” och säger ”ge dig av // ge dig av // du stör oss // jag har inte tid med dig // jag har ingen lampa åt dig // du skall inte komma hit // det här är pappas ö” (ibid., 107). Tove Jansson berättar: ”Någonting hade hänt med honom, han var ett annat troll med nya funderingar och han tyckte om att vara ensam” (ibid., 115), ”nuförtiden lekte han inne i huvudet och det var mycket mer spännande”, ”han lekte med funderingar som rörde honom själv och sjöhästarna, månskenstankar som bara blev finare av att de hade Mårrans mörker bakom sig” (ibid., 114).

Övergångar[4]

Sagoromanen *Pappan och havet* är ett begynnande farväl till Mumindalen och en uppgörelse med en familjescenografi som Tove Jansson som författare 1965 återkommit till under två decennier. I de tidiga Muminböckerna finns katastrofen utanför dalen. Berättelserna ter sig som äventyr. Med *Trollvinter* som med ett antal år föregår *Pappan och havet* och som handlar om det ensamma Mumintrollets möte med den för honom tidigare okända vintervärlden, förflyttar sig katastroferna in i dalen (Westin 2007). De handlar då om ensamhet, frihet och gemenskap, en problematik som fördjupas i *Pappan och havet* vars förlopp Mumintrollet i berättelsen beskriver som en riktig förändring. *Trollvinter* anses vara en brytpunkt i Tove Janssons författar- och konstnärskap (Karjalainen 2014; Westin 2007). Berättelsen kretsar tematiskt kring Mumintrollets möte med en farlig ”trollig” och tillika, som det skall visa sig, härligt ”förtrollande” vintervärld. Boken introducerar karaktären Too-ticki som en hälsning till livskamraten Tuulikki Pietilä.

Övergångs- och avskedstematiken fördjupas vidare i *Sent i november* (Jansson 1970), den sista kapitelboken från Mumindalen. Boken som utkom 1970 är skriven samma år som Tove Janssons mamma dog efter en tids sjukdom. Berättelsen beskriver en avfolkad Mumindal med nya förvirrade gäster som förtvivlat saknar sin familj och inte minst, letar och längtar efter sin Muminmamma. Smärtan i förlusten av det för Tove Jansson viktiga familjesammanhanget talar med all tydlighet i dessa två ”avskedsbrev” som tillika presenterar sig som transformerande övergångar. Också *Sommarboken*, publicerad 1972, ligger nära. Tove Jansson ville även i sitt konstnärsliv under den aktuella tidpunkten hitta en sådan övergångsbro. Hon ville ha förändring och som konstnär skriva sig ut ur Mumindalen och identiteten som barnboksförfattare. Framför allt såg Tove Jansson sig själv som bildkonstnär och sökte erkännande som sådan (Westin 2007). Kanske kan man i dessa ”avskedsbrev” också skönja sökandet efter den förnyade konstnären Tove Jansson. Det är som om Tove Jansson i dem arbetar sig igenom sorgen och förlusten av sina föräldrar och tillika gestaltar ett grundläggande inre sorgearbete och en påföljande frigörelse och förnyad tillblivelseprocess.
I *Pappan och havet* möter vi Muminmytologin i transformation. Mytologin är på en nivå en berättelse om en stark och dominant pappa och en omhändertagande, mjuk mamma. Det är en berättelse om en räddare och en som blir räddad, alter-

4. En intertextuell referens till Werbart & Rådberg (2025) och Werbart et al. (2023).

nativt om ett äventyr där ett paradis räddas från en annalkande katastrof. Samtidigt är mytologin på en annan nivå präglad av en paradisisk modersfigur och en arkaisk skugga. I *Pappan och havet* upplöses banden. Pappan accepterar havet som outgrundligt. Mumintrollet släpper greppet om den paradisiska mamman och låter sig inte hindras av den katastrofala Mårran. Den idealiska mamman försvinner in i det hallucinatoriskt framdrömda paradiset som mamman målar på fyrens vägg och en mer mångsidig och verkligare mamma framträder i berättelsen. Mumintrollet vågar nu drömma om egna sjöhästar. *Pappan och havet* fullbordar, menar jag, letandet efter det förlorade som Tove Jansson i sin Muminsvit påbörjade med *Småtrollen och den stora översvämningen*.

När Tove Jansson skrev *Pappan och havet* var hon upptagen av ett eget ö-projekt – Klovharun i den finländska skärgården – där hon och hennes partner Tuulikki Pietilä skulle komma att tillbringa sina somrar. Projektet att lämna den Janssonska familjens gemensamma sommarö skapade under den aktuella tidsperioden spänningar i dynamiken mellan Tove, hennes mamma och Tuulikki (Jansson 2025; Westin 2007). Tove Jansson har själv kallat dramat som ter sig som en dotters frigörelseakt och inre kamp med därtill relaterade skuldkänslor för ”arkipelagsituationen” (Westin 2007). I hennes brev (Westin & Svensson, 2014) återkommer hänvisningar till den ”arkipelagiska tringeln” och skuldtyngd melankoli som hon drabbades av när ö-projektet började förverkligas. I boken *Anteckningar från en ö* (Jansson & Pietilä 1996) beskriver Tove Jansson sin relation till det steniga Klovharun: ”Jag älskar sten // jag är en bildhuggares dotter” (s. 13). En annan frigörelseakt handlade om att komma loss från Muminbusinessen som Tove Jansson i perioder kände sig fångad av (Strömstedt 1968).

Förmågan att skapa sig ett eget inre och yttre rum med den riktade aggressionens skapande potential är i min läsning en avgörande kraft i *Pappan och havet*. Pappan hittar en enslighetsplats där han kan begrunda tillvaron i fred. Mamman blickar ut mot ett öppet hav och börjar i sin ensamhet måla och skapa sig en egen tillvaro utanför familjen. Mumintrollet hittar en egen glänta, ett eget ”paradis”, dit han flyttar. I spänningen mellan sjöhästarnas dans och Mumintrollets uppgörelse med Mårran och Mårrans hemska ensamhet finns en tråd som handlar om frigörelse. Sjöhästarnas förtrollande dans förborgar en skapelsemyt, en vision som behöver skyddas som en alldeles egen kreation. På ön arbetar pappan och Mumintrollet tillsammans, på ett nytt, mer jämbördigt sätt. De brottas med havet och stenbumlingarna som de förflyttar med stor tillfredsställelse.

Det symbiotiskt oceaniska finns tillika inte bara i havstematiken i *Pappan och havet*, utan också i berättelsens mångtydiga upplösning och form. Det är svårt att säga vad *Pappan och havet* handlar om. Berättelsen bär på många dimensioner. Den handlar om havet och en ö och vad som händer med en familj i relation till dessa samt om en fyr som också är viktig i berättelsen. Liksom även om Mårran, Lilla My och ljuset och mörkret och naturens olika skiftningar. En outgrundlig aspekt är tillvarons gåtfullhet, ”det bottenlösa” som pappan utforskar. Livet på ön ställer Muminfamiljen i möte med naturens skiftningar, en existentiell underordning som presenterar sig både som ljuvligt lockande och katastrofalt uppslukande och upplösande. På ön möter familjen telepatisk kommunikation, en tillvarons mystik som balanserar mellan dröm och galenskap. Mamman kan gömma sig i sin egen målning och pappan tvingas inse att hela ön liksom havet lever och andas.

Tove Jansson (1961) skriver att hon använde Muminberättelserna i egna syften, om man så vill, som ett övergångsområde (Winnicott 1971), en slags lekmatta för inre arbete och transformativ självtillblivelse som generöst rullas ut för läsaren. Hon har också sagt att man blandar barnkammare och skräckkammare (Jansson 1961). Dynamiken mellan det paradisiska och det katastrofala – den idealiska Muminmamman och den farliga Mårran är en central drivkraft i Muminproduktionen. När Mårran var tämjd och inte längre var farlig blev Tove Jansson också klar med Mumindalen (Westin 2007). Aggressionens inträde i den snälla Mumindalen är helt avgörande. I *Sent i november* berättar Tove Jansson om den lilla Homsan Toft och ett djur vars tänder växer, hur Homsan Toft plötsligt ilsknar till på ett sätt som både överraskar och skrämmer honom själv. Tove Janssons Muminsvit gestaltar slående den depressiva skuldens livsvärld och bearbetning, inte minst i *Pappan och havet* genom Mumintrollets transformerade relation till Mårran.

I en intervju 1968 beskriver Tove Jansson sina egna svårigheter med att säga nej och funderar på att det ju inte ”lär vara så bra” att inte kunna bli arg (Strömstedt 1968). Snarare än ett definitivt avbrott, avslut och farväl, exempelvis till fadern Victor Jansson eller barnboksvärlden, är *Pappan och havet* också som en bit av en brygga, ett hej och hejdå, eller ett avslut och en ny början. I *Pappan och havet* är det med all säkerhet bildkonstnären och poeten Tove Jansson som talar. Fraser som ”Lilla My kom blåsande över berget” (Jansson 1965, 165) skapar starka bilder. I *Sent i november* konstaterar också Homsan Toft att han nu lärt sig skriva så att det syns. Betraktade som övergångsfenomen (Winnicott 1971) kan de

sena Muminberättelsernas uppbrott och drömska glidningar mellan fantasi och verklighet snarare än en separation ses som en transformation med förbindande länkar och nyskapade.

Som parallell till den frånvarande familjen och dess närvarande antitetiska spegling i form av nya, vilsna gäster i *Sent i november* presenterar berättelsen den döende höstnaturens förruttnelse som en tredje part som kontrasteras med ett underjordiskt frodande liv, en spännvidd mellan liv och död, det gäckande oändliga och ändliga, en slags kroppsligt väsen eller moderjord som pekar mot äcklets centrala roll i frigörelsetematikens fenomenologi (Heinämaa 2018). Med det onda utstötta och äckliga skriver Tove Jansson i ett depressivt kolorerat sorgearbete, sig också in i den efterkrigstida, apokalyptiska litteraturen[5] med moderskroppen som ett ordlöst, ambivalent ursprung och omvärlden som projektionsduk. Den Janssonska apokalypsen lämnar emellertid inte läsaren i rådlös hopplöshet, utan leder, inte minst genom *Pappan och havet*, mot genomarbetning av den depressiva tragiken speglad bland annat i Mumintrollets uppgörelse med Mårran, detta onda, utstötta, också förborgat i trollets egen dubbelgångarhistorik.

Pappan och havet reflekterar utveckling mot förmåga att vara ensam och speglar transformationens möjlighet, kanske något av det där med frihetens problem som Tove Jansson dryftade med sin bror när hon signerade sitt debattinlägg på dassväggen med en Skugg-Mumin med en medföljande kommentar om att friheten är det största (Westin 2007). Det farliga, katastrofala, apokalyptiskt odefinierade arga och äckliga som kan hota ”paradisets” och enhetens existens och föreställda ”idyll” men också sätta igång en transformerande rörelse finns inte bara i Mårran, eller diverse yttre katastrofer, utan också i trollets eget inre som ett inneboende tvillingtroll. Övertro på den yttre verkligheten, lär oss Muminmytologin, kan paradoxalt leda till en känsla av overklighet, ett tillstånd av passiv upprepning och anpassning utan kontakt med det egna inre, en situation som inledningen i *Pappan och havet* illustrerar. Berättelsen visar också hur upplösningen i det oceaniska, gåtfulla, egna eller kollektiva inre och isolerade och tillika oändliga ”havet” kan vara både lockande och skrämmande och kantra över i galenskap. Mellan ytterligheterna finner karaktärerna i *Pappan och havet*

5. Se Witt-Brattström, E. (1986). ”Modersabjekt och apokalyps. En läsning av Birgitta Trozigs roman Sjukdomen, i Litteratur och psykoanalys – En antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning, red. Lars Nylander. Nordstedts, s. 298-318.

med Mumintrollet som måhända kan ses som Tove Janssons alter ego i spetsen, förmåga till ensamhet.

Konklusioner

Pappan och havet är en berättelse som med hela Muminmytologin i ryggen återspeglar förlust, eskapism och sorg, men också frigörelse, transformation och självständighet. En stor berättelse i berättelsen kan både utifrån tematiken och i relation till skeenden i författarens liv och kulturella sammanhang ses handla om att vara fri. Muminkonsten återspeglar en kollektiv, delad eskapistisk dröm och bearbetning av en hotande yttre katastrof och en inre arkaisk barndomsvärld, ett växelspelet som återfinns i förtätad snabbspolning i den senare bilderboken *Den farliga resan* (Jansson 1977). Tematiken rör sig i *Pappan och havet* mellan den idealiska Mamman och den farliga Mårran mot förmåga till ensamhet med frigörande krafter i form av äckel, aggression och egna val som dess innersta kärna i ett letande efter den förlorade pappan och den förlorade eller kanske ännu inte till fullo funna bildkonstnären, den unga konstnärinnan Tove Jansson som ”tappade” sina färger och sin målarglädje i andra världskrigets katastrofer. Tove Jansson är, som hennes brorsdotter Sophia Jansson (Hessel 2024) fint påpekar, inte en förkunnare. Hennes Muminvärld är inte en programförklaring, utan ett lekområde där vi bjuds in att utforska mångfacetterade och komplexa livsvillkor i svart-vitt likväl som i regnbågens alla färger.

I Tove Janssons muralmålningar och tidiga Muminproduktion hålls det paradisiskt idylliska och det farligt katastrofala åtskilda, det ljusa och det mörka lever i dem sida vid sida, men utvecklar sig efter hand mot en sammanblandad komplexitet. Den estetiska upplevelsen kan generellt utforskas som en integrativ möjlighet (Pihlaja, 2025). I Muminmytologin rör sig tematiken med dess känslorum mellan det djupt personliga, det allmänmänskliga och det kollektivt traumatiska i en transformativ rörelse. Mumintrollet talar liksom Mamman och Mårran ett djupgående, arkaiskt språk som i Tove Janssons Finland transenderar sin skapares och enskilda läsares självtillblivelse. Karaktären vars unika och kollektiva urhistoria går tillbaka till inbördeskrig och krig, nattlig hunger, nationella trauman och skräck och inte minst frihetens och självtillblivelsens problem är idag i Tove Janssons Finland, liksom i vitt skilda kulturer världen över, en älskad projektionsduk och härbärgerande, integrativ kraft, ett lekområde som bjuder att utforska och talar till läsarens inre. De tidlösa berättelserna från Mumindalen återför oss med Tove Janssons träffsäkerhet och det arkaiska materialets fulla

kraft till den existentiella triaden själv, andra och världen (Heinämaa & Taipale 2018). Berättelserna vittnar om hur skapande förutsätter en gräns och dess överskridande, ett bortom som vågar och hämtar stoft ur den infantila världens urkraft.[6]

Tove Jansson själv har sagt att någonting alltid skall förbli osagt eller hemligt i en bra berättelse (1961). Hennes Muminvärld talar i förtätade undertoner genom trollets enigmatiska form och dubbelgångarhistorik. Som ett hemligt falskpostbrev förborgar den generationers tystnad och väcker till liv. Som Mumintrollets eviga begrundare ställer man sig frågan: Vad vill han mig? Berättelsernas poetiska mångtydighet ger oss anledning att återvända och söka nya läsningar. Men vi får ta Tove Jansson på orden att boken som är tillägnad en far handlar om en far; om att hitta, förstå och sörja en far i relation till och kanske i både ljuset och skuggan av en mor. Trots allt anspelar ju även Tove Janssons nästkommande bok, den självbiografiska *Bildhuggarens dotter*, på fadern Victor Jansson. Fadern var starka motsättningar till trots central för Tove Jansson, inte minst som konstnärlig orienteringspunkt, och hon sörjde hans bortgång med ett djup (Westin 2007) som *Pappan och havet* andas. Letandet efter den borttappade pappan öppnar i Tove Janssons första Muminberättelse en mytologisk resa som för tankarna till de borttappade papporna i den Janssonska familjen likväl som i hennes kultursammanhang i efterkrigstidens Finland. Mumintrollets kamp i *Pappan och havet* för också tankarna till författarens sökande efter det förlorade och ännu inte funna i sig själv genom ett sorgearbete mitt i livet.

I berättelsens avslutande mening ”fyren var tänd” sammanstrålar mörker och ljus. Det sägs att urbilden till Tove Janssons Muminhus som på många sätt är Mumindalens pulserande hjärta, var en skärgårdsfyr som under andra världskriget blev sönderbombad (Schroeder & Forsström 2020). Letandet efter och sorgen över det förlorade löper också på det viset som en röd tråd genom Muminsviten, som i *Småtrollen och den stora översvämningen* 1945 inleds med att mamman och trollet, vid sidan av att de söker efter den försvunna pappan, också letar efter ett hus att bo i. Berättelserna från Mumindalen talar om hem och hemlöshet, flykt, flyktingar och övergivna barn. I Muminmytologin målar bildkonstnären Tove Jansson med orden, inbäddad i sin kulturella kontext i 1900-talets Finland och andra världskrigets Europa. Den symbiotiska samhörigheten och friheten att leva ett självständigt liv – att ”arbeta och älska” – söker i

6. Intertextuell referens till Werbart (2014).

den en lösning.

Mytologin som tar kraft ur en eskapistisk dröm och dess apokalyptiska motsats, kan ses utforska och gestalta självtillblivelse som en ständigt pågående rörelse i det levande livet. Det sanna visar sig inte genom en framveckling av en inneboende, hemlig, inre kärna, utan när man vågar låta det välkända manuset pådrivet av de infantila urkrafterna komma i skapande rörelse. Muminmytologin kan läsas som en hyllning till radikal frihet[7]. Men också som en lovsång till kärlekens fundamentala betydelse som frihetens förutsättning. Huset som Muminfamiljen 1945 flyttar in i är byggt av pappan. Livet i Mumindalen däremot är modercentrerat. Det moderligt paradisiska står som fond till äventyret och förändringen i ett ständigt vågspel med den hotande katastrofen som sin omvända form. Balansgången mellan liv och död är, liksom i det verkliga livet, komplicerad. Den upprättfalliska och tillika rumsligt livmoderliga fyren samlar emellertid i *Pappan och havet* – denna sista ”egentliga” Muminbok och mytologiska genomarbetning – in paradiset och katastrofen i ett svallande ovisst men stadigt vågspel mellan det oändliga och ändliga, havet och dess orienteringspunkt – livets outgrundliga paradox med Lilla Mys röda kjol fladdrande i bakgrunden. Berättelsen befäster poeten Tove Jansson och ett Mumintroll som kan säga både ja och nej. Våg på våg rullar den in åter – *Pappan och havet* – en berättelse om ”det oceaniska” och ”det fyriska”, minnet av en viktig person och en arkipelagisk situation.

Referenser:

Beskow, E. (1910). *Tomtebobarnen.* Elsa Beskow samlade skrifter. Bonnier Carlsen, 2024.

Carpelan, Bo (2003): ”Den fruktbara osäkerheten”, *Resa med Tove. En minnesbok om Tove Jansson,* red. Helene Svensson. Schildts, s. 219-228.

Freud, S. (1930). *Vi vantrivs i kulturen.* Samlade skrifter av Sigmund Freud, band 10. Natur och Kultur, 2007.

Gravett, P. (2022). *Illustratören Tove Jansson.* [The Illustrators Tove Jansson, övers. Rolf Andtbacka och Ulla-Maija Holmfors-Andtbacka]. Förlaget, 2023.

Harni, H. (2024). *Tove Janssons målarparadis.* I *Paradiset, paratiisi, paradise,* HAM utställningskatalog. Förlaget.

Heinämaa, S. (2018). Strange vegetation: Emotional undercurrents of Tove Jansson's Moominvalley in November. *Sats* 19(1), 1-4.

Heinämaa, S. & Taipale, J. (2018). Introduction: Phenomenological approaches to Tove Jansson's fiction. *Sats* 19(1), 41-68.

Hessel, K. (2024). *Sophia Jansson on Tove Jansson.* [Podcast]. The Great Women Artists Podcast.

7. Intertextuell referens till Sartre (1943).

Jansson, S. (2025). *Tre öar. Mamma, pappa och jag.* Förlaget.
Jansson, T. & Pietilä, T. (1996). *Anteckningar från en ö.* Förlaget, 2020.
Jansson, T. (1977). *Den farliga resan.* Förlaget, 2025.
Jansson, T. (1972). *Sommarboken.* Förlaget, 2017.
Jansson, T. (1970). *Sent i november.* Schildts, 1998.
Jansson, T. (1968). *Bildhuggarens dotter.* Schildts, 2003.
Jansson, T. (1965). *Pappan och havet.* Alfabeta, 2004.
Jansson, T. (1961). Den lömska barnboksförfattaren, i Jansson, T. *Boulevarden och andra texter.* Förlaget, 2017.
Jansson, T. (1960). *Vem skall trösta knyttet?* Rabén&Sjögren, 2001.
Jansson, T. (1957). *Trollvinter.* Alfabeta, 2004.
Jansson, T. (1954). *Farlig midsommar.* Rabén & Sjögren, 1997.
Jansson, T. (1952). *Hur gick det sen?* Schildts, 2001.
Jansson, T. (1950). *Muminpappans memoarer.* Rabén & Sjögren, 1997.
Jansson, T. (1948). *Trollkarlens hatt.* Rabén & Sjögren, 1997.
Jansson, T. (1946). *Kometen kommer.* Rabén & Sjögren, 1997.
Jansson, T. (1945). *Småtrollen och den stora översvämningen.* Alfabeta, 2006.
Karjalainen, T. (2014). T*ove Jansson. Arbeta och älska.* [Tove Jansson – Tee työtä ja rakasta, övers. Hanna Lahdenperä]. Norstedts.
Kihlman, A. (2024). *Ljus och mörker. Synvinklar på Tove Janssons paradisverk.* I *Paradiset, paratiisi, paradise*, HAM utställningskatalog. Förlaget.
Manninen, P. (2025). *Transferenssi kirjallisuudessa ja kirjallisuudentutkimuksessa. Tapausesimerkkeinä Shakespearen sonetti 56 ja Samuel Beckettin The Unnamable.* [Överföring i litteratur och litteraturforskning. Shakespeares sonett 56 och Samuel Becketts *The Unnamable* som fall exempel, min översättning]. Doctoral dissertation. University of Jyväskylä.
Pihlaja, E. (2025). *Aesthetic experience in becoming a subject: psychoanalytic perspectives.* Doctoral dissertation. University of Jyväskylä.
Ruhonen, J. (2024). *Tove Janssons offentliga målningar.* I *Paradiset, paratiisi, paradise,* HAM utställningskatalog. Förlaget.
Sartre, J-P. (1943). *L'être et le néant.* Gallimard, 2020.
Schroeder, K. & Forsström, M. N. (2020). *Penseln, pennan och hjärtat – en dokumentärserie om Tove Jansson.* [Dokumentär]. YLE.
Strömstedt, M. (2003). "När muminmamman ställer ifrån sig väskan", *Resa med Tove. En minnesbok om Tove Jansson*, red. Helene Svensson. Schildts, s. 51-65.
Strömstedt, M. (Regissör). (1968). *Mumin och havet.* [Dokumentär]. SVT.
Taipale, J. (2018). The unseen, the discouraged and the outcast: Expressivity and the foundations of social recognition. *Sats* 19(1), 21-40.
Werbart, A. & Rådberg, U. (2025). Övergångar vid terapi – en bildfläck. *Psykologtidningen.*
Werbart, A., Rådberg, U., Holm, I., Forsström, D., Berman, A. (2023). The meaning and feeling of the time and space between psychotherapy sessions and everyday life. Client experiences of transitions. *Psychotherapy Research*, advance online publication.
Werbart, A. (2014). *The art of freedom: Seven psychoanalytic the- ses on creativity and boundaries*, Art and freedom: Psychoanalytical reflection on the meaning of creativi ty, red. Elżbieta Sala, MOCAK.
Westin, B. (2025). Tove Jansson och konsten att illustrera. I *Från Mumin till Chop Chop*, Prins Eugens Waldemarsuddes utställningskatalog.
Westin, B. & Svensson, H. (2014). *Tove Jansson – Letters from Tove.* Sort Of Books, 2019.
Westin, B. (2007). *Life, Art, Words.* Sort Of Books, 2014.
Westin, B. (1988). *Familjen i dalen.* Bonniers.

Winnicott, D. (1971). *Lek och verklighet.* Natur och kultur, 1995.
Winnicott, D. (1965). Ego Distortion in Terms of True and False Self. *International Psychoanalytical Library* 64, 140-152.
Winnicott, D. (1958). The capacity to be alone. I The Maturational Processes and the Facilitating Environment. International University Press.
Witt-Brattström, E. (1993). *Ur könets mörker. Litteraturanalyser.* Nordstedts.
Witt-Brattström, E. (1986). ”Modersabjekt och apokalyps. En läsning av Birgitta Trozigs roman *Sjukdomen, Litteratur och psykoanalys – En antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning*, red. Lars Nylander. Nordstedts, s. 298-318.
Wolf, H. (2025). Me as Tove: Starting analysis with Tove Jansson. *Clio's Psyche*, 32(2), 205-212.
Wolf, H. (2024). Hela världen har kommit bort – kris och utveckling i Tove Janssons *Trollvinter. Horisont*, 1, 8-17.
Wolf, H. (2023). Tove Jansson's *Moominland Midwinter* – Closeness and Separateness in Psychoanalytic Work. *The Psychoanalytic Review*, 110(3), 321-342.

Kunnskapsansvar – spiseforstyrrelser som kasus

Birgit Nordtug. 140 s.

Solum Bokvennen 2025.
Pris: 399 NOK. ISBN: 978-82-560-3149-8

Anmeldt av Peter Ramsing[1]

Dette er en vigtig bog. Den handler om, det ansvar vi har som fagpersoner for at bruge vores viden ikke kun i vores daglige arbejde men også i forhold til det offentlige rum, hvor vi må prøve at bringe vores viden i spil. I bogen påpeges der et særligt ansvar, hvis vi bliver opmærksomme på fejlinformation. Bogen gennemstrømmes af en holdning og tilgang der understreger vigtigheden af at gå i kritisk dialog for at sikre, at den viden, vi bygger vores forståelse og behandling på ikke er præget af fejlinformation eller mangelfulde tolkninger af de undersøgelser, der skal frembringe viden. Det lyder enkelt, men det, at analysere feltet, er komplekst. Det udfoldes på flere forskellige måder i bogen og det at gøre brug af spiseforstyrrelser som kasus, hjælper med at gøre det videnskabsteoretiske lettere forståeligt og konkret. Jeg har brugt ordet viden fremfor kundskab, da jeg mener, det er den mest rigtige oversættelse af det norske ord: Kunnskap. Men jeg bruger det norske ord i kursiv, når jeg refererer mere direkte i det følgende.

Bogen indledes med at påpege at vi i dag står overfor en sandhedskrise som er lige så alvorlig som klimakrisen. Og at skellet imellem fakta og alternative fakta, mellem gyldig og ugyldig viden er i færd med at blive udvisket i offentligheden. Forfatterens svar er at bekæmpe denne sandhedskrise med *kunnskapsansvar*. *Kunnskapsansvaret* knyttes til to forskningsfelter: mental sundhed og videnskabsteori og undersøges

1. Peter Ramsing, speciallæge i børne- og ungdomspsykiatri. Specialist og supervisor i psykoterapi. Diplomeret gruppeanalytiker.

ved at bruge spiseforstyrrelser som kasus.

Bogen har tre dele omhandlende: *Kunnskapstilnærmelse* og udviklingstræk, Undersøgelser af undersøgelser og Teori i behandlingen i en moderne diagnosekultur.

I del 1 præsenteres semiotik som *kunnskapstilnærmelse*. Her beskrives, at begrebet tegn kommer fra det græske ord *semeion* som i en del sammenhænge oversættes med symptom. I lighed med symptomer, formidler tegnet noget mere end det som kommer til syne i tegnets udtryk. Der er flere tilgange til tegnet i semiotikken. Den tradition, som der bygges på i bogen, opererer med tre dimensioner: tegnets reception, tegnets repræsentation og tegnets grund eller objekt – det udfoldes med eksemplet med undervægt som symptom på spiseforstyrrelse: Tegnets reception svarer til opfattelser om spiseforstyrrelser, tegnets repræsentation – svarer til stor undervægt, tegnets grund eller objekt svarer til livet med stor undervægt.

Tilsammen er de bestemmende for tegnets mening. Det beskrives, at vi ofte kun forholder os til tegnets repræsentation og ikke tænker over de to andre dimensioner – noget der især kan ske, når vi forholder os til tal om det emne, vi beskæftiger os med, men sker også når vi formidler viden. På den måde mangler der væsentlige dimensioner i viden. Jeg gengiver det her forenklet, det udfoldes meget mere i bogen, fordi det er noget centralt i tilgangen i bogen, at alle tre dimensioner skal anvendes for at få en nuanceret og velunderbygget viden og fordi de enkelte dimensioner er i relation til hinanden.

I del 1 gives der også en kort beskrivelse af udviklingstræk i det norske spiseforstyrrelsesfelt efter 1980. De ændringer der er sket opsummeres til tre hovedtendenser: (1) større vægt på at måle og tælle symptomer, (2) større vægt på at viden som udvikles og bruges i forskning og behandling, skal være evidensbaseret gennem brug af standardiserede måleinstrumenter, forskningsdesign og behandlingsmetoder, og (3) øget efterspørgsel fra myndighedernes side efter tal at styre efter i et samfund med høj ændringshastighed.

I del 2 ses der nærmere på måleinstrumenter og nogle undersøgelser i det norske spiseforstyrrelsesfelt på grundlag af, at den evidensbaseret kundskab og specielt talbaseret viden har fået en så central position og der således er god grund til at undersøge, hvad slags definitioner og måleinstrumenter forskerne har

brugt i kortlægningen af lidelserne, som de har frembragt viden om. Der påvises forskellen mellem at beregne – dvs. de tal der bygger på sandsynlighedsberegning af forekomsten af spiseforstyrrelser og regne – dvs. antallet, hvis det baseres på antal personer, der faktisk har fået en diagnose med spiseforstyrrelse. Kontekstens betydning for komorbiditet og i den konkrete undersøgelse betydningen for forekomsten af samtidig personlighedsforstyrrelse. Og endelig forskellen mellem at verificere og falsificere en antagelse ved at se på forekomst af spiseforstyrrelser ved eliteidrætspersoner alt efter om der bygges udelukkende på spørgeskemaundersøgelser eller der suppleres med interview. Og det, at arbejde med om en antagelse kan falsificeres, giver jo en anden mere sikker viden, hvis antagelsen falsificeres end hvis den bekræftes. Denne del giver både konkret viden om spiseforstyrrelser og demonstrerer forskellige tilgange til at udøve *kunnskapsansvar* i praksis.

Del tre består af flere interview, et fænomenologisk intermezzo og afslutning. Der er et interview med psykolog Charlotte Buhl der er en meget betydningsfuld person for udviklingen af behandlingen på spiseforstyrrelsesområdet i Norge. Jeg har selv arbejdet med behandling af personer med spiseforstyrrelser i en årrække og dette interview, syntes jeg, er meget berigende og tankevækkende. Det, som gør et stort indtryk, er den respektfulde og menneskelige måde Charlotte Buhl formidler sig på. Det er teori omsat, fordøjet og kropslig baseret som formidles gennem måden interviewet foregår på. Det andet interview er med psykolog Per Are Løkke omhandlende "Å tre frem på symptomets plass" – at gå bag om symptomet og få noget andet frem. Til slut er der et interview med Svend Brinkmann, der er professor i almenpsykologi og kvalitative metoder ved Aalborg Universitet i Danmark om diagnosernes funktion i det moderne samfund. Disse interview er også interessante og vinkler viden dels til den enkelte og til samfundet.

Jeg vil citere forfatterens egen summering af bogens indhold, da det på en kondenseret måde giver en god beskrivelse af indholdet og det giver et godt indtryk af måden bogen er skrevet på:

«Boka undersøker hvordan sannhetskrisen kan bekjempes ved ***å snakke tilbake*** *(talking back) til dem som formidler kunnskap som er feil og til dem som bruker kunnskap på en uredelig måte. Videre relateres kunnskapsansvaret til å undersøke egen forforståelse, og det som skjer av overføringer og motoverføringer mellom*

oss i utviklingen og bruken av kunnskap, og til å legge merke til kroppens tegngiving og bruke kroppens kunnskap. Noen ganger er det ikke rom for å si fra. Det er tilfelle når en person er fratatt ytringsfriheten (samtykkekompetansen) og er underlagt tvungent psykisk helsevern. Opplevelsen av mangel på autonomi kan også være til stede selv om det ikke er tvang inne i bilde. Å gi den andre et åpent rom i utviklingen av kunnskap om det som vedkommende strever med, som ikke fanger den andre i foreliggende kunnskap, forventninger og ønsker, er en viktig del av kunnskapsansvaret.(s.23)

Bogen er velskrevet, velstruktureret og spændende at læse. Man bliver klogere både på videnskabsteoretisk tankegang og på problematikker i spiseforstyrrelsesfeltet i Norge - det sidste rækker dog ud over grænsen og berører flere problematikker, der også er relevante for spiseforstyrrelsesfeltet i hvert fald i Danmark. Diagnosekulturen, hvor diagnoser bruges som slangudtryk og almindelige problemer italesættes med det sprogbrug, der bruges i behandling og diagnosticering, er det også muligt at blive klogere på både indenfor spiseforstyrrelses-området og mere generelt.

Jeg vil varmt anbefale bogen. Den er relevant for alle med interesse i at forholde sig til den udvikling der sker i samfundet med, at det bliver sværere at skelne imellem gyldig og ugyldig viden og den er især relevant for dem som også til daglig håndterer viden indenfor sundhedsområdet, hvad enten det er i klinikken eller i forskningen.

Wind Speed 75 knots

Linda Simmel

Kulturhuset Spinneriet, Hjelmeland 2025
v/kurator Nils Viga Hausken

Anmeldt av Silje Klippen

Å se Weimarrepublikken gjennom Ryfylke

Den amerikanske kunstneren Linda Simmel leter etter sin far, som forlot sitt liv i Tyskland som jødisk flyktning i årene før andre verdenskrig. Ferden over Atlanterhavet, og restene av farens liv i Weimarrepublikken, blir gjentagende tema i Simmels kunstnerskap:

Også i fotoverket *Wind Speed 75 knots*, som vises på kulturhuset Spinneriet i Hjelmeland frem til mai 2025. I denne teksten skriver kunstpsykoterapeut Silje Klippen om møtet mellom Simmel, hennes verk

Linda Simmels verk Wind Speed 75 knots på Spinneriets yttervegg, Hjelmelandsvågen 2025.

og hjelmelandsbuene – i en helt spesiell kunstnersamtale.

Jeg er invitert til å holde en kunstnersamtale med Californiabaserte Linda Simmel (f. 1947) og kurator Nils Viga Hausken. Fotoet *Wind Speed 75 knots*, som Simmel stiller ut, stammer fra den amerikanske kystvakten, og er et av flere bilder som brukes i utdanning og veiledning om hvordan havet oppfører seg under ulike vind- og værforhold. Motivet viser kraftig vind over bølgetopper på åpent hav og er et utdrag fra Linda Simmels serie med fotopolymer - *Scene/Unseen*. Kunstverket er en del av det treårige prosjektet NATUR-kultur-NATUR, og henger montert på utsiden av kulturhuset Spinneriet, i Hjelmelandsvågen. Det synes fra fylkesvei 660.

Det er med ærefrykt for havet, naturen og det menneskelige at jeg setter meg i bilen og tar turen til Hjelmeland. Jeg kjenner på en spenning under reisen innover i de mektige Ryfylkelandskapene - som også finnes i billedkunstneren når jeg kommer frem. Nervene er knyttet til

Linda Simmel: Wind Speed 75 knots (2016)

situasjonen på Gaza, 2. verdenskrig og Simmels familiehistorie – alle tema som vi skal innom i kunstnersamtalen. Men mest av alt: Gjennom Simmels slideshowpresentasjon fra sitt kunstnerskap ser vi hvordan havet blir stående som bærer av generasjonstraumer, og som et element i søken etter en innesluttet og emosjonelt fraværende far. Havet tok hennes foreldre fra sine hjem i Europa til nye liv som emigranter i USA. Og konsekvensene av dette er en farsarv som Simmel har arbeidet med i hele sitt liv.

Det gule huset

Jeg tar inn motivet av det opprørte havet fra Hjelmeland bru, før jeg banker på døra til kuratorens historiske stue, hvor kunstneren residerer. Hun er flydd inn fra USA for å presentere kunstnerskapet til kunstinteresserte i bygda.

Simmel åpner døren til det gule huset. Kurator Hausken er ute og ordner til kvelden, men stova hans favner, og ikke lenge etter sitter jeg med Simmels reiselektyre i hendene: "The Absent Father Effect on Daughters - Father Desire, Father Wounds". I boka formidler Susan E. Schwartz hvordan identifikasjon med eller ignoreringen av en distansert far får konsekvenser. Hun beskriver hvordan døtre kan oppleve en indre tomhet til tross for de andre faktorene involvert; som mor, kultur, lærte kjønnsroller etc. En fars fravær fremmer spørsmålet om hva han drømmer om for sin datter, og vitner gjerne om en mangel på forståelse for tilknytningens betydning. Schwartz skriver at når en far hverken ser, anser eller er sammen med barnet, skapes det hull i hjertet og rakninger i personlighetens trådverk; og at døtre sendes ut på reiser hvor de selv skal fikse og samle sammen de manglende bitene.

Mens vi venter på at kunstnersamtalen skal finne sted, forteller Linda åpent om livet og den nære tilknytningen hun har til både den jungianske og den psykoanalytiske tradisjonen. Fagene og livshistoriene våre krysses. Vi ler. Begge giftet seg på fremmede kontinenter. Hun med en israeler fra kibbutz i Israel, og jeg med en amerikansk billedkunstner i LA, California. Under kunstnersamtalen skal vi skille det private fra det personlige, men andre ting klippes også bort fra narrativet: Hva skal jeg gjøre med informasjonen som ikke skal med?

Det er historiske linjer som skjærer inn i Linda Simmels kunstnerskap, som ble aktualisert igjen etter terrorangrepet mot Israel den 7. oktober i 2023. Simmel er nervøs omkring krigen i Gaza og det faktum at hun

Linda Simmel: Book of Seas (2011). Gesso, pencil on gampi paper, steel binding, 71 x 102 x 8 cm.

Linda Simmel: Book of Seas (2011) (detail). Gesso, pencil on gampi paper, steel binding, 71 x 102 x 8 cm.

Linda Simmel: Sea at Vik Diptych (2013). Stains, charcoal, pastel, and pencil on paper. 97 x 366 cm.

er av jødisk avstamning. Det er sensitivt. Hun føler på en iboende frykt for å bli møtt med fordommer fra forsamlingen. Selv om historien hennes blør inn i en større verden er kunstnerskapet individuelt, og denne kvelden er det henne som står i sentrum. På kulturhuset setter vi jærstolene i halvsirkel mot lerretet, slik at alle i rommet kan se hverandre. Forsamlingen blir på størrelse med en skoleklasse. Jeg er spent.

Hva skjer når en billedkunstner vokst opp i Los Angeles - som søker til naturen for lindring, til moderjord for å bli holdt - plutselig befinner seg i naturheimen på Hjelmeland, og spør de innfødte der hva naturen handler om for dem? Hva skjer når hun ber dem beskrive for henne hva tilhørighet er, hvordan det kjennes å gå på de samme stiene og veiene som ble tråkket opp av deres forfedre, som de selv så tydelig står i blodbane med?

Jeg kjenner på varhet omkring hvordan Linda har klart å bygge seg selv gjennom livet; skape sin figur og sette sine riss. Hvordan gjorde hun det som andregenerasjons innvandrer? Når bunnen i henne føltes som havet som skiller kontinentene, og byggeklossene hun hadde å konstruere med var restene av det livet som raste for faren hennes i 1930-årenes Tyskland?

Arven

På sokkelen til det gamle industribygget fra 1874, omkranset av en solid grunnmur, sitter vi skjermet fra verden. Linda tar oss med gjennom kunstnerskapet, og samtidig tilbake i tid til 1934, da grandonkelen Ernst Simmel emigrerte til USA. Ernst Simmel var en av pionerene i utviklingen av sosial medisin i Tyskland. Han bistod med å stifte Berlin Psychoanalytiske Institutt i 1920, hvor konfidensialitet og likeverd stod høyt. Selv dronning Elizabeth II's svigermor var innlagt på

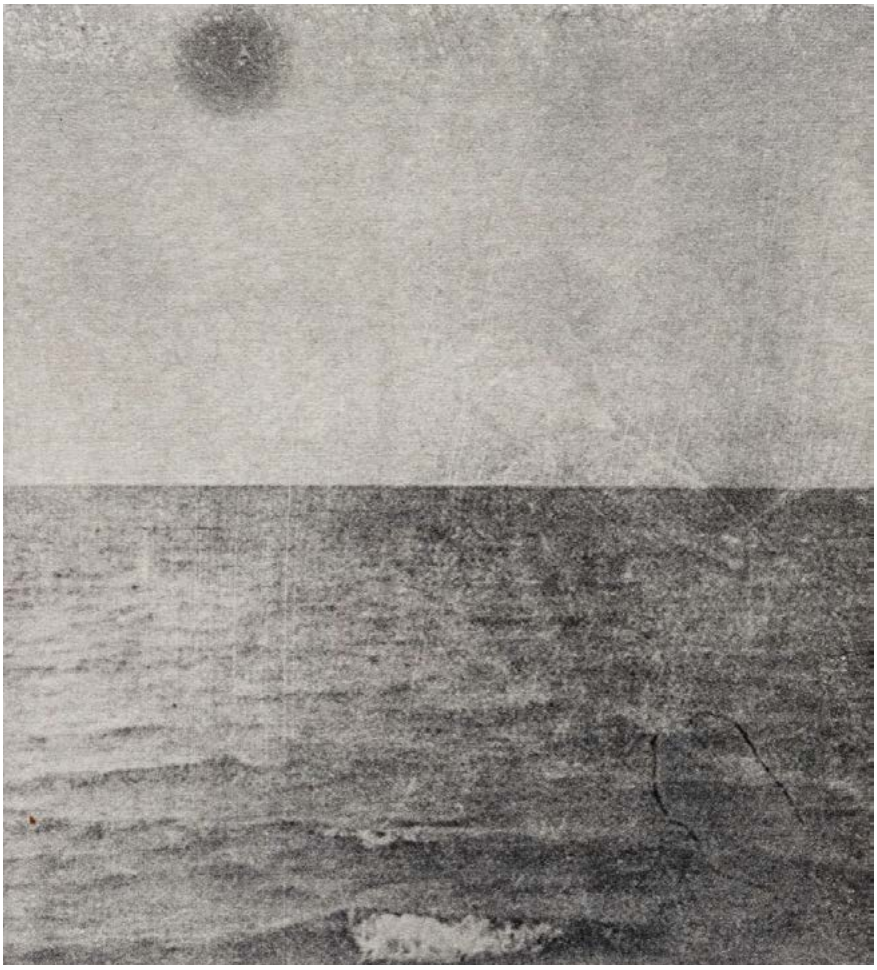

Linda Simmel: Lake Hofoavatn/Black Sun (2014). Photopolymer intaglio, 13 x 10 cm.

Simmels klinikk i flere år omkring 1930. Til tross for pasienter fra den absolutte elite var instituttet også det første stedet i verden som tilbød gratis analytisk hjelp. Omveltningene og antisemittismen etter Hitlers seier som forbundskansler tvang Ernst til å emigrere til USA i 1934.1

Fire år senere fungerer han som garantist for broren sin og nevøen, John, som dermed også kan emigrere til USA. John er Linda Simmels far.

Simmels mor og morfar kom også til USA i 1938, uten at foreldrene hennes kjente hverandre da. Alle andre familiemedlemmer som ble igjen i Tyskland døde under krigen. I kunstnersamtalen beskriver Linda at mor, morfar og farfar trivdes i

Amerika: At de omfavnet tidsånden og ble en del av det vibrerende samfunnet. Faren John, derimot, led resten av livet sitt av dyp lengsel etter Tyskland, til kulturen, vennene og posisjonen i samfunnet som han var tvunget til å forlate. Dette preget livet hans, gjorde ham taus og utilgjengelig. Linda opplever å ha arvet denne lengselen. Da faren hennes døde fant hun album og andre papirer fra Tyskland, og hun forstod at hun ble nødt til å nøste i hans taushet og avdekke noe av det forgjengelige, for på den måten å forstå ham bedre.

Savnet: Vinden som danser på overflaten

Linda leter etter sin far gjennom kunstnerskapet sitt. Hun lengter, og det finnes savn i henne, og de store rommene i naturen snakker til denne lengselen. Gjennom presentasjonen hennes denne kvelden får skyggene av faren hennes en voksende tilstedeværelse i rommet. Jeg kjenner på ømhet. Hva var det han mistet? Hva var det som gikk tapt i ham da Tyskland ikke lenger kunne være hans hjem, når han forlot arbeidet sitt som grafisk designer, det sterke fellesskapet, gleden han hadde i turforeningene og ånden omkring dem?

Gjennom Simmels taktile billedutrykk og personlige beskrivelser skapes det et omriss av generasjonstraumer. Grafiske dyptrykk, sarte malerier og kjælende blyanttegninger står som vitner fra billedkunstnerens sinn. I de grafiske bladene finner vi forskyvninger og dobbelteksponeringer. Matrisen det trykkes fra inviterer simultant til gjentakelse og avvik – og det er gjerne i dyptrykkpressens settemerker at vi finner Simmel, i sin inderlige søken etter både faren, fortiden og seg selv.

Det er som om intimiteten i Simmels blyanttegninger, hvor hun kjærtegner og skraverer frem de mannlige forfedrene og trekkene deres, står for den emosjonelle nærheten som gikk tapt mellom far og datter. Disse er ikke utstilt på Spinneriet, men hun viser dem for oss på skjerm. På samme måte som med fotoet *Wind Speed 75 knots*, hvilket den amerikanske kystvakten har tatt, reproduserer hun farens fotografier. Taktiliteten i kunstverkene hennes flyter over i det sensuelle ved farens svart-hvitt-fotografier fra turfellesskapene i de tyske skoger. Hun tegner av fotografiene, vokser og varmebehandler arkene - gir dem en hinne av fett, slik som fingeravtrykkene og kroppene våre også har. Linda viser flere av farens paradisiske og mystiske motiver; minnebilder fra tidsånden under Weimarrepublikken. I det ene av landskapsfotografiene har den

Linda Simmel: The Hiking Club (2019). Pencil, wax on paper, 99 x 183 cm.

Linda Simmel: An der Nuthe (1929/2019). Photo etching, 15 x 20 cm.

glidende elven fått en underlig knekk under eksponeringen - et foruroligende og surrealistisk trinn som springer frem i vannspeilet.

Tilhørighet og understrømninger i gruppen

Linda berører meg og de tilhørende denne kvelden med sin fortelling og sine visualiseringer. Hun sensitiverer forsamlingen til å dele om egen identitet og tilknytning. Vi får ta del i personlige uttrykk som handler om å reise fra og til, bryte ut eller tilslutte seg, og privilegiet ved å ha noe grunnleggende installert i seg selv, eller egen slektshistorie - noe som gir en anledning til å vende hjem.

En i ringen melder at han har slektshistorie med gård og grunn som går helt tilbake til 1560. Han blir selve inkarnasjonen av Simmels personlige forventning til Hjelmelandsbuen - men det viser seg at tverrsnittet av Hjelmelands befolkning er langt mer sammensatt. Gjennom Lindas åpenhet skapes det et relasjonelt felt i rommet, og gruppeanalytikeren i meg får lyst til å intervenere. Jeg henvender meg til den brokete forsamlingen; til de lokale og til innflytterne som bringer friskt blod til regionen. Jeg spør:

Hvem var faren til Linda Simmel? Hva handler nærværet hans i presentasjonen om for dere?

Spinneriet kjennes etter hvert som et kjernekraftverk. Flere i forsamlingen er beveget og åpner seg. En identifiserer seg med faren. Hun kan godt kjenne på omkostningene, på hvilke krefter som forbindes med ytre forventning til assimilering. Hun henvender seg til sine medbygdinger og sier: "Jeg er ikke farlig, snakk med meg, se på meg! Jeg gjør alt som står i min makt for å passe inn i samfunnet her!" Hun setter ord på at det kan være smertelig å høre hvor forbundet lokalbefolkningen synes å være til hverandre, hvor tøft det egentlig er for utenforstående å til enhver tid få pekt ut søskenbarn, tremenninger, firmenninger og så videre. Kvinnen i publikum gir uttrykk for at mangel på tilhørighet er vondt. Hun kan ikke legge seg ned i veven av tråder som finnes i terrenget, fordi den er ikke hennes. Hun tenker hun skal fortjene plassen sin.

Følelsene hennes gir gjenklang i en annen i forsamlingen, som kom til bygda i 1986. Hun speiler seg i den yngre kvinnens uttrykk, og gjennom en personlig utveksling blir de synlige for hverandre. Det er rørende, det er som det mellommenneskelige møtet utvider rommet, og tiden står en stund med åpen dør i begge ender.

I fellesskap med Linda Simmel,

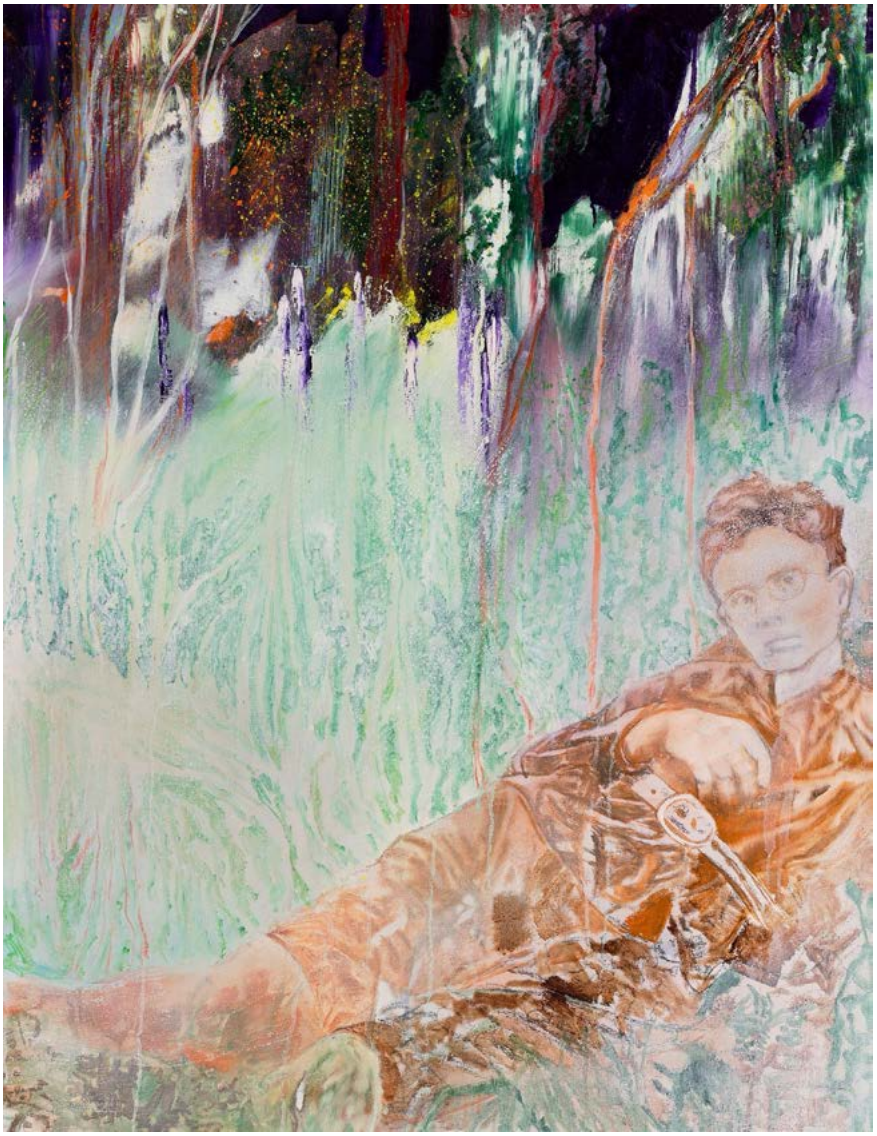

Linda Simmel: Boy from Hiking Club (2023). Oil on canvas 104 x 79 cm.

kurator Nils Viga Hausken og de besøkende lot rommet seg bevege. Hvordan oppleves det når publikum blir aktører på kunstnerens scene?

Linda, med sin lengsel og sin arv stiller seg åpen. Hun ble kastet inn i en evig søken da farens hjerte ble knust, og det livet han hadde verdsatt forsvant bak ham på Atlanteren i 1938. Gjennom kunstnerens sublimasjon dras vi som publikum inn i savnet etter den emosjonelt fraværende faren, og i kjølvannet av selv-

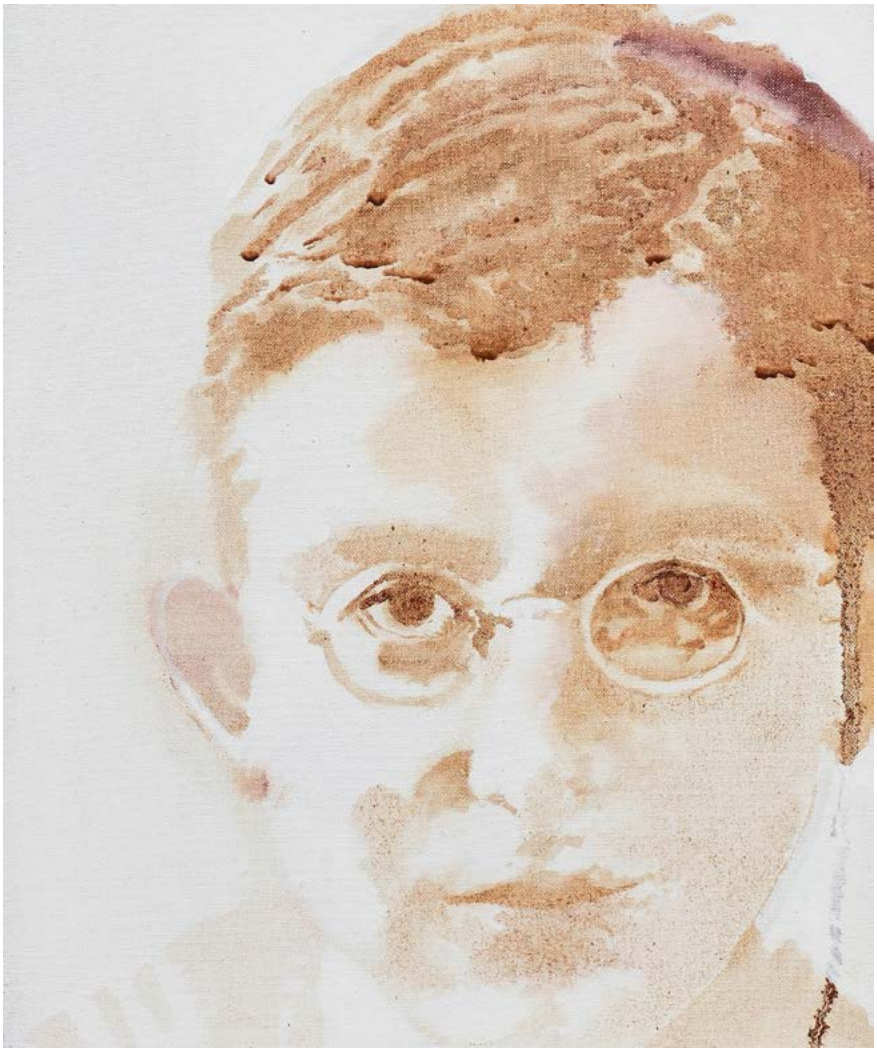

Linda Simmel: John as a Boy (2020). Oil on linen, 30 x 25 cm.

presentasjonen, oppstår det en innstendig og dypt levende samtale i gruppen omkring røtter, tap og tilknytning.

Nevroner – Spiral Jetty – Christo's Running Fence

Wind Speed 75 knots henger gjennom et helt år, slik at kunsten kan ses gjennom årstidene. Men, mer enn at kunstverket bites av vær og vind, så raser verden fremover gjennom nyhetsbildet med en enorm styrke. På et kulturelt og geopolitisk plan tangerer historien og kunstnerskapet til Simmel hyperaktuelle og universelle temaer, som er felles for

alle statsløse personer og flyktninger. På et personlig plan leter Linda enda etter faren sin. Kanskje hun fant avsplintrede deler fra farens tapte verden inne i fjordarmen i Ryfylket? Under kunstnerpresentasjonen sitter vi i det minste på den samme siden av Atlanterhavet, som faren gjorde - rent geografisk er vi nærmere de nevronene i hennes kropp som enda søker tilbake.

I arbeidet med denne teksten har det kjente land-art-kunstverket Spiral Jetty i Great Salt Lake vært i tankene mine. Jeg tror spiralen fra 1970, laget av enorme mengder sprengt steinmasse, bringes frem gjennom den evige eksponeringen av krigsødeleggelser i nyhetene. Det er forbindelsen mellom spor i landskap og sår fra traumer, som får meg til å spørre Linda hvordan kunstscenen i USA berørte henne som ung voksen? Hennes svar blir siste ord:

Tidlig i tyveårene var jeg utenfor meg selv i en slik grad at jeg ikke turde å identifisere meg som kunstner. Kunsten har alltid vært lidenskapen min, men jeg var tapt i depresjon og klarte ikke å løfte blikket utover meg selv. MEN, Christo's "Running Fence" i 1976 - som ble installert her i Sonoma nord for San Francisco hvor jeg bodde og enda bor - hadde en slik visuell kraft - og jeg ble så imponert over samfunnssiden av prosjektet – at jeg assosierte det samholdet som lå til grunn for realiseringen av kunstverket, med en kraft jeg tidligere ikke hadde vært i berøring med. Før jeg opplevde Running Fence - som kun stod i landskapet noen få uker uten å etterlate spor - var kunsten for meg en privat affære.

Jeg vet ikke om jeg svarer på spørsmålet ditt - men premisset; spor i landskap til sammenligning med spor av traumer er veldig interessant! Jeg ville aldri ha satt de to sammen!

Ellers så har jeg nylig bestilt boken til W.G. Sebald, "Emigrants" - som inneholder fire lange historier om emigranter og deres opplevelser av tap og eksil.

Referanser:

Hausken, Nils Viga, 2024: 'Linda Simmel: Wind Speed 75 Knots'.

Schwartz, Susan E., 2021: 'The Absent Father Effect on Daughters, Father Desire, Father Wounds'.

Simmel, Ernst, 1946: "Anti-Semitism and Mass Psychopathology." Antisemitism. A Social Disease, edited by E. Simmel, 33–78. International Universities Press.

https://journal-redescriptions.org/articles/10.33134/rds.367

Silje Klippen *(f. 1978) er billedkunstner, kunstpsykoterapeut og gruppeanalytiker, bosatt i Stavanger. Hun arbeider innen spesialisthelsetjenesten med individuelle og gruppebaser-*

te terapiforløp, særlig innen psykiatri. I sitt virke er hun opptatt av hvordan bilder, relasjoner og kollektive prosesser skaper mening, bevegelse og forandring. Hun utforsker skjæringsfeltet mellom samtidskunst og gruppepsykoterapi, og søker å åpne rom der kunstneriske og analytiske språk kan møtes i felles refleksjon. Gjennom interrelasjonelle kunstprosjekter og nyere publikasjoner om samtidskunst undersøker hun hvordan kreativitet, resonans og kollektive erfaringer kan bidra til nye forståelser av tilknytning, sårbarhet og heling.

***Nils Viga Hausken** er initiativtaker og kurator for prosjektet NATUR-kultur-NATUR, som inviterer internasjonale kunstnere. Linda Simmels verk på Spinneriet er en del av dette prosjektet. Kunstprosjektet er realisert med støtte fra Rogaland fylkeskommune.*

***"Å se Weimarrepublikken gjennom Ryfylke"** ble først publisert på **CAS** – Contemporary Art Stavanger, et nettbasert kunstmagasin som gir ukentlige innblikk i kunstscenen i Stavanger og Rogaland. CAS setter det lokale kunstlandskapet inn i en bredere nasjonal og internasjonal sammenheng, og legger til rette for dialog mellom regionale og globale perspektiver.*

REDAKTÖRERNAS REFLEKTIONER:

Wind Speed 75 knots / Å se Weimarrepublikken gjennom Ryfylke

av Halvor Stormoen Raddum og Helene Wolf

Helene: Återigen får vi börja med att å redaktionens vägnar tacka Silje Klippen för en rörande och levande konstanmälan.

Halvor: Ja, og også takke for invitasjonen til å skrive noen ord om den.

Helene: I artikeln beskriver Silje Klippen den amerikanska konstnären Linda Simmels konstnärsvärv genom utställningen Wind Speed 75 knots, som visades på kulturhuset Spinneriet i Hjelmeland fram till maj 2025. Tematiken för oss till dåtiden, likväl som den placerar oss med en hjärtskärande aktualitet i vår samtid.

Fotot Wind Speed 75 knots med havstematik, framkommer det, hängde på utställningslokalens yttervägg och kunde ses från den intilliggande landsvägen. Bilden är ett utdrag ur konstnärens fotoserie Scene/Unseen, en titel som intuitivt för tankarna till scenen bortom scenen, Linda Simmels far och släkt som åren innan andra världskriget tvingades fly över Atlanten. Tankarna går till de skiftande perspektivens spegelsalar och mångtydigheter, det synligas och osynligas scenografi.

Halvor: Ja, utstillingen og artikkelen vekket noe i meg som leser. Jeg merket at jeg måtte lese den igjen og igjen. Hver gang jeg vendte tilbake, dukket det samme spørsmålet opp: «Hva skal jeg begynne å skrive om?»

Kunstanmeldelsen berører jo så mange temaer. Blant annet tap, migrasjon, utenforskap, generasjonelle spor, fars fravær og en slags søken etter å forstå farens historie. Samtidig åpner den opp for noen større spørsmål: Hva skjer med

menneskers indre liv når historiske hendelser bryter inn i livsfortellingene deres? Og hvordan kan erfaringer av tap, migrasjon og brudd fortsette å sette spor i generasjonene som kommer etter?

Helene: Mm, vi får som läsare av Silje Klippens berättelse om utställningen och konstnärssamtalet, som hon medverkat i, veta att konstnären Linda Simmel i sina arbeten återkommer till letandet efter sin förlorade far och därigenom kanske också till ett levandegörande av de förlorade eller ännu inte funna, okända delarna av sig själv. Konstnärsmaterialet och konstnärssamtalet som beskrivs reflekterar främlingskapets och det främmandes fenomenologi. Vad betyder det att lämna sitt sammanhang och vara en främling? Och hur visar sig detta främlingskap i nästa generation? Hur fyller vi ut, eller misslyckas att fylla, ut de tomma ytorna? Vi får veta att en del av konstnärens släkt kände sig mer hemma i det nya, medan fadern John aldrig hittade ett hem igen. Silje Klippen beskriver hur Linda Simmels i sitt konstnärskap genomgripande följer spåren efter en far som känslomässigt slukades av oceanens vattenmassor på färden över haven.

Halvor: Mm...Med et psykoanalytisk blikk var det særlig noen refleksjoner som festet seg i meg. Jeg ble opptatt av havmotivet som går igjen i flere av verkene. Fotografiet Wind Speed 75 knots viser mektige krefter i bevegelse. Blikket kretser videre til verkene Book of Seas. Her er det materialet og de ulike lagene som fanger oppmerksomheten. Det første bildet vekker assosiasjoner til antikkens pergamentruller, noe skjørt og samtidig verdifullt, som om historien er skrevet ned på et materiale som både bærer og beskytter den. Det andre bildet minner om havet selv: En dyp åpning i midten som både forbinder og skiller sidene fra hverandre, både som et bindeledd og som en avstand mellom liv og historier. Slik kan havet også forstås som et bilde på hvordan erfaringer, minner og tap beveger seg mellom mennesker og generasjoner. Psykoanalytisk gikk tankene til Sigmund Freud og hans artikkel Sorg og melankoli (1917), hvor han beskriver hvordan erfaringer av tap ikke nødvendigvis forsvinner, men kan fortsette å etterlate spor i psyken over tid.

Helene: Mm…

Halvor: Jeg ble også særlig berørt av maleriet John as a Boy. I maleriet er det som om kunstnerens far trer frem igjen som barn. Bildet gir assosiasjoner til en fortid som fortsatt er nærværende i nåtiden, som om kunstneren forsøker å nærme seg og

forstå noe av historien som preget faren. I Sorg og melankoli (1917) beskriver Freud hvordan relasjonen til en tapt eller utilgjengelig person noen ganger kan leve videre i psyken gjennom identifikasjon. På den måten kan spor etter relasjonen bli en del av ens egen indre verden. I dette perspektivet kan bildet John as a Boy også forstås som et forsøk på å nærme seg farens historie gjennom et bilde av ham før alt det som senere skulle prege livet hans.

Helene: Ja, verkligen, utställningen och samtalet visar fint på hur konsten kan sätta i rörelse och levandegöra det traumatiskt fastfrusna, eller med andra ord presentera sig som en nollpunkt som den sökande återkommer till i försök att bearbeta och skapa en historia på ställen där intet ännu finns. Tankarna går till upprepningstvångets fort da lek (Freud, 1920), ett konstnärligt arbete med återkomster och omtagningar som samlar in skärvorna från förr. Den svenska poetartisten Eva Dahlgren sjunger i *En liten sång om flykt* om ”allt som inte blev, vilda stora drömmar, skall aldrig glömma” en sång till ”allt som ville mer, men som aldrig blev”, ett vemodigt försoningsarbete. Förlusten levs inte bara en gång, utan i omgångar genom livet och får nachträglich nya betydelser, vilket Linda Simmels konstnärsarbete och återkomster till havet gestaltar. Den själsligen döda fadern behöver om och om igen hittas, skapas och levandegöras i ett ständigt pågående utforskande inre och yttre arbete. Havet är aldrig stilla.

Halvor: Ja… Kanskje er det derfor havmotivet vender tilbake igjen og igjen i utstillingen, som et bilde på noe som aldri faller helt til ro.

Å Matrix redaktionens vägnar,
Halvor Stormoen Raddum och Helene Wolf

Litteratur:

Freud, S. (1920). Bortom lustprincipen i Metapsykologi, Samlade skrifter av Sigmund Freud, band 9, s. 253-306. Natur och kultur, 2003.

Freud, S. (1917). Mourning and melancholia. Standard edition, volume XIV.

Den intellektuelle nysgjerrigheten som drivkraft

Et intervju med Sigmund Karterud

Av Torben Heinskou[1] og Halvor Stormoen Raddum[2]

Præsentation:

Sigmund Karterud (f. 1945), MD og PhD, har vært sjef for psykiatrien ved Oslo Universitetssykehus og professor ved Universitetet i Oslo. Han har skrevet cirka 200 vitenskapelige artikler og utgitt 20 bøker om emner som terapeutisk samfunn, gruppedynamikk, gruppeanalyse og gruppepsykoterapi, selvpsykologi og selvets filosofi, personlighet og personlighetsforstyrrelser, mentalisering og MBT og personlighetsfokusert terapi. Han organiserte den første gruppeanalytiske utdannelsen i Norge og stiftet senere det norske Institutt for Mentalisering. Han har nå privat praksis i Oslo og driver utstrakt veiledning og undervisning. Hans siste bokutgivelse er «Mentalizing and Group Analysis» (Routledge 2026).

Vi sitter i stuen hos Sigmund Karterud som var medredaktør af Matrix 1989- 97. Bokhyllene dekker veggene. Det er gjort klart kaffe og wienerbrød. Telefonen plinger innimellom, samtalen beveger seg raskt. Fra 1970-tallets terapeutiske samfunn, via gruppeprosesser og mentalisering, til kunstig intelligens. Ispedd anekdoter, teoretiske presiseringer og faglige brytninger, reflekterer Karterud over psykoterapiens historiske utfordringer, og ser fremover mot dens neste spørsmål.

Fra opprør til struktur

Torben: Vi holder på med å intervjue noen vesentlige personer i nordisk psykiatri og psykoterapi, for å få med

1. Torben Heinskou. Speciallæge i psykiatri. Specialist og supervisor i psykoterapi. torben@torbenheinskou.dk
2. Halvor Stormoen Raddum. Psykolog ved Sykehuset Østfold, kandidat ved psykoanalytisk institutt og redaksjonsmedlem Matrix. hsr_91@hotmail.com

erfaringene deres og formidle det videre. Det vi gjerne ville snakket med deg om er hvordan psykoterapien slik den så ut da du gikk inn i det, hvor står vi i dag hvordan ser fremtiden ut. Så det er ganske vidt. Vi har noen nedslagspunkter som vi gjerne vil spørre om, men gjerne at vi holder oss til en fri og assosierende samtale

Sigmund: Mm

Torben: Så vil jeg også si at da vi satt her i morges og forberedte oss. Og da kom vi over at du på et eller annet tidspunkt har stilt opp med et foredrag som het «Min kamp med psykiatrien». Og det synes vi egentlig var et spennende utgangspunkt. Hva er det for en kamp med psykiatrien du egentlig har vært i?

Sigmund: Jeg gikk av da jeg var 70 år og da ble det arrangert en festforestilling... det ligger faktisk på Youtube... Ja, så det var jo en gjennomgang av en reise da. Og tittelen var en parafrase av Knausgård... Ehm... Og det var ikke min kamp mot. Men min kamp med. Fra antipsykiatri og terapeutisk samfunn og opp gjennom.

Torben: Ja ja. Har du ikke vært litt opposisjonell i forskjellige sammenhenger. Altså den opposisjonelle delen av deg, har ikke den vært med i kampen med psykiatrien?

Sigmund: Jo, den har vært med overalt!

Torben: Du har jo skrevet om Trump i norske aviser, har du ikke?

Sigmund: Joda. Jeg ble meldt til den norske Legeforeningens etiske råd. Fordi jeg som psykiater hadde uttalt meg om Trump i offentligheten som psykiater

Halvor: Apropos opposisjon!

Sigmund: Ja ja. En psykiater kan visst ikke bruke ordet narsissisme når det gjelder Trump. Men Aftenposten, som er en av Norges viktigste aviser, skriver om narsissisten Trump i lederartikler! Altså...

Torben, Halvor og Sigmund ler. Torben fortsetter: - Det er godt... Og det vi også ble oppmerksomme på, var bevegelsen fra det terapeutiske samfunn. Jeg er også fra den tid hvor det fantes terapeutiske samfunn i Danmark, men de avviklet på en måte seg selv og utviklet seg til andre behandlingsalternativer... Hvordan var den bevegelsen fra det terapeutiske samfunn og inn i det mer gruppeorienterte landskapet?

Sigmund: Ja, altså... Jeg startet jo på Ullevål i 1974. Og det var jo kanskje det terapeutiske samfunnets glansdager. Etter hvert ble det terapeutis-

ke samfunn ganske kaotisk da, men likevel veldig... hva skal jeg si... imponerende i sitt forsøk. Og med de verdiene som lå bak. Når det gjelder åpenhet for eksempel. Det var jo fellesmøter hver morgen. Idealet om fri åpen kommunikasjon. Pasienter som ikke orket å møte ble rullet inn, trillet inn i sengene inn i det store fellesarealet, ikke nødvendigvis avkrevd at en måtte si noe, men det var noe med at de ble... Egentlig et uttrykk for respekt. Og at når du kommer her så blir du delaktig i et fellesskap. Og da må du også orientere deg da. Og de inviterte også NRK. De laget en serie på tre episoder med opptak fra fellesmøter, de nedsatte en komite med pasienter, terapeuter, og NRK-folk om hvordan de skulle gjøre dette her. Med tanke på taushetsplikt, åpenhet et cetera.

Halvor: Gjorde de det?

Sigmund: Ja, og det var veldig imponerende... Men!... Etter hvert mer kaotisk... Det var jo i denne overgangsperioden at jeg da gikk over til å bli stipendiat for å studere gruppeprosessene. Studere hva var det som egentlig foregikk. Og jeg skrev min doktoravhandling «Processes in therapeutic communities» ved Ullevål, Dikemark og en avdeling ute på landet som var mye roligere og ikke hadde så mye storbyproblematikk, men likevel forsøkte med samme ideologi.„

Slik at når det viste seg at akuttpsykiatrien ikke klarte å håndtere dette her. Så ble tenkningen flyttet over til vår dagavdeling som jeg var sjef for. Og slik pågikk arbeidet i mange år. Man klarte å omdanne og rendyrke gruppeaspektet. Og da det viste seg at det ikke lenger var nødvendig med dagavdelinger hver dag i uka, gikk det over til mer intensiv poliklinisk fase og mer ambulant.

Halvor: Når var cirka dette?

Sigmund: Det gjorde vi i... dette var egentlig en stegvis prosess fordi vi startet med 5 dager i uka.

Halvor: Ja?

Sigmund: Så tenkte vi: Nja, kanskje vi kan klare oss med fire... Så tre. Så gikk vi over til MBT. Fordi den var strukturert. Og det var i 2008.

Halvor: Ja, så en ganske lang prosess

Sigmund: Ja, det kan man si. Jeg ble jo overlege på den dagavdelingen i -84. Og derfra til 2008, det er firogtjue år det...

Torben fortsetter: - Så det ble mer og mer struktur kan man si. Og mer og mer faste rammer?

Sigmund: Ja. Mer konsolidering av

tenkning. Og mer og mer tydelig at personlighetsforstyrrelser ble overskriften.

Forpliktelsens kraft

Torben: Og uten strukturen skjer det en regresjon. Både hos pasientene og kanskje også i personalgruppen?

Sigmund: Jo jo, det vet jo du... Det er jo skrevet mye om regressive prosesser innenfor personalgrupper, særlig med referanser til Kernberg. Men vi hadde en ganske tett og homogen stab med prosesskonsulent så å si hver uke eller hver fjortende dag.

Sigmund: Det var lite splitting et cetera. Og etter hvert gikk vi over til mye mer konsolidering av teori og teknikk. Altså fra 2008 og utover. Så dette med at splitting smitter, det handler om hvor kompetente staben er.

Torben: Ja, lige presis
Vi drikker kaffe. Samtalen beveger seg fra klinikken til samfunnet.

Halvor lurer på: - Kan vi bruke noen gruppeanalytiske, eller kanskje mentaliseringsbaserte begreper for å forstå samfunnsutviklingen i dag?

Sigmund: Ja. Det som jeg har vært mest opptatt av, og som jeg skriver om i innledningskapittelet i boka om Mentalizing and Group Analysis har med forståelsen av hva en gruppe er.

Sigmund: Hva er det som konstituerer en gruppe. Jeg sier da at vi må over på sosial ontologi! Og hovedforfatteren der er John Searle. Som sier at sosiale fenomener som pappapermisjon, VM i fotball, verdien av penger, hva som kjennetegner et ekteskap, hva er en gruppe, hva er en nasjon. De konstitueres gjennom språkhandlinger. Sånn at når vi driver en gruppe, eller når vi skal konstituere en gruppe, sier vi for eksempel: Jeg, SK, starter nå en gruppe tirsdag kvart over fem, bestående av 8 medlemmer som møtes her. Kriteriene for å være med er slik og slik. Og formålet med denne gruppa er selvutvikling og personlighetsutvikling... Ved å si det så etablerer jeg gruppa.

Og når du sier det, så kommer det gjennom disse språkhandlingene som da kalles deontologisk kraft. Deontologisk kraft er da et sett av normer og forpliktelser som ligger i selve definisjonen. Hvis jeg sier med en språkhandling at for eksempel: Jeg erklærer dere nå for rette ektefolk å være (peker på Torben og Halvor !).

Gjennom den språkhandlingen blir da dere gift. Det å bli gift kommer da med en rekke normer og forpliktel-

ser, påbud, regler, felles intensjoner, rettigheter... Og de er ikke helt greie. Altså det å være gift... (humrer)... det er ikke bare bare, det er kompliserte greier... Og det å være medlem av en gruppeanalytisk gruppe. Det følger jo med et hav av ting oppå.

Torben: Ja presis

Sigmund: Ja ja! Det er denne forpliktelsen. Hvis gruppemedlemmene ikke møter opp så ramler jo gruppa sammen. Gruppa opphører å eksistere fordi medlemmene ikke følger opp forpliktelsene som ligger i kjølevannet av denne språkhandlingen... ... ... Og det er det som nå truer vesten. Fordi NATO er konstituert gjennom en rekke språkhandlinger som sier at: «En for alle og alle for en».

Torben: Og det forstyrrer mentaliseringsevnen? Kanskje er det noe i det du sier at hvis man ikke har det fellesskapet, hvis man ikke har den gruppekonsolideringen så kan man heller ikke mentalisere på høyt nivå?

Sigmund: Nei, jeg vil heller si det slik: Det som ryster verden nå, er at det grunnleggende fundamentet vi trodde vi var enige om, viser seg ikke å være felles likevel. NATO, WHO, Parisavtalen. Vi trodde vi var enige om det! Så viser det seg at vi ikke er enige om det i det hele tatt! Hele fundamentet som har fungert som en stilltiende forutsetning, ryker...

Sigmund fortsetter: Når det fundamentet ryker så aktiverer det frykt.

Fra selvpsykologi til mentalisering

Torben: Ja ja. High arousal. Og da kommer vi inn på MBT. Når fikk du første gang kontakt med den mentaliseringsbaserte tenkningen?

Sigmund: Litt av poenget her er at parallelt med interessen for psykoanalytisk og psykodynamisk teori, terapeutisk holdning og teknikk, så har jeg drevet empirisk forskning. Psykodynamisk terapi har jo tradisjonelt vært et lukket rom, og det var egentlig Kernberg som åpnet opp dette med at han begynte med personlighetsintervjuer som ble filmet. Og skåret. Så jeg var jo på et studiebesøk hos Kernberg så tidlig som i -81.

Halvor: Såpass?

Sigmund: Og ble da interessert i, og tenkte at dette her må vi også gjøre! Så vi startet veldig tidlig med video. Først med personlighetsintervjuer, etter hvert video av terapitimer og grupper. Så den empiriske interessen: Hva er det som foregår, tera-

peutisk teknikk og interaksjon, ble etter hvert ganske vesentlig. Og dette førte til at i -92 så etablerte vi det som den gang ble kalt DagbehandlingsNettverk (DN) som nå heter nettverk for personlighetsforstyrrelser.

Og i startfasen der lurte vi på hvordan skal vi orientere oss, hvordan skal vi få materiale nok til å forske på. Og da tenkte vi at da skal vi sette i gang et prosjekt i regi av EU. Hvem er eventuelle samarbeidspartnere da? Og da hørte vi om en kar i London... som het Anthony Bateman...

Halvor: Så i -92 og –93?

Sigmund: Ja ja. Han drev med litt av det samme som oss. Så da dro vi til London og så på hva Anthony holdt på med. Ehm... Og da diskuterte vi om vi skulle gå for et europeisk samarbeid, eller skal vi satse på Norge hvor det er tettere, hvor vi hadde mer kontroll, hvor språket ikke blir da en hemsko. Og vi gikk for det siste. Dette er noe vi gjør på norsk basis.

Men! Da etablerte vi et tidlig samarbeid med Anthony. Det var ikke så tett samarbeid til å begynne med, men vi hadde et øye til hverandre.

Halvor: Et frø var sådd

Sigmund: Ja. Så kom jo den første publikasjonen fra Anthony. Den kom i -99. Den var vi tidlig klar over. Og da, altså på begynnelsen av tidlig 2000-tallet, så begynte vi å samarbeide med Anthony, og ble mer da inspirert av Fonagy og Anthony. Særlig boka fra Peter Fonagy fra 2002, Affect Regulation Mentalizing and Development of the Self. Det er en epokegjørende bok som da syntentiserte, etter vår mening, noen vesentlige tendenser fordi vi var jo... Eller særlig jeg... Jeg var i utgangspunktet selvpsykologisk orientert. Det var veldig mye Kohut. Jeg startet forum for selvpsykologi her i Oslo.

Men selvpsykologiens utvikling i USA var veldig ikke-empirisk. Og Kohut døde jo tidlig. I –81. Og de som så trenden etter at Kohut døde, så at den ble veldig intersubjektiv med Stolorow og Attwood. Og veldig Heidegger-inspirert... De mente at det å måle noe var en objektivisering som går imot det de mente var ren fenomenologi. Og dermed så satt de seg selv litt utenfor det som var bevegelsen da på 90-tallet, og spørsmålene om personlighetsorientert organisering, diagnostikk, hvilke forskjeller er det som eksisterer mellom mennesker.

Og den utviklingen tenkte vi var veldig uproduktiv. Vi tenkte at vi skal behandle skikkelige pasienter

der det enten står om liv eller død, står på randen til innleggelse, og hvor det klassiske er borderline-pasienten. Altså hvis du ikke tør å ta i den. Hva holder du på med da?

Torben: Så det med kjernen i et utviklingsperspektiv, altså det å kikke på borderline-pasienter, hvordan de fungerer, også i en terapeutisk sammenheng, hvordan håndterer man det, hvordan kan man på en empirisk måte få fatt på hva er det som virker, hva er det som ikke virker?

Sigmund: Ja ja! Og det er jo der boka til Fonagy kommer inn fordi... Der har de jo i tittelen "Development of the self». Affect Regulation Mentalizing and Development of the Self. Som på en måte tar inn "Development of the self" som var helt sentralt for Kohuts tenkning, men som var en amerikansk trend. Og det var ikke noen forbindelse mellom det som foregikk i USA og det som foregikk i England. Fonagy kom jo fra Bowlby og attachment-tradisjonen. Så tar han opp en del fra Kohut. Og gjennom mentaliseringsbegrepet så syr han disse tingene sammen. Og det passet som fot i hose for oss.

Torben: Men det er jo mange ting som på den måten kommer til. Nå kom det en beskjed til deg!

Telefonen til Sigmund plinger. – Unnskyld jeg må bare sende en. Et lite øyeblikk

Torben: Det moderne informasjonssamfunn ... ...

Sigmund: Skal vi se hvor var vi hen?

Torben: Kan jeg forsøke å oppsummere? Det du forteller oss er at det selvpsykologiske, det empiriske og syntesen/samarbeidet mellom de ulike tenkemåter. At det kom til å fungere på en eller annen beslutning på slutten av 1990 tallet, omkring 2000, med fokus på selvets utvikling. Men der tenker jeg at du også kommer med din erfaring, forskning og empiriske sikte. Altså du har med noe psykodynamisk. Men du kommer også med det gruppeanalytiske.

Sigmund: Ja

Torben: Og det er noe som i alle fall jeg synes har vært vesentlig. Hvis man kikker på det du har publisert kommer det gruppeanalytiske perspektiv inn utover det Bateman og Fonagy representerer. Og som har gjort at det gruppeanalytiske har fått sin plass i psykoterapien i Norden. Ikke bare det individualpsykologiske, men også hva skjer i gruppen. Det har du med. Og det har egentlig ikke Fonagy og Bateman med seg slik jeg forstår det?

Sigmund: Nei de har ikke det. Kanskje særlig Anthony har vært mer antagonistisk.

Torben: Åja?

Sigmund: Og Anthony har nok sett på den gruppeanalytiske tradisjonen i London som... nei... Så det har ikke vært noe samarbeid eller dialog i London... Men det var jo det som ble gunstig i Norge fordi at jeg skrev jo denne doktoravhandlingen om gruppeprosesser. Som påpekte at terapeutene var ganske dårlig skolerte og trengte utdannelse.

Halvor: Ja?

Sigmund: Og da hadde jeg kontakt med en del kolleger som gjorde at vi tok kontakt med IGA i London. Slik at vi fikk i gang gruppeanalytisk utdannelse i Norge fra 1984. Så jeg administrerte jo hele den utdannelsen fra Ullevål. Og etter det så har det ikke vært samme type motsetning mellom gruppeanalytisk og mentaliseringstradisjonen her som det var i London. Så det lå bedre til rette for en integrasjon i Norge. Og derigjennom utvikling av mentaliseringsbasert gruppeterapi som en slags hybrid eller variant av gruppeanalytisk psykoterapi, men myntet på mer personlighetslidende klientell.

Torben: Så det har vært en fruktbar integrasjon?

Sigmund: Ja, absolutt. Men det betyr jo ikke at vi er enig alltid. For eksempel, når det gjelder MBT, jeg er ikke 100 prosent enig med Anthony og Peter. Begrepet epistemisk tillit har jeg vært ganske kritisk til. Jeg synes rett og slett det er et begrep som er på avveie.

Halvor: Mm?

Sigmund: Ja, og teleologisk modus, det er noe riktig i det, men det brukes etter min mening ofte litt gæærnt. Men det grunnleggende i teorien, selve syntesen, den er strålende.

Torben: Så det er en dialog?

Sigmund: Ja, nettopp. Alle retninger har sine fortrinn, og sine mer problematiske sider. Det gjelder også MBT. Derfor må vi være i dialog med teoriene.

Torben: Og hvis man leser din bok, Gruppeanalyse og psykodynamisk gruppepsykoterapi fra 2023, hvor du tar inn masse av gruppeanalytisk tenkning. Men samtidig ser det på en annen måte det som foregår i gruppen. Du ser det mer selvpsykologisk end den mer opprinnelige, ego-orienterte forståelse av det som foregår.

Sigmund: Ja ja. Unnskyld at det plinger her. Jeg bare må!

Halvor: Ja ja, bare fiks. Jeg tar meg et wienerbrød så lenge.

Sigmund: Skal vi se, skal vi se... ... ... Okey yes

Torben: Okey yes. Dette med gruppeanalysen og den mentaliseringsbaserte forståelsen. Jeg kan jo si at min egen interesse for MBT kommer jo fra omkring 2010, fordi vi fra Psykoterapeutisk Center Stolpegaard hadde bruk for nettopp å orientere oss i den retningen. Vi skulle bevege oss fra den fritt assosierende samtale. Som vi husker så gikk det ikke optimalt med de personlighetsforstyrrende, de trengte noe mer håndterbart og operasjonalisert. Så derfor begynte vi å orientere oss mot MBT. Så kom vi til ditt kurs inne i operaen. Vi var der i et ettårs-program. Og det var jo der vi begynte å kikke på videoer med pasienter fra Stolpegaard. Jeg vil ikke si det var lett, men på en måte så var det nok en fordel å ha hatt den gruppeanalytiske erfaringen. Og nå kunne vi begynne å kikke på videoene i gruppene, vi fikk all viten med fra deg, som du hadde med deg i manualene dine. Det hele gjorde det lettere å beskrive også for kollegaer. Altså, det viste seg jo langt vanskeligere å gjøre det enn å lese om det, men etter hvert fikk vi det under huden. Så det var liksom bevegelsen fra det gruppeanalytiske og den frit flydende samtale. Som vi så, så gikk det ikke, nogle af pasientene kunne regrediere eller skamme seg selv. Vi trengte noe mer håndterbart. Det var en stor gave kan man si. Og noe av det du har representert er den kombinasjonen. Nettopp den operasjonaliseringen.

Sigmund: Ja ja. Og apropos. Jeg sitter nå og gjennomgår korrekturen av en ny bok. Som kommer på Routledge. Som heter «Mentalizing and Group Analysis». Og der har jeg skrevet et nytt langt innledende essay. Og så gjentrykker jeg de artiklene som beskriver den utviklingen som du nå skisserer. Fordi dette ble jo forsket på. Så det er en serie artikler som beskriver den der utviklingen og etter hvert til hvordan man tenker omkring det i dag. Og eventuelt en syntese.

Om fremtidens psykoterapi og håndtering af terapeutiske processer

Kaffen er varm. Og Sigmund har snakket seg varm: –Og det fører oss frem til i dag, og psykodynamisk terapi. Hvor står vi i dag og hvor beveger vi oss? For nå er vi over på KI. (red. : Kunstig Intelligens)

Halvor: Ja?

Sigmund: Når man manualiserer, manualiserer man interaksjon. Ofte basert på språkhandlinger. Og språkhandlinger kan jo en KI-modell håndtere. Så nå driver vi med et prosjekt hvor vi kikker på hvor godt kan en KI-modell skåre en psykoterapitime. Og gi feedback til terapeuten. Og det vi går etter nå. For eksempel, tar jo du et opptak av det vi snakker om her.

Halvor: Ja

Sigmund: Tilsvarende hvis vi hadde hatt en terapitime og du hadde lagt telefonen din der. Tatt et opptak på den. Så kan du sende det opptaket gjennom en app. Til vår KI-modell. I løpet av få minutter får du en vurdering av terapien din. En ting er det rent kvantitative, hvor mange intervensjoner, hvilken type og så videre.

Halvor: Ja

Sigmund: Men du får også en feedback på de 19 eller 17 leddene på individnivå. Du får en feedback på det. Feks, i denne terapien, hvor mye fokus på følelser hadde du. Og modellen kan da svare tilbake, jo terapeuten var opptatt av følelser sånn og sånn, og utforsket sånn og sånn, men rundt 30 minutter så skjedde det et eller annet som terapeuten ikke fulgte med, eller pasienten brøt sammen, eller...

Halvor: Alliansebrudd for eksempel.

Sigmund: Alliansebrudd ja. Rupture and repair. Og det er utrolig å se hva en KI-modell fanger opp. Altså du vil ikke tro det. Og som har store og interessant implikasjoner for hvor går psykoterapien hen. Eller altså... jeg tenker jo at kognitiv atferdsterapi kommer jo til å forsvinne. Du kan jo like så godt snakke med en KI-terapeut omkring det hvis du skal have råd og veiledning. Men når det gjelder dypere terapier som har med selv- og personlighetspsykologi å gjøre så er det nok ikke veien å gå. Men du kan ha KI-assistert terapi. Som da kommer inn med en form for feedback for veiledning som gjør at du er i stand til å tenke om hva som skjer på en måte som er produktiv.

Torben: Men hvordan kan man administrere det i øyeblikket, altså under selve terapien?

Sigmund: Dette minner meg om en film med Dudley Moore, har dere sett den? Den heter Analyze This.

Halvor: Nei?

Sigmund: Dudley Moore spiller en

New York analytiker som blir oppsøkt av en kvinnelig pasient. Som i utgangspunktet er ute etter å forføre han fordi han har... altså av diverse grunner... Hun har en dobbel agenda, eller en enkel agenda egentlig når jeg tenker meg om... Og dette er en forførende dame. Også sitter Dudley Moore da som analytiker og hører når hun sier sånn og sånn når hun ligger der. Så har han et bilde av Freud...

Halvor: Ja

Sigmund: Så kommer da... dette er en kjent skuespiller altså. Pokker nå har jeg glemt det. Men skuespilleren kommer klatrende ut av dette bildet. Imaginært. Så prikker han Dudley Moore på skulderen så sier han: This is countertrancferense. This is countertransference.

Halvor og Torben: Ler

Sigmund: Så sier Dudley Moore: No, it is true feelings!

Sigmund ler høyt før han fortsetter: Det er klart at skal man ha en KI-modell som klatrer deg på skulderen i løpet av den terapeutiske prosessen? Nei, men som gir deg feedback etterpå. Og aporopos noe som er vesentlig. Det gjelder veiledning. Når vi veileder så veileder vi utfra terapeutens fortelling. Hvis vi veileder utfra video så ser vi gjerne en liten snutt. Men hermeneutisk sett så er det en liten bit av en større helhet.

Halvor: Nei du får jo ikke sett hele timen

Sigmund: Du får ikke sett hele timen nei. Og ofte er det slik at når vi studerer hele timen... altså når en skal vurdere terapeuter så tenker en av og til «oi, der gikk en glipp av det»... og der «burde han ha sagt sånn og sånn og sånn».

Torben: Ja ja klart

Sigmund: Men så er det noen dyktige terapeuter som helt mot slutten klarer å ta ned den ballen og den ballen og sette det sammen. Og liksom WOW! Og det har jo noe med helheten, altså en terapeut har 45 minutter i sitt hode, og en trenger ikke ta alt i løpet av de første 5 minuttene. Så det er noe med delene, og i forhold til helheten som kunstig intelligens kan ta lettere, fordi det er såpass komplekst. Du får et perspektiv på deg selv som er interessant.

Halvor: Det tar meg tilbake til doktorgraden din fra 1989 der da du så på terapeutens respons. Og så om det var noen som tok igjen eller ble for passive. På meg høres dette ut som en slags utviklingslinje kan man si?

Sigmund: Ja, det er jo det fordi at det som var utgangspunktet for denne doktorgraden, det var dels at det var kaotiske gruppeprosesser i det terapeutiske samfunn. Og så er det hvordan håndterer terapeutene det. Men jeg hadde jo et ganske vesentlig teoretisk utgangspunkt. Så det var like mye et forsøk på å utforske og validere Bions teori om basic assumptions, om den teorien er "riktig". Og når du da ser fight flight i en gruppe for eksempel. Hva er det terapeutene gjør eller ikke gjør da? Det samme gjelder hvis du har en litt passiv gruppe. Hvordan håndterer terapeutene det? Og det er det som er kontinuiteten da. Og det som gjør det spesielt interessant i gruppesammenheng, det er jo at det er mer massive krefter ute og går i en gruppe, enn det er i en to-persons relasjon.

Torben: Ja lige presis. Dette er jo spennende alt sammen. Og spørsmålet er jo også om du mener Bions teori er riktige?

Sigmund: Jeg mener Bion tok feil på en rekke områder. En ting er jo at han, altså Bion var jo ikke åpen og utforskende. Bion var jo ute etter å finne en gruppeparallell til Melanie Kleins teorier om den paranoide posisjonen, den depressive posisjonen og så videre. Han skulle jo så og si ha Melanie Klein opp og frem. Han ser det hele med Kleinianske briller. Og han fortolker det i den retning at det er forsvar mot psykotiske prosesser. Og terapeutisk sett er han helt på viddene...

Men men... I tillegg har han jo disse tre basic assumptions... Hvis vi oversetter alt dette til moderne teori. Så er det første, og det rent allmenne, at når emosjonal arousal når et visst punkt, så går mentaliseringsevnen ned. Og det er jo helt i tråd med mentaliseringsteorien. Og da er det i og for seg ikke bare fight flight som gjelder. Det er alle primære emosjonelle systemer som kan aktiveres i en gruppe. Og emosjoner er jo smittsomme. Begynner en å le så ler andre for eksempel. Er det en som er redd, eller forbanna, så kan det spre seg. Noen kan forføre og så videre. Dette er primære emosjoner... Der mener jeg Bion manglet en moderne emosjonsteori. Han koblet, for eksempel, frykt og aggresjon i fight flight, men vi vet i dag at dette er separate systemer. Det samme gjelder pairing. Så hva skal jeg si... Når du har en moderne emosjonsteori så ser du det mer nyansert. Men dette allmenne poenget hans med at rasjonaliteten kan kollapse når emosjonal arousal blir for høy, det har han helt rett i!

Torben: Så noe har han rett i, men det er ikke så nyansert som den moderne emosjonsteori?

Sigmund: Nei, riktig

Torben: Som tar de primære emosjonene med inn som en del av temperamentet, er det ikke slik, Sigmund?

Sigmund: Ja, riktig

Torben: Og hvis man utvikler mentaliseringsevnen så kan man håndtere disse primære emosjonene bedre? Affektene kan oppstå uten at de tar over, ikke sant?

Sigmund: Ja, riktig!

Torben: Så tilbake til ditt spørsmål om Bions teori holder. Ja, til en viss grad, det der med arousal og angst som på en eller annen måte fører til irrasjonalitet. Men det ser annerledes ut enn det han har beskrevet med basic assumptions. Og det har man fått inn i forbindelse med de primære emosjonene.

Sigmund: Ja, Panksepp.

Sigmund tar en slurk før han fortsetter: – Men så er det en annen ting jeg er opptatt av, og det gjelder selve gruppebegrepet. For når Bion snakker om basic assumption groups, høres det ut som om det er en egen gruppe. Det mener jeg det ikke er. Det er en kollektiv mental tilstand. Og det har betydning for hvordan begrepet brukes. For hvis vi begynner å tenke på gruppen som et slags psykisk objekt, havner vi lett i en primitiv objektrelasjonstenkning. Jeg vil helle si at en gruppe er et subjekt, bestående av et visst antall mennesker med en kollektiv intensjonalitet som vil noe sammen. Det ville Bion kalle work group. Det er den som er sentral. Sånn er det jo også med dine grupper innenfor organisasjonslivet.

Torben. Ja, de skal man gjerne få fatt i en kollektiv intensjonalitet. Men det er jo interessant. Hva er en gruppe?

Sigmund: Ja, nemlig. Slik at du må over på sosial ontologi. Hva er en gruppe? Hva er dette underlige fenomenet. Hva er en familie. En institusjon. En nasjon. En konstitusjon og så videre. Som da det må tas standpunkt til. Og som gruppeanalysen... nei nei nei. Men men! Er vi nå på avveie?

Halvor: Nei nei, jeg sitter her som et tent lys. Men jeg tenkte bare på det med KI som er inn i vinden. Det med en KI-assistert terapeut som sitter bak på skulderen. Ehm... Som kan være et hjelpemiddel for terapeuter og pasienter. Men jeg lurer på om det kan ha en slags slagside også? Om det blir en slags... «Big brother is watching you» hvis du skjønner hva jeg mener?

Sigmund: Ja, det er klart det... Men er spørsmålet likevel om man må ta den utfordringen da. Og den risikoen det innebærer. Fordi... Hvis du lager et sånt system som vi lager. Hvem er det som er interessert i det? Den privatpraktiserende kan ha det som en slags sjekke-seg-selv. Ta opptak og få feedback. Hvordan driver jeg sammenlignet med en eller anden idealmodell.

Sigmund: Så har du jo da behovet for kvalitetskontroll i det offentlige helsevesen

Halvor: Mm

Sigmund: Sånn som i Norge nå kommer det retningslinjer for behandling av personlighetsforstyrrelser i Norge. Som helsedirektoratet sier at alle DPS'er skal ha et program som har med adekvat diagnostikk, evaluering, behandling, samarbeid med pårørende og arbeidsetat omkring personlighetsforstyrrelser. Det skal være psykoedukativt. Og så sier vi at: «Ja, det er flott! Vi kan utdanne de». Vi har MBT-programmer nå på 25 DPS'er i Norge. Det er totalt 75 DPS'er i Norge. 50 til. Også vil det jo da være at vi står overfor et stort innrykk av yngre psykologer. Som aporopos psykiatrien er virkelig er i ferd med å overta. Altså psykiatere av den gamle skolen. Hvor er de hen. De holder jo på å diagnostisere ADHD.

Halvor: Mm

Torben: Det samme skjer i Danmark

Sigmund: Ja. Og bipolar lidelse. Men det som skjer dynamisk sett er at det skjer et svært innrykk av yngre psykologer som skal ha sin utdannelse. Og som også skal behandle relativt tricky problemstillinger. Og da vil det være: Okey, hvor dyktige er de. Hvor kompetente er de. Hva klarer de. Og da blir spørsmålet hvordan skal du ha en kvalitetskontroll som da samfunnet er i ferd med å bygge opp

Halvor: Mm

Sigmund: Og da sier vi at da kan vi muligens tilby KI. Og blir det da «Big Brother is watching you»? Ja til en viss grad blir det det. Men samtidig så er det noe med å være klar over den problemstillingen da. Og hva det innebærer. Men vi går i den retning at KI kommer til å snu opp ned på en lang rekke ting innenfor samfunnslivet ellers tror jeg da.

Torben: Men den form for dokumentasjon i KI, kan det også bli for mye? Altså at man skal tjekke hele tiden. Det blir nesten som en form for telelologisk modus hvis man skal snakke MBT. Man lager en sjekkliste over det hele. Er det i orden, det i orden. At det fri og mer intuitive arbeidet forsvinner litt

Halvor: At operasjonaliseringen tar overhånd

Sigmund: Ja, selvsagt kan det være en fallgruve

Torben: Ja, så tenker du at man kan se hva det er som forsvinner? Eller hva koster? Eller hva er det der ikke kommer med som også er et empirisk spørsmål?

Sigmund: Jada. Poenget er å gjøre dette til noe empirisk, men uten å bli bundet av det. Nå har vi skåret en time jeg hadde med en skuespillerpasient som ligger på YouTube. Den er ratet av tre kolleger som anses være eksperter. Så fikk vi KI-modellen inn. Det som kommer ut er en dialog som systematisk går gjennom timen, minutt for minutt, og vurderer den opp mot manualen og MBT-prinsippene. Den spør: Kunne terapeuten ha gjort noe annet? Ja, det kunne vedkommende ha gjort. Modellen konkluderer med at det var en god time, men det er ingen session som er 100%. Så peker den på to områder hvor jeg, som terapeut, burde gått inn. Og det som er sjokkerende: Jeg nikker. KI-modellen har faktisk rett. Det er ikke hallusinasjoner. Det er forbausende hva den fanger opp, det gir mening, også for meg som ekspert.

Halvor: Ja, så det gir hjelp og får en til å tenke

Sigmund: Ja, sånn at jeg tenker dette er empiriske greier om hvordan vil dette slå ut.

Torben: Men det krever mye av KI-modeller. En ting er det språklige, men jeg tenker på det kroppslige, kroppsspråk og kontekst som også har betydning. Og det vet jeg ikke om er koblet inn i denne modellen?

Sigmund: Nei, det er en språkmodell sånn at det er på språkhandlinger. Den får ikke en film som sier at: Der ser jeg at mens pasienten sa det, så klødde hun seg i hodet eller ble veldig urolig i bena.

Torben: Så det er altså kun noen av momentene i mentalisering som den får med. Det ekspressive og sagte. Men det der med det indre, det kommer ikke med en sånn modell, ikke før man får det laget en modell som også tar med video.

Sigmund: Foreløpig er vi jo ikke der. Vi er på transkripter som håndteres. Men vi er der at det er fascinerende hva den er i stand til.

Torben: Ja, det kan jeg forstå.

Sigmund: Og mind you, dette er bare begynnelsen. Hvordan vil utviklingen her være. Det er det interessante. Og når man driver og forsker på det, finsliper det, setter det sammen og

da... Blir vi arbeidsløse? Jeg tror ikke det. Vi som driver med dybdepsykoterapi blir ikke arbeidsløse.

Dybden lar seg ikke automatisere

Halvor: Kunne du utdypet det litt om hva det er ved dybdepsykologien som du tenker gjør at vi ikke blir arbeidsløse? At vi overlever KI-revolusjonen.

Sigmund: Ja, fordi... Ehm... Interaksjonen vil jo være litt mer... La oss si at du har en muntlig interaksjon med en KI-modell. For eksempel, kan man skrive: Jeg lurer på hvordan jeg skal håndtere panikkangsten min. Så får du til svar av at: Ja, fortell meg litt mer om den?

Jo, den kommer sånn og sånn... jeg får det der og da.... KI spør, hva har dette ført til? Jo, jeg har isolert meg. Altså en kommer inn på atferdsplanet. Råd om at ta det litt med ro, pust rolig og gå ut med en venn du kan stole på. Det håndterer KI.

Torben: Men hva er det med dybdepsykologien som du tenker gjør oss ikke arbeidsløse? Hva kan vi få fatt på i den sammenheng. Jeg lurer for eksempel på dette med drømmer. Tror du AI har noen sjanse på denne måten å gå inn og tolke på drømmer?

Sigmund: Jo, hvis du programmerer den, eller kjører inn en god del drømmer. La oss ta et eksempel på en drøm da. En pasient som drømte at faren angrep han bakfra. Neste sekvens i drømmen er vi hjemme på gården hvor han vokste opp. Der er han ganske redd. Fordi dette med faren. Faren er en skummel skikkelse. Han sier: Faren min var helt out of character, det er ikke sånn faren min er. Så gikk han inn på soverommet. Der var det på hver side av sengene nattbord. Der lå den på den ene siden en liten kniv. På den andre siden en stor kniv. Jeg tok da den lille kniven, sier pasienten. Og faren min gikk på den andre siden og tok den store kniven.

Torben: Hvem var sterkest

Sigmund: (Ler) Hvem var sterkest ja. Og drømmeren fortsetter: Og jeg var livredd, men så så jeg at det var en utgang til kjelleren da også klarte jeg å komme meg ut. Så våknet jeg. Dette er en klassisk ødipal drøm. Og hvis du skal håndtere en sånn drøm. Kanskje KI-modellen vil da si: Ja, dette var en interessant drøm. Og du kan programmere den i retning at hva slags assosiasjoner har du til denne drømmen. Og vedkommende vil si da. Dette lignet ikke på faren min i det hele tatt. Nehei, andre ting du lurer på med denne drømmen? Men da å nøste opp denne drømmen

på en måte som vi gjør. Altså human beings som sitter retter over hverandre. Og som har kontakt med hvordan vedkommende reagerer! Og ikke minst egne innfall! Egne assosiasjoner i retning av hvilken vei skal dette her gå for å gi mening til et narrativ, til en scene til indre bilder som i utgangspunktet er meningsløse. Så det er noe da med... Meningsattribuering hvor KI-modellen vil være jævla skjematisk.

Halvor: Mm, godt poeng.

Torben: Ja, det er veldig komplekst. Men det er jo fremtiden med psykoterapi. Det med KI-modeller tenker du at er en utvikling som er i gang. Også kan jeg bli litt bange, aporopos, det Halvor sier, at vi på en eller annen måte blir skjematisert, og det blir operasjonalisert alt sammen. Men kanskje er det den moderne verden som vi kanskje må venne oss til?

Sigmund: Ja, ikke bare venne oss til, men bruke på en nyttig måte. Du kan ikke stoppe en utvikling. Si disse algoritmene. Bak det ligger det jo psykologisk kunnskap om betinging. Det ligger kunnskap om dopaminaktivering et cetera. Den allmenne kunnskapen at technoindustrien bruker den, det er uungåelig. Vi kan ikke skru av psykologisk forskning fordi Musk vil grabbe det og bruke det på en manipulerende måte. Men det er en annen diskusjon enn det med bruk innenfor psykoterapeutisk kontekst. Innenfor psykoterapeutisk kontekst er dette fortsatt uprøvd empirisk. Samtidig som at drømmer, for eksempel, skal jo ikke bare gis et meningsbærende narrativ! De utspiller jo seg i forhold til terapeuten. Det er nettopp i denne relasjonelle bevegelsen at noe utvikler seg. Og det er ikke KI i stand til!

«Det er fortsatt noen synapser igjen»

Samtalen har vart lenge. Tempoet er fortsatt høyt. Torben utbryter: Vi kunne jo invitere deg til å skrive i Matrix om den nye utviklingen i psykoterapien?

Sigmund: Mm... ... det er en artikkel til Matrix som jeg selv er fornøyd med. Det er den om narsissisme og gruppedynamikk. Den er god!

Sigmund: Lurer på om den er fra 2011 eller noe, den er god! Det er ikke alt jeg har skrevet som er like godt, men den liker jeg. Det er noe med... Og den har jo en viss aktualitet i forhold til vår mann i USA. I retning av hvilke gruppedynamiske implikasjoner ligger i en gruppe, når en gruppe enten har narsisstisk lederskap eller narissistisk medlem.

Halvor: Ja, så da har den en aktualitet.

Sigmund: Ja. Altså hva slags dynamikk er det som utspiller seg.

Torben: Ja, den vil jeg gå hjem og lese.

Sigmund: Ja, den er god!

Torben: Ja ja. Hvor lang tid har du? Jeg vet ikke hvor lang tid det har gått...

Sigmund: Jeg har fortsatt noen synapser igjen

Torben: (Ler høyt) Ja du har det ja, det er godt å høre! Men kanskje vi skal spørre om noe mer da? Hva var det vi noterte, noe om den historiske utviklingen har jo vært riktig spennende.

Halvor: Ehm... jeg har notert om det er noen personer faglig sett som har betydd mye for deg?

Sigmund: Ja, definitivt. Altså... Jeg er en person som har idealisert intellektuelle forbilder. Så jeg har hatt idealer fra studenttida. Ronald Laing. Og i min epoke så var det Marx som et stort ideologisk forbilde. Sartre så jeg veldig opp til... Men faglig sett så er det Kohut som er, etter min mening, den virkelig store faglige forbilde. Så... Kohut døde jo i -81. Så han var jo død da jeg begynte å interessere meg for selvpsykologi. Men på grunn av tiltrekningen og fascinasjonen for Kohut så dro jeg til USA for å gå i selvpsykologisk analyse. For en ting er å lese bøker. En annen ting er å oppleve på kroppen, hva innebærer det.

Og det er litt det samme også når det gjelder grupper. Vi er utdannet i en Foulkesiansk tradisjon, men innenfor gruppeområdet så er det litt enklere å oppleve andre terapeuter og andre retninger, fordi gruppeterapeutiske seminarer gjerne har workshops, man kan melde seg på to-tre dagers workshop med en eller annen kjent figur. Og det å sitte i gruppe med personer som du har lest om. Hva er samsvaret med hva de sier, hva du tror du leser ut av bøkene, og hvordan de faktisk opptrer.

Halvor: Mm

Sigmund: Så jeg dro da til USA og gikk i analyse hos Paul Ornstein for å oppleve hva er forskjellen. Før det hadde jeg gått i en kleiniansk psykoanalyse og så går jeg da i en selvpsykologisk analyse. Den norske analytikeren som jeg hadde, gjorde overhodet ikke noe inntrykk på meg, det var helt meningsløst. Paul Ornstein hadde jeg veldig god opplevelse av, og et veldig godt forhold til. Så Paul Ornstein er kanskje den som da har påvirket... eller konsolidert

min teoretiske interesse for selvpsykologi. Og gjennom Paul så gikk det over til Walter Stone, som da var den gruppeterapeuten i USA som var mest selvpsykologisk inspirert og som skrev lærerboka «Psychodynamic Group Psychotherapy». Så Walter og jeg hang mye sammen. Og vi skrev to artikler sammen. Walter var her på besøk. Jeg besøkte han i USA. Så Walter har betydd mye. Og så har du selvsagt Anthony

Halvor: Bateman?

Sigmund: Bateman ja. Og Fonagy. Som kanskje de viktigste sånn rent terapeutisk. Men i denne boka som jeg har skrevet om personlighetsfokusert psykoterapi så nevner jeg jo hele rekka med folk som jeg synes har vært interessante og inspirerende. Fra Freud og oppover. Det inkluderer også navn som Leslie Greenberg, Abbas, Nancy McWilliams, Dimaggio. Det er en lang rekke personer. Fordi man lever jo i en pågående dialog som foregår mellom psykoterapeutiske retninger. Det er noe med å være en del av den dialogen. Også er det noe med å, hva stjeler du fra den, hva stjeler du fra den. Så det her er en Matrix!

Torben: Ja ja

Sigmund: Så gjelder det å være i dialog med disse skikkelsene. I retning av: Hva er det som er det vesentlige i arven fra Freud, på hvilke områder tok Freud fullstendig feil. Tilsvarende når det gjelder Wilhelm Reich. Hva var det som var det positive ved Wilhelm Reich, hvor tok Wilhelm Reich feil. Samme med Klein, Bion et cetera. Og så kommer den og den inn. Og hva er det de tar opp. Så jeg tror jeg vil kanskje snakke om det som et faglig matrix. Tanker som svever, men som likevel er koblet til hverandre, og hvor det foregår en kontinuerlig diskusjon. Være en del av dette her og tillate seg det. Krangle med dem. Utfordre dem...

Torben: Ja... ... ... Hva skyldes egentlig din grunnleggende interesse for psykoterapi? Hvor kommer det fra? Hvorfor interesserer du deg for psykoterapi?

Sigmund: Ja, altså... Jeg var mer en intellektuell medisinerstudent på 60-tallet som ble veldig prega av tidsånden. Det handlet om Marx og Freud.

Halvor: Som Haugsgjerd?

Sigmund: Som Haugsgjerd ja. Jeg og Haugsgjerd hang jo sammen. Svein gikk to år over meg. Så det var mer det! Det erkjennelsesmessige... men å komme derfra og ned på hva skjer mellom oss... da må du ned mange

ledd... Men i utgangspunktet var det en intellektuell nysgjerrighet som var preget av tidsånden .

Torben: Ja ja. Men det må ha vært noe personlig som satt det i gang?

Sigmund: Ikke som noe sånt som var påtrengende eller en motiverende kraft... Nei, jeg vil nok si at det mest påtrengende var den intellektuelle nysgjerrigheten. Altså vi står overfor intrikate, utfordrende, morsomme, interessante fenomener som folk ikke forstår helt.

Torben: Seeking...

Sigmund: Ja ja. Skrudde teorier og ganske bra teorier. Så det er mer en nysgjerrighet over et uklart landskap.

Torben: Og det er jo fantastisk hvis man kan bevare en slik nysgjerrighet gjennom en lang karriere.

Halvor: Ja, det høres ut som intellektuelle nysgjerrigheten har fulgt deg hele veien.

Sigmund ler høyt: – Ja! Og den er der fortsatt.

Litteratur :

Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L. & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalizing and the development of the self.* New York: Other Press.

Karterud, S. (1989). Bion or Kohut: Two paradigms of group dynamics. I Roth, B.E., Stone, W.N., Kibel, H.D. (eds.): *The difficult patient in group: Group psychotherapy with borderline and narcissistic disorders.* New York, International Universities Press.

Karterud, S. (1999). Selv og andre i gruppeanalyse. *Matrix*, 16(2): 125-136

Karterud, S. (2012). MBT individualterapi av Lise 1. Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=jJIm912j1SY

Karterud, S. (2015) Min kamp med psykiatrien. YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=lYankR_8CgQ

Karterud, S. (2018). Narsissisme, mentalisering og gruppeterapi. Matrix, 34(1).

Karterud, S. (2022). Personlighetsfokusert terapi. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Karterud S. (2023). Gruppeanalyse og psykodynamisk gruppepsykoterapi. Oslo: Pax forlag

Karterud, S. (2023). Group Analysis. A modern synthesis. London: Routledge.

Karterud, S. (2026). Mentalizing and Group Analysis. London: Routledge.

Karterud S, Pedersen G, Bjordal E, Brabrand J, Friis S, Haaseth Ø, Haavaldsen G, Irion T, Leirvåg H, Tørum E, Urnes Ø. (2003). Day hospital treatment of patients with personality disorders. Experiences from a Norwegian treatment research network. *Journal of Personality Disorders*, 17(3): 243-262.

Karterud, S., Folmo, E. & Kongerslev, M. (2020). *Mentaliseringsbasert terapi* (MBT). Oslo: Gyldendal.

Searle, J. (2010). Making the social world. Oxford: Oxford University Press.

Fra det isolerede sind til det transsubjektive grundlag for det psykiske liv.

Interview med Bent Rosenbaum

Af Francisco Alberdi[1]

Introduktion.

Professor Bent Rosenbaum er psykiater, psykoanalytiker og træningsanalytiker (medlem af IPA). Han studerede medicin på Københavns Universitet, blev cand. med. i 1974 og dr.med i år 2000. Han er professor emeritus ved Institut for psykologi ved Københavns Universitet og overlæge på Psykiatrisk Center København.

Bent Rosenbaum har i Dansk Psykiatrisk Selskab været formand for forskningsudvalget, udvalget for psykoterapeutiske behandlingsmetoder og senere formand for Dansk psykiatrisk Selskab. I dansk psykoanalytisk Selskab har han været formand for forskningsudvalget, formand for bestyrelsen, European IPA chair of new groups og medlem af IPA board.

Han har igangsat en lang række forskningsprojekter og publiceret mere end 100 internationale og mere end 100 nordisk sprogede publikationer centreret primært om psykose, skizofreni og psykoterapi. Hans forskningsarbejde har været centreret omkring skizofreniens psykopatologi ud fra en psykoanalytisk og semiotisk synsvinkel samt om psykoterapi af psykotiske tilstande. Bent Rosenbaum er fortsat faglig aktiv som professor emeritus, overlæge ved Psykiatrisk Center København og som psykoanalytiker.

INTERVIEW

FA

Jeg tænkte på at det ville være en passende introduktion at starte med et Freud citat. Han spørger sig selv et

1. Francisco Alberdi, psykiater, psykoterapeut. Alberdi_olano@dadlnet.dk.

sted om, hvorfor han havde valgt en af disse umulige professioner, hvor en kan være sikker på forhånd, at de opnåede resultater ville være skuffende.

Jeg kan stille dig samme spørgsmål. Hvilken indflydelse har din familie eller din kulturelle baggrund haft på valget af psykiatrien og psykoanalysen som dit livs valg?

BR
Det er et meget interessant Freud-citat. Faktisk er det jo en sætning, et udsagn, som træningsanalytikeren anvender, når du selv starter din egen psykoanalyse:

"Hvorfor i alverden vil du være psykoanalytiker, når det er sådan en vanskelig disciplin. Hvad er det i dig, der har drevet dig hen imod psykoanalysens felt?".

Og på en måde, så synes jeg, at enhver psykiater burde spørge sig om det samme. Hvorfor vil jeg være psykiater? Hvad er det i mig, der driver mig mod at lytte til de vanskeligheder, som jeg kan forvente kommer fra den psykiatriske patient? Eller hvad er det i mig, der driver mig imod psykiatriens behandlingsformer og den psykiatrisk forskning – hvad enten det drejer sig om det biologiske, psykologiske eller socialpsykiatriske felt – og som gør mig interesseret i at udøve mit faglige virke netop der. Det spørgsmål fik jeg sådan set stillet relativt tidligt i min karriere.

FA
Meget tidligt må det have været?

BR
Dit spørgsmål om tidspunktet er interessant for så vidt det vedrører den rolle ens baggrundskultur spiller ind på den måde man udøver sit arbejde og de valg man tager i sin karriere. Især hvis man gennemgået en tværkulturel opvækst, hvilket jeg har gjort.

Jeg var i min ungdom meget optaget af jødisk mystik og Talmud. Talmud er jo læsningen af de fem mosebøger, hvor udgangspunktet er, at vi faktisk ikke helt forstår, hvad Skriften siger, så derfor er vi nødt til at diskutere det. Hvert ord er til diskussion. Det var en del af min indstilling og kropslige tilstedeværelse i de kredse, jeg dengang færdedes i.

Jeg blev meget tidligt optaget af forfattere som eksempelvis Erich Fromm. Det skete i puberteten. Han havde jo skrevet bogen 'Kunsten at elske', som jeg tog ned fra bibliotekshylderne, da jeg troede, den handlede om noget andet. Men jeg blev klogere og jeg blev interesseret også i resten af hans forfatterskab,

som jo inddrog ikke blot psykoanalysen, men også individets samfundsmæssige sociale, kulturelle og politiske aspekter. Det socialistiske, Frankfurterskolen, som Fromm var en del af, kom således ind tidlig i mit liv.

Jeg blev også tidligt optaget af Freud, hvis kulturelle baggrund jeg var bekendt med. Hans bog "Hverdagslivets psykopatologi" var jo noget, som handlede om hverdagslivets ubehagelige og somme tider morsomme oplevelser, såsom forglemmelser, fortalelser, fejltagelser og meget andet. Den bog, samt Drømmetydning og Tre afhandlinger om seksualteorien, blev også en del af min tidlige litteraturinteresse.

FA
Det har du fået med modermælken.

BR
Det har jeg fået med modermælken eller fader-slivovitz'en.

Inspirationen fortsatte i gymnasiet på Rødovre Statsskole, hvor jeg gik i en klasse, der havde en god biologilærer og som senere producerede syv læger. Dertil kommer tætte venskaber, som består endnu i dag. En af dem var Harly Sonne. Efter studentereksamen læste han Nordisk Litteratur og jeg læste til læge, men vi holdt sammen og blev i begyndelsen af 1970'erne sekretærer for en studiekreds i Nordisk Sommeruniversitet om "Semiotik og Psykoanalyse". Inspirationen fra den studiekreds og først fremmest fra dens leder, Per Aage Brandt, blev grundlaget for min efterfølgende interesse for og forskning i psykosens tankeformer og talemåder. Semiotik, fransk strukturalisme, kommunikationsteori og lingvistik, Freud og Lacan (første danske oversættelse af Lacan kom i 1973) blev elementer i mine og Harlys første publikationer i Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift og senere i bogen "Det er et bånd, der taler" (1979).

FA
Så det er fra den tid din grundlæggende interesse for Semiotik og psykoanalyse stammer.

BR
Ja, Per Aage Brandts genialitet var den unikke drivkraft, men kredsen omfattede også personer som Ole Andkjær Olsen og Simo Køppe, der jo i de efterfølgende år stod for udgivelsen af mange af Freuds centrale skrifter. Og på det tidspunkt udkom også den første danske udgave af nogle centrale artikler af Jacques Lacan.

FA
(holder bogen i hånden) Ja, den er et godt brugt, kan jeg se.

BR
Grunden til, at Lacan blev oversat tidligt var at der var stor interesse for fransk litteratur, fransk filosofi, fransk strukturalistisk lingvistik – og Lacan blev omfattet af denne interesse på linje med Benveniste og Saussure. Det var Per Aage Brandt, der bla. i bogen "Tegn, sætning, subjekt" (1974) sammentænkte udsigelsesbegrebet med psykoanalysen, hvilket senere blev grundlag for bogen "Det er et bånd, der taler" og min disputats (2000).

En anden medvirkende grund til at jeg valgte psykiatrien var, at der i slutningen af min lægeuddannelse fandtes en kreds, som kaldte sig FUP, Forening af Unge Psykiatere, som ville udskille sig fra kredsen omkring FYP, Forening af Yngre Psykiater. FUP-kredsen blev interesseret i mit arbejde, hvilket tidligt gav mig mulighed for ansættelser på Bispebjerg Hospital, Rigshospitalet og Sct Hans Hospital. Og ydermere, gav mig mulighed for at starte forskningsarbejde, hvis grundlag var video-optagede interviews med patienter med diagnosen skizofreni samt breve fra samme gruppe mennesker, hvis breve jeg fandt i journalarkiverne (primært i arkiverne på Sct Hans Hospital).

FA
Foretog du forskningen alene eller sammen med Harly?

BR
Harly video-optog interviewene og jeg interviewede patienterne. Det gav os mulighed for at skrive en række artikler i Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift, og artiklerne cementerede dette, at det var muligt og vigtigt at tale med mennesker med i psykotiske tilstande.

I 1976 fik jeg en ansættelse på Sankt Hans Hospital hos overlæge Finn Jørgensen. Han var ikke psykoanalytiker, men socialpsykiater, men han var åben over for mig og mine holdninger, og det at jeg talte længe med de psykotiske patienter. Han havde heller ikke en traditionel psykiatrisk holdning over for mennesker med psykose. Hver dag sad der faktisk en kvindelig patient på hans kontor. Hun kom kl. 13 efter frokost og så sad hun og strikkede, mens han sad og læste i nogle bøger. Og hun strikkede et halstørklæde, eller to, eller fem, til ham. De sagde ikke meget til hinanden. Han var også interesseret i det, som patienterne sagde, men ikke på samme måde som jeg var. Jeg blev interesseret i kraft af de interviews, jeg lavede med patienterne. Jeg havde jo mange vagter, det havde man jo den gang, og det gav mig mulighed for at tale med patienterne om aftenen to tre gange om ugen. Patienter som havde været indlagt måske i årevis. Vi havde faktisk gode samtaler. Et

eksempel stammer fra den aften, hvor jeg sidder og taler med en gammel dame om forskellige ting. Og så lægger jeg mærke til, at hun sidder på sine hænder. Så siger jeg, at "jeg lægger mærke til, at De sidder på Deres hænder". Jeg spørger hende om grunden til det og hun svarer: "det er for at forhindre djævlen i at trænge op gennem mit anus". Det var jo sådan set en forståelig forklaring; man skal jo sidde på sine hænder, hvis man skal forhindre dette. Lidt efter spurgte jeg så, om jeg også skulle sidde på mine hænder. Det blev så en kort pause. Nej sagde hun med høj stemme: "så er De jo sindssyg". På den måde lærte man også meget om dobbelt bogholderi. Det gjorde man også når man var ude at rejse med patienterne. Dengang var der jo også rejser med psykotiske patienter til Grækenland blandt andet, og personalet lagde mærke til, at når patienterne kom derned, så viste de ikke så meget tegn på psykotiske symptomer. Patienterne spiste, og de drak, og de gik lidt tur, og de gjorde, hvad man nu skulle gøre, når man var på ferie.

Det var jo interessant. Også fordi dette skete samtidig med ideen om det terapeutiske samfund blev udbredt.

FA
Det var en revolutionstid, også i psykiatrien.

BR
Bestemt. Nordvang (Psykiatrisk afdeling Glostrup) havde allerede etableret et terapeutisk samfund og det kom så senere til Sankt Hans Hospital – dog mest for ikke-psykotiske patienter. I det Terapeutiske Samfund lærte man at have en anden holdning til patienterne end den traditionelle bedrevidende lægeholdning. Man var på afdelingen, man lavede mad sammen med patienterne, og man snakkede mere frit sammen med dem.

Man rev lidt billedet itu af psykiateren, som kun gik rundt i den hvide kittel og lænede sig op ad den medicinske diskurs.

FA
Et lille spørgsmål i den forbindelse. Som sagt, det var det på det tidspunkt en slags transformationstid, revolutionstid på alle niveauer, også i samfundet. Autoriteterne var ikke noget, som var særligt godt set på det tidspunkt. Familierelationerne var også under forandring, og det hele blev ligesom vendt op og ned. Og så tænker jeg på polariteten mellem på den ene side den mere humanistisk lyttende, forstående måde at forholde sig til patienterne på og på den anden side den mere klassiske medicinske model med neuroleptisk behandling af nogle velafgrænsede psykotiske symptomer. Hvordan

kunne dine kolleger i FUP og dig specielt, kombinere de to sider, de to paradigmer ind i hovedet? var det ikke konfliktfyldt?

BR
Der var forskellige tilgange til, hvordan samtænkningen kunne foregå. Neuroleptika kom i 1950'erne og spillede en større og større rolle. I min tid på Sct Hans Hospital diskuteredes det meget, om neuroleptika skulle give i høje eller lave doseringer. Men jeg tænker, at den gruppe, som var på den nye vej, tog "medicin-problemet" relativt let. De gik heller ikke så meget ind i den videnskabsteoretiske diskussion, som modsætningen jo egentlig handler om: Hvordan kan på den ene side den medicinske diskurs og på den anden side den enten hermeneutiske eller fænomenologiske eller den psykoanalytiske diskurs, samtænkes eller forenes? Er der en slags dialektik imellem dem? Eller forbliver de polariserede modsætninger?

Disse diskussioner begyndte historisk set relativt tidligt - ikke mindst under indflydelse af Freud, som i Entwurf einer Psychologie i 1895 forsøgte at forbinde nervesystemets måde at fungere på med det specifikt psykologiske domæne. Eller anderledes sagt: forsøgte at samtænke den medicinske diskurs med den psykoanalytiske diskurs. Flere steder antyder han, at det er som om vor viden om biologien - den medicinske diskurs og den biologiske videnskabelighed – ikke er kommet tilstrækkelig langt til vi kan hente nye idéer og mere inspiration fra den. Indtil videre må vi derfor i videnskabelig øjemed udvikle vores egne teoretiske ideer om, hvordan psyken er struktureret, og om dens funktion og dynamik. Men han holdt jo hele tiden fast på - også i sine forelæsninger i 1916-17 - at der altid ville være noget biologisk og noget tidligt opstået i personens liv samt noget senere opstået, som triggede og udformede symptomatologiens udvikling.

Det er også i Entwurf, at Freud beskriver case-eksemplet om Emmas fobi. Hun kommer ud for en episode i en købmandsbutik da hun er 8 år gammel, som er ubehagelig for hende (bliver knebet i skridtet af den grinende købmand), men som hun ikke helt forstår meningen med. Fem år senere kommer hun ud for en lignende situation i en anden købmandsbutik, hvor to ekspedienter griner af hende på en påtrængende forførende måde. Ubehaget ved denne oplevelse fører til, at Emma ikke ønsker at gå i forretninger alene.

Det er patienten selv, der spontant forbinder de to begivenheder (uden

at vide hvorfor). Den seneste begivenhed bliver forbundet baglæns med det der hændte hende fem år forinden. Begrebet "Nachträglichkeit" – dette at erindringen fungerer med både fremadrettet og tilbagevirkende kraft - blev introduceret dengang. Også på denne måde forsøgte Freud at kombinere, samtænke, den ene diskurs med den anden, den medicinske diskurs med den psykoanalytiske diskurs.

FA
Jeg kan godt følge dig, men jeg er mere interesseret i at høre, hvordan I selv håndterede konflikten den gang. Vi havde alle svært ved at kombinere de to synsvinkler og håndtere konflikten. Jeg kan huske en gang i begyndelse af 1980'erne, hvor det blev moderne at behandle psykotiske patienter med ret store doser neuroleptika. Og jeg kan tydeligt huske en ung psykotisk patient som ikke responderede på den dosis serenase hun fik. En af overlægerne, som var meget inde i den amerikanske biologiske forskningslitteratur, foreslog at patienten fik 50 mg Serenase. Vi unge læger den gang syntes, at det var for meget, at vi havde det utroligt svært med at give patienten den store dosis. Men det gjorde vi, med den konsekvens at den stakkels patient udviklede et svær akut neuroleptika syndrom. Vi var unge men ikke så oprørske, som vi burde have været, kan man sige. Men konflikten inde i os selv og med de medicinsk orienterede kolleger var ret udtalt.

Var I i stand til at sammentænke og forbinde de to retninger mere konfliktfri, hvis man kan sige det sådan?

BR
Jeg ved ikke rigtig, om det var lidt mere konfliktfrit. I 1980erne blev jeg i tiltagende grad opmærksom på, hvor slemt det kunne stå til med hensyn til samtalebehandling af patienter på de psykiatriske afdelinger, og i 1987 skrev jeg en kronik som jeg måske ikke skulle have skrevet. En journalist kaldte den et 'japansk selvmord', fordi jeg kritiserede den behandling, som foregik på hospitalet.

FA
Også på jeres afdeling?

BR
Ja, også med de store medicindoser. Men det var den traditionelle behandling i almindelighed, jeg kritiserede. Og det du fortæller om, lægger jo også op til hjernens årti i 1990'erne – det tiår år, hvor den biologiske del af psykiatrien fik en vældig fremryk, og det skulle den også have for at kunne bidrage med noget, der var betydningsfuldt for patienterne.

Det var dog også en trend med åben-

hed i 1980'erne. Overlæge Ebbe Linnemann sammen med psykolog Lise Rafaelsen inviterede en gruppe engelske analytikere, der kom over fire gange om året til Danmark, og dette blev starten på psykoterapikurserne på Klarskovgaard med deltagelse af en ny generation psykiatere og psykologer.

FA
John Vitger var vel også med?

BR
John Vitger fik en grundlæggende rolle på disse kurser. De gav anledning til, at han senere (i slutningen af 1980'erne) kunne medvirke ved grundlæggelsen af IPP, Institut for Psykoanalytisk Psykoterapi. De engelske analytikere og kurserne bibragte på den måde dansk psykiatri en anden form for liv.

I bogen "Det er et bånd der taler" (1979) undrer jeg mig over, at der ikke findes nogen psykoterapeutisk uddannelse i psykiaternes uddannelse. Det blev så de fem engelske analytikere, der foranledigede, at en række psykiatere og psykologer blev interesseret i det psykodynamiske perspektiv i psykiatrien – et perspektiv, som tidligere primært var støttet af personer som overlægerne Thorkil Vanggaard fra Rigshospitalet, Joseph Welner fra Kommunehospitalet samt Harry Stokholm fra Risskov.

I slutningen af 1980'erne havde vi endnu ikke haft et psykoterapiudvalg i Dansk Psykiatrisk Selskab. Det kom først i 1990'erne. Der skete en omvæltning, som gjorde, at mange af dem, som havde været på Klarskovgaardkurserne blev vejledere i psykiaterens kommende specialistuddannelse.

FA
Det var en brydningstid. Vi var ofte i konflikt med os selv. Hvor meget medicin vi skulle give patienterne, om vi kunne tillade os at tilbyde psykoterapi til vores patienter osv.

BR
De psykiatere, som ville udøve psykoterapi, selvom de også var for psykofarmakologi, fik lov til at udfolde psykoterapien. Det var deres måde at bygge bro på. Det blev et både-og. Uden at de nødvendigvis behøvede at tage stilling til det videnskabsteoretiske spørgsmål, de to diskurser over for hinanden. Det blev vi andre nødt til. Jeg blev jo tvunget til at tage stilling til det, i og med at jeg havde semiotik, psykoanalyse og psykiatri inden for min umiddelbare rækkevidde. Psykoanalysens fokusering på selvet, jeget, oplevelsen, det fortrængte, det ubevidste,alle disse nøgleord i psykoanalysen, var der jo ikke plads til i den medicinske diskurs. Så vi blev nødt til at holde de to diskurser

op mod hinanden og se, hvordan kunne der overhovedet skabes plads til dem? Kan der skabes en dialektik, hvor der siges noget i det psykoterapeutiske univers, som interesserer det biologiske univers, og omvendt noget i det biologiske univers, som interesserer det psykoterapeutiske univers.

Der kom jo en række neurovidenskabelige forskere, bl.a. Gerald Edelman der fik Nobelpris i 1987, og som var direkte interesseret i det psykoanalytiske felt. En anden forsker, Antonio Damasio, skabte en model for psyken, der omfattede 'proto selv', 'kerneselvet' og 'det autobiografiske selv'. Og man kunne også, blandt mange andre, nævne Vittorio Gallese, som opdagede spejlneuronerne, Joseph Ledoux, Jaak Panksepp, Mark Solms, Louis Cozolino, mm.

I og med, at disse videnskabsfolk var interesserede i at udvide den biologiske diskurs og fundere psyken som objekt, så skete der noget.

FA
Så opstod dialektikken i stedet for polariseringen mellem de to diskurser.

BR
Ja. Derudover skete der også en udvikling i mor-barn-forskningen fra 1960'erne og fremefter, hvilket gjorde, at den periode, som Freud ikke vidste så meget om - og hvor han funderede sin tænkning i begreberne: det orale, det anale, det fallis-ke og det genitale som udviklingsprocesser – kunne få nye perspektiver.

Jeg var i Amerika i 1985, hvor Daniel Stern fremlagde sin bog om og hørte ham fortælle om det emergente selv, kerne-selvet, det intersubjektive selv og det verbale selv. Det var stadier eller 'positioner', som blev udviklet indtil treårsalderen, hvor det verbale selv indfinder sig – det som psykoanalysen i den klassiske form beskæftiger sig med i form af symbolisering.

De sidste årtier er der kommet mere og mere frem om forestillinger, der ikke er eller kan symboliseres. Hvis man er åben forskningsmæssigt som psykoanalytiker, så har man der en mulighed for at videreudvikle nogle af Freuds idéer, men alligevel fastholde begreberne om de fundamentale psykiske strukturer såsom: "ubevidst, førbevidst, bevidst" og "jeg, det, overjeg, virkelighed".

FA
Så kommer jeg ind på din disputats om tankeformer og talemåder hos skizofrene patienter, semiotik osv., noget som du jo havde arbejdet med allerede som student.

I det første kapitel giver du en meget fin beskrivelse af den klassiske psykiatris hypoteser og teorier omkring tanke og tankeforstyrrelser hos skizofrene patienter. I næste kapitel går du lidt mere ind i fænomenologernes syn på det spørgsmål, og i det fjerde kapitel beskriver du det psykoanalytiske syn og udviklingspsykologiens indflydelse på det. Når jeg læser det nu, så tænker jeg, at det er en fin historisk kontinuitet mellem de forskellige skoler eller teorier. Men så tænker jeg, hvad er forbindelsen og modsætningerne mellem den fænomenologiske retning og den psykoanalytiske retning?

Jeg talte for ikke længe siden med Josef Parnas, som fortalte lidt om, hvordan han selv oplever forskellene. Men i de lærebøger i psykiatri vi havde den gang, talte man ikke om fænomenologisk psykiatri og endnu mindre om psykodynamisk psykiatri. Det var mere den klassiske beskrivende psykiatri fra de gamle klassikere, Bleuler, Jaspers osv., der blev nævnt. Det var heldigvis et enkelt fænomenologisk orienteret kapitel af Josef Parnas, som gjorde, at vi blev interesseret i den side af sagen. Men vi, der var interesserede i den psykoanalytiske retning, blev hængende i luften. Hvordan hænger disse retninger sammen? Kan de forenes? Kan de bidrage til hinandens forståelse? Kan de bidrage til den konkrete behandling af patienterne? Eller er de simpelthen så langt fra hinanden, at det er sådan set to parallelle veje, som man må vælge imellem?

Det, jeg savnede i din disputats, var omtalen af de forskellige teoriers terapeutiske konsekvenser. Kan man forene de forskellige teoriers syn på den konkrete patients behandling? Er der en komplementaritet mellem den klassiske psykiatris beskrivelse af psykopatologien, det fænomenologiske syn på selvet og den psykoanalytiske udviklingspsykologiske og strukturelle syn på psykopatologien?

BR

Når man hører interviews, som de fænomenologiske psykiatere laver med patienterne - det være sig EASE-interviews eller anderledes interviews - så er det jo interessant at høre hvad intervieweren får patienten til at sige og hvad patienten siger spontant. Det er interessant og betydningsfuldt, synes jeg, også ud fra en psykoanalytisk vinkel. Jeg synes, det er betydningsfuldt, fordi man lytter til jeg'ets selvfremstilling i sproget. Hvordan oplever jeg'et eller selvet sig selv? Hvad er det, der karakteriserer den umiddelbare selvoplevelse? Det kan eksempelvis være følelsen af, at jeget ikke er rigtigt til stede, eller at jeget oplever, at kroppen er anderle-

des end alle andres selvoplevelse. Som en patient sagde til mig: "hvordan ved jeg, om mit jeg er mit jeg, og hvordan ved jeg, at mine tanker er mine tanker".

Det er måske et lidt groft eksempel, men denne beskrivelse af selvoplevelen er for mig at se betydningsfuld. Jeg synes, mange psykoanalytikere underkender måske dybden af den beskrivelse, fordi de sidder måske og tænker, hvilken tolkning skal jeg nu lægge ned over det sagte?

Så her ser jeg ikke en adskillelse mellem den fænomenologiske og det psykoanalytiske syn, men adskillelsen vil jo nok hurtigt komme ind, hvis man satte en fænomenologisk psykiater og en psykoanalytisk orienteret psykiater ved siden af hinanden, når patienten sagde noget, og man så spurgte den ene og den anden, hvad de hver især ville intervenere med.

FA
Ja, prøv at sige hvad du vil sige til det?

BR
I den psykoanalytisk orienterede psykiaters intervention ville det bagvedliggende begrebsapparat, "det ubevidste sanse-føle-tænkeapparat", komme frem i de spørgsmål og i den udsigelse, man ville inddrage patienten i.

Og sådan som jeg forstår den fænomenologisk psykiatriske tænkning så vil dens begreb om 'ipseitet' ikke blive udforske som en udviklings- og forandringsmulighed, og det vil heller ikke blive udforsket som en udvikling, der er afhængig af intersubjektivitet. Og det kan heller ikke udforskes ud fra den idé, at kerneselvet kan anskues som del af en mere omfattende psykisk struktur.

FA
Fænomenologerne vil nok påstå, at de netop fokuserer på forstyrrelserne i den psykiske struktur. Ikke i selve indholdet af det sagte, men i patientens psykiske struktur og netop i sammenbruddet af den psykiske struktur.

BR
Ja, de fokuserer på sammenbruddet af den psykiske struktur og den måde sammenbruddet viser sig på.

FA
Ja, præcis.

BR
Men de opstiller faktisk ikke en model for den psykiske struktur. Det er jo det, Freud gør.

Hans videnskabssyn er, at hvis vi skal forstå psyken som et forskningsobjekt, så vil en af de forståelser, vi

kan komme frem til ved at lytte til patienterne, ved at lytte til traumer som kommer frem under hypnosen, eller som kommer frem ved psykoanalysen som talekur, være, at strukturen "ubevidst - førbevidst – bevidst", kan ses som en fundamental struktur i psyken.

Jeg er ikke sikker på, at fænomenologer har psyken som forskningsobjekt. Men det har Freud faktisk. Og derfor, gør han meget for, at "ubevidst - førbevidst – bevidst" skal hænge sammen med "jeg, det og overjeg", og med fortrængning og med erindringernes funktionsmåde i psyken (Nachträglichkeit). Når du følger hans artikler, kan du se, hvordan han kæder disse strukturer i psyken sammen. Så jeg vil sige, at psykoanalysen er mere forskningsstruktureret end fænomenologien er. Jeg synes fænomenologien har filosofiens perspektiv som sit primære fundament. Freud er jo en forsker, der hurtigt kritiserer sine egne begreber. Ikke kun for at kunne arbejde videre med dem, men måske også for at kunne lægge dem til side. I det mindste for en stund. Han har mere forskningsperspektivet for øje.

Det jeg ville sige før - ved inddragelsen af Daniel Sterns interesse for den psykiske udvikling - er, at det er en videnskabelig måde at tænke på, at senere fremkomne idéer og modeller af psyken og deres integration i tidligere modeller er nødvendig for at forstå, hvad begrebet forskningsudvikling betyder. Det er rigtigt, at fænomenologien kommer med skarpe og relevante udsagn, der strider imod den traditionelle psykiatris udsagn i og med fænomenologiens fokusering på selvet. Og det er jo forkert at sige, at der slet ikke forekommer udviklingsperspektiver i den psykiatriske fænomenologis forståelse af selvet, men det er svært at se, hvordan dette selv udvikler sig videre ud fra de skitserede fundamentale modeller. Så det vil være der hvor jeg vil sige at vi er forskellige.
Og så i dette, at intersubjektivitet spiller en større og en anden rolle i det psykoanalytiske perspektiv end det gør i det fænomenologiske. I den psykoanalytiske lytten og forståelse er det ikke kun det patienten siger om sin subjektive forståelse af sit selv, som betyder noget, men også det, terapeuten siger jvf. begrebsparret 'overføring - modoverføring'.

FA
Kan man sige, at fænomenologerne er på en måde mere statiske? at de på en måde tænker på psyken som noget, der engang er skabt, og som er mere eller mindre skrøbeligt og kan bryde sammen, mens den psykodynamiske model er mere optaget af psykens udvikling og den psykiske løbende transformation og forand-

ring? Og at den også er optaget af den psykiske restrukturering efter sammenbruddet som terapiens mål?

BR
Ja, det er jeg enig i. Og man kan gå måske lidt videre, fordi man med det psykoanalytiske begrebsapparat kan forsøge at forklare, hvorfor et begreb ikke kan holde og derfor eventuelt må redefineres, forandres. Freud hævder eksempelvis, at 'fortrængning' er en psykisk funktion, der er med til at danne og strukturere det ubevidste, og at ophævningen af det ubevidst fortrængte er med til at forstå psykopatologien og en hjælp til helbredelsen.

Senere – i hans 1924-artikler om 'Neurose og psykose' og 'Realitetstabet i neurose og psykose' – kommer han frem til, at i begge tilfælde sker der nok en tilbagetrækning fra virkeligheden, men i neurosen er det en mindre tilbagetrækning, mens det er en totalt tilbagetrækning fra realiteten i psykosen. Og der sker yderligere det i psykosen, at det der er fortrængt, det bliver ikke bare fortrængt, det bliver forkastet (Verleugnung, Verwerfung). Og så skal man forstå, hvad han mener med begrebet 'forkastet'. At det forkastede dissocieres helt bort fra det ubevidste struktur og kommer tilbage i patientens virkelighedsopfattelse som en tanke. Altså som patientens tanke, ikke som noget, der sker i virkeligheden, men som noget, der sker i patientens indre, så at sige.

Så det, jeg vil sige med det denne lidt vanskelig forklaring, er, at i og med at psykoanalysen, sådan som jeg ser det, har begreber og begrebsstrukturer, som man prøver at arbejde med for at forstå objektet (psykens struktur og funktioner), så får man også en mulighed for at anvende begreberne i forbindelse med psykisk udvikling og patogenese. Mens, og det er selvfølgelig groft sagt, fænomenologien siger at, det er selvets skrøbelighed, det skrøbelige selv, der er problemet - hvad det jo også er. Men hvordan skal vi forstå skrøbeligheden? Et er, hvordan den viser sig på fænomenniveauet, men hvordan forstår vi den på begrebsniveauet, hvor begrebet skrøbelighed er sammenhængende med andre essentielle begreber til beskrivelse af psykiske tilstande? Det er der, jeg ser en forskel.

FA
Paul Møller, den norske fænomenolog, i hans sidste bog fra 2023, "Psychosis: risc and experience of the self" skriver han om psykoterapiens muligheder med psykotiske patienter. Fænomenologerne har jo et problem omkring psykoterapiens mulighed med psykotiske patienter, om hvilket type psykoterapi, man

skal tilbyde psykotiske patienter. Og så siger han noget som lyder næsten kleiniansk. Han taler ikke om differentiering mellem den psykotiske og den ikke-psykotiske del af personligheden, men siger alligevel at patienten har to dele, den ene del selvforstyrrelsesdelen, og så en del som er uafhængig af selvforstyrrelserne og som patienten deler med ikke-psykotiske mennesker. Man tænker her på begrebet dobbeltbogholderi. Han siger så, at fokus og interventionstype hvad angår selvforstyrrelsens del, den psykotiske del af personligheden kan vi kalde den, skal være af en helt anden karakter end interventionerne omkring den ikke-psykotiske del.

Problemet er, at han ikke har nogen forslag til, hvordan skal man så forholde sig til netop den psykotiske del, selvforstyrrelsens delen, andet end ved at lytte empatisk og prøve på at forstå og være indfølende med patienten. Ikke at forstå i psykologisk forstand, altså hvad er det for nogle mulige udviklingsmæssige eller traumatiske oplevelser som kan ligge bag sammenbruddet. Altså man skal tilstræbe en medmenneskelig og empatisk forståelse af patientens angst og smerte. Hvad angår den anden ikke-psykotiske del af patienten foreslår han at følge det vanlige psykoterapeutiske fokus på relationelle vanskeligheder, følelsesmæssige konflikter osv. Jeg ved ikke, om det er lidt af det samme man foreslår inden for det psykodynamiske syn for psykosebehandling, i hvert fald hvad angår den psykodynamiske støttende psykoterapi?

BR
Jeg synes, du fanger noget væsentligt ved ideen om, at det fænomenologiske perspektiv ikke rigtig har en teori om hvad gør man med den psykotiske del eller sårbare del af selvet? Og det er måske også sigende, at en fænomenologisk bog, som er udgivet for nylig, "Det skrøbelig selv", ikke har mange ord om psykoterapi.

Det kan man jo læse og forstå på forskellige måder, for det er jo begavede mennesker, kolleger, der har skrevet bogen. Fænomenologien har nok ikke så meget at sige om det lige nu. Selvom, jeg ved, at Borut Skodlar og Mads Gram Henriksen har skrevet en artikel om psykoterapi med mennesker med psykose, og den er kommet i et velrenommeret tidsskrift. Men det er mindre en undersøgelse af terapeutiske interventioner end en undersøgelse eller analyse af det sårbare selv. Så jeg tror, at du har ret i, at fænomenologien, den stringente psykiatriske fænomenologi, endnu ikke har fordybet sig i, hvordan vi skal vi beskrive og forklare psykosepsykoterapi som noget absolut væsentligt.

FA
Paul Møller nævner en passant Kohut og selvpsykologien.

BR
Artikler, som eksplicit forbinder psykoanalyse og fænomenologi er ofte skrevet af analytikere fra Kohuts Selvpsykologi. Og det er klart, at en psykoanalyse som fokuserer på Selvet og narcissisme, den patologiske del af selvet osv., må tiltale fænomenologerne. Så Poul Møller han ret i, at det er dér, man skal finde tilknytningen til det fænomenologiske. Det vil de sikkert gerne selv stå ved.

Men jeg mener fortsat, at der er en skillelinje mellem det fænomenologiske og det psykoanalytiske, selv om de på visse punkter læner sig op mod hinanden. Eksempelvis det, du nævnte med det sårbare eller det psykotiske selv, eller hvad vi nu skal kalde det, og det sunde selv. Denne distinktion findes antydet i slutningen af Freuds skrifter, som udgives post-humt, hvor han beskriver, at der efter hans erfaring i enhver psykotisk tilstand altid er en lille sund del af jeget, som betragter "det psykotiske spøgelse", der går hen over den psykiske oplevelses scene. Han beskriver denne del af jegoplevelsen som en dissociation. Hvilken del af jeg-oplevelsen, der dominerer, afgør hvor psykotisk personen fremtræder. Det var ikke den direkte anledning til, men burde måske have været det, at Bion i 1950'erne beskrev sin vigtige artikel om "The Psychotic and Non-Psychotic Personalities", hvor han ligeledes beskriver, at der altid er en ikke-psykotisk del, som man skal tage i betragtning i terapien med patienten, som er i en psykotisk sindstilstand.

Og så rejser det forskningsmæssige og det psykoterapeutiske spørgsmål sig: skal jeg begynde med interventioner relateret til den psykotiske del, eller skal jeg begynde med at lægge vægt på den sunde del? Kan jeg komme gennem den sunde del til den psykotiske del, eller skal jeg gå den anden vej, med de komplikationer, det kan medføre?

FA
Dilemmaet er vel et af fokusområderne ved den psykodynamisk støttende psykoterapi? Du har selv skrevet en meget god artikel om det?

BR
Tak. Den var inspireret af arbejdet på Chestnut Lodge. Hvis du læser Frida Fromm-Reichmann eller Arieti, så handler deres tilgang meget om, at vi ved skizofrene tilstande må acceptere, at vi står overfor en person med et andet tankesæt. Psykiaterne er nødt til at acceptere, at det, der siges i mødet med personen i psykotisk tilstand, ikke altid er umiddelbart er forståe-

ligt, og at samtalen ikke nødvendigvis er rationelt funderet, og at psykiateren ikke har patent på, hvad der er sandheden om virkeligheden. Psykiaterne skal i stedet komme med den holdning, der er beskrevet i Keats tanke (fra 1817) om 'negative capabilities': "the artistic ability to exist within uncertainties, mysteries and doubts, without any irritable reaching after fact and reason"

FA
Du har jo også haft en lang forskningsliv, også omkring forskning af psykoterapiens effekt og effektivitet. Det har du haft helt fra starten, kan man sige. Og i forbindelse med den psykodynamiske støttende psykoterapi af skizofreni tænker jeg på dit første store forskningsprojekt, hvad er det nu den hedder?

BR
Det nationale skizofreni-projekt.

FA
Netop, Det nationale skizofreni-projekt, som faktisk har skabt historie. Det er et af de projekter som bliver citeret igen og igen hver gang man taler om psykoterapi af skizofreni. Vil du fortælle lidt om hvordan projektet blev til, processen, resultaterne osv? Det var netop tale om psykodynamisk støttende psykoterapi af debuterende skizofrenipatienter, var det ikke?

BR
Så må jeg lige træde 15 år tilbage før Det Nationale Skizofreni-projekt. Det første projekt, jeg var involveret i, var faktisk inspireret af ISPS-sammenhæng. Jeg kom til Norge i slutningen af 1970'erne og mødte Svein Haugsgjerd, som var en stor inspirator for mig. Kendskabet til Svein førte til yderligere bekendtskab med psykiatere og psykoanalytikere som Endre Ugelstad (tilknyttet Kastanjebakken i Oslo) og Yrjö Alanen (initiator af projektet og behandlingsformen "Need-adapted Treatment). Dette førte til, at vi – ved ISPS kongressen 1981 i Heidelberg – mødtes i en Bierstube, hvor vi grundlagde NIPS, The Nordic Investigation of Psychotherapy of Schizophrenia. Projektet startede i 1983, omfattede afdelinger i hvert af de nordiske lande og kørte i fem år. Vi fik skrevet nogle artikler og fik udgivet en bog om det. Dette projekt blev inspirationen til i 1995 at samle en række danske afdelinger, som ved 1980'ernes psykodynamiske input var blevet interesseret i at bidrage til at forbedre behandlingen for patienter med psykose.

Vi fik samlet 16 interesserede afdelinger til Det Nationale Skizofreni-projekt (NIPS). Det blev til et trearmet projekt. Den ene arm var Opus, med afdelinger i Aarhus og i København. De 14 andre afdelinger

var interesserede i den psykodymamiske tænkning, men kun syv afdelinger havde psykodynamiske orienterede psykoterapeuter, der kunne give psykoterapi en gang om ugen til mennesker med psykose; drtte blev så den anden arm i projektet.

FA
Individuelt eller i gruppe?

BR
Det var individuel psykoterapi. Men der var syv andre afdelinger, der ikke havde mulighed for at tilbyde individuel psykodynamisk psykoterapi, og som derfor gav patienterne Treatment as Usual (TaU). Så patienternes behandling blev afgjort udelukkende af deres bopælsadresse.

FA
Du var der på det tidspunkt?

BR
Ja, jeg var ledende overlæge på psykoterapeutiske afdeling i Risskov på det tidspunkt, og arbejdede bl.a. sammen med Lars Thorgaard. Så NIPS var et behandlingsprojekt, som forløb med indsamling af data fra 1997-99, og som vi havde held med at få publiceret British Journal of Psychiatry og World Psychiatry. Resultaterne viste at OPUS og psykodynamisk psykoterapi havde statistisk set bedre effekt end TaU – både efter et års og to års opfølgning.

Vi lavede også en femårs opfølgning, hvor vi sammenlignede psykodynamiske psykoterapi og TaU. Ved femårs opfølgning var der ikke statistisk signifikant forskel de to behandlingsformer.

FA
Der har været kritik af undersøgelsen.

BR
Kollegaernes kritik var, at vores del af undersøgelse ikke var randomiseret. Det er rigtigt, at vi ikke havde individuel randomisering af patienter, men patienterne kunne ikke selv vælge terapien. Det, der valgte terapien, var deres adresse. Hvis de var tilknyttet en afdeling, der tilbød TaU, så indgik de i TaU-behandling. De kunne ikke selv vælge. Det var især Susanne Harder og mig som var penneførere på artiklerne der senere beskrev 2- og 5-års sammenligninger på TaU og psykodynamisk psykoterapi. Ved 2 års opfølgningen var psykodynamisk psykoterapi signifikant bedre en TaU – efter at patienterne havde modtaget psykodynamisk psykoterapi en gang om ugen i mindst et år. Ved femårsopfølgning udlignede forskellene sig. Det gjorde de i øvrigt også i Opus undersøgelse.

Så det var det nationale skizofreniprojekt, som samlede mange kolle-

ger. NIPS er stadig en af de få større undersøgelser om effekten af psykodynamisk psykoterapi ved psykose.

FA
Hvad med den dynamiske gruppeterapi, var det også en del af patienterne, der fik gruppeterapi?

BR
Ja, det var der nogle få der fik, men ikke fra projektets begyndelse; først efter at de havde afsluttet den individuelle terapi. Mathilde Lajer og Kristian Valbak skrev jo en manual for gruppeanalytisk psykoterapi for mennesker med skizofreni. Der blev desværre ikke skrevet så meget andet om det. Og det er lidt ærgerligt. For mig at se er individuel terapi vigtigt. Men i min begrebsverden har jeg altid forestillet mig, at det gruppeterapeutiske perspektiv også er vigtigt – ikke mindst fordi forståelse af gruppens forhold til det enkelte subjekt, oplevelsen af hvad er en gruppe i forhold til jeget, og hvordan jeg lytter til en gruppe og hvordan er mit jeg en del af gruppen, osv - disse spørgsmål er en væsentlig del af psykoseproblematikken.

FA
Spørgsmålet om common sense, kan man sige.

BR
Ja, common sense. Set fra subjektet side er der altid en jeg-du-relation, men derudover findes der også en jeg-gruppe-relation. Det var noget, jeg så skrev tidligere ved at omformulere Schreber-casen, som Freud havde skrevet om. Jeg var mere interesseret i homoerotikens end i homoseksualitetens problematik i snæver forstand. Freud tænkte heller ikke, at Schreber havde homoseksuelle problemer, eller havde svært ved at ville være homoseksuel. Der, hvor Schreber mødte sit psykiske problem, var da han stillede op til Rigsdagen men blev ikke valgt ind. Det var umiddelbart derefter, at han fik sin første sammenbrud. Så, når homogeniteten, den homogene gruppe, ikke accepterer eller fravælger mig, eller ser ned på mig, eller forkaster mig, eller undervurderer mig - når det bliver en konflikt for Schreber, så er det fordi situationen opleves svært traumatisk og forbundet med nogle konflikter han tidligt i livet har haft med faderfiguren og med senere i livet at føle sig psykiske sikker som autoritet i en homogen gruppe. Dette gav anledning til et psykotisk sammenbrud.

Dette at homogenitetens funktion og dynamik spiller en afgørende rolle i den psykotiske tilstand får mig til at tænke, at gruppeterapi kan blive et væsentligt element i behandlingen af personen med psykose. Det er fint, men måske ikke nok at få

etableret en stabil jeg-du relation, dvs. at patienten langsomt kan begynde at opleve sig selv i relation til den individuelle terapeut, som støtter ham osv. Men det er også vigtigt at kunne forholde sig til gruppen (familie, venner, kolleger).

FA
Du kommer ind på det, mig i forhold til den anden person, eller mig i forhold til gruppen, i din disputats omkring deixis-begrebet osv. Du kommer ind på det som en slags udvidelse eller psykisk udviklingstrin, eller hvordan skal man kalde det det?

BR
Min nye læsning – i min artikel om Schreber og i min disputats - går ud på, at autoerotik, narcissisme, homoerotik og heteroerotik er identitetsstadier. Autoerotik handler om libidinøs investering i de lystfulde ydre eller indre objektfølelser. Og etablerer derved tidligt en indre-ydre forståelse, en grænse oplevelse, vil jeg sige, i barnet. Så babyen har en fornemmelse af indre-ydre og har en fornemmelse af gode og dårlige sanseindtryk. Hvad der opleves ubehageligt bliver psykisk repræsenteret som 'ondt' - oplevelses- og jegnedbrydende - med aktuelle og mulige senere konsekvenser.

Så det er det første identitetsstadium. Det næste er narcissismen, som handler om at kunne fornemme og finde sig selv, kunne finde mig selv i den anden, og kunne spejle sig i den anden. Det handler også om, hvordan jeg'et strukturerer den anden i forhold til sin egen oplevelsesverden. Det er den tidlige narcissismes selv-anden problematik. Den tredje identitetstruktur handler om homogeniteten, altså gruppen af ensartede, homogene. Man kan måske, men alligevel ikke definitivt, spejle sig i en gruppe. En gruppe er jo en helhed, men også et utal af subjekt-subjekt relationer. Selvfølgelig kan der være momenter, hvor man pludselig oplever, at det gruppen taler om, ja, det er lige sådan, jeg'et selv oplever det. På den måde kan man spejle sig. Men gruppen består af forskellige subjekter, der retter sig ind på hinanden ved at forstå hinanden. Og spørgsmålet er: Kan vi komme til en slags common sense?

Selv-anden relationen hviler på spejling. Selv-gruppe relationen hviler på common sense; altså en fælles forståelse. Men dermed også en angst for ikke at blive forstået, blive udskudt og devalueret.

Og så den sidste identitetsform, som jeg i artiklen ikke rigtigt kommer ind på: det hetero-erotiske. Det handler mere om den periode i livet, hvor man i en periode har fundet sig

selv i homogenitetens rammer – eksempelvis i henholdsvis drenge- og pigegruppe, eller anden form for homogent fællesskab – og så gradvis eller pludseligt forlader fællesskabet for at finde sit jeg, sin identitet, i det, der er fundamentalt anderledes end ens eget ståsted, i heterogeniteten. Puberteten og ungdomsoprørenes år plejer at være gode eksempler på heterogenitetens fremkomst. Men interessant nok viser fremkomsten af heterogenitetens identitetsformer også at homogenitetens former samtidig vedbliver med at have en plads. Brud med normer, heterogenitetens grundlag, synes samtidig at danne grobund for homogene gruppedannelser. Det udviklede subjekts symbolisering synes således at veksle mellem heterogenitet og homogeniteten, og falder sjældent tilbage på narcissisme og autoerotik, som dominerende identitetsformer – selv om vi ikke helt kan frigøre os fra disse sindstilstande (jvf eksempelvis Trump).

FA

Jeg kommer igen til din disputats, hvor du i kapitel 4 kommer ind på den psykoanalytiske udviklingpsykologiske forståelse hvor du skriver noget som jeg tror er ret afgørende. Du skriver at der allerede præmorbidt skulle eksistere diskrete kommunikationsvanskeligheder, diskrete sproglige og diskursive vanskeligheder i deixis og udsigelse, dvs. i subjektets placering i jeg-duher-nu systemet. Disse vanskeligheder vil kunne få indflydelse på de ændringer i patientens seksuelle og sociale identitet, som indfinder sig senere, i puberteten. Og du slutter sætningen ved at sige, at tidlige forstyrrelser i deixis-funktionen kan være grundlag for den senere skizofrene patients forstyrrede tanker og oplevelser om sig selv og andre.

Du bringer frem en idé om et eller anden patogenetiske element. Det, som man tidligere har haft vanskeligheder ved kan komme til overfladen igen i puberteten, når tingene for alvor bliver symbolsk komplicerede. Det er ikke kun den narcissistiske relation til sig selv eller til den anden som kommer op - ikke engang homogenitetens spørgsmål. Nu kommer seksualiteten også med i spillet, og så bliver det ret kompliceret. Hvis den tidlig udvikling har været lidt skrøbelig, usikker, osv., så må det have en mulig indflydelse på det psykotiske sammenbrud. Netop i puberteten, kan man sige. Det er udviklingen som fænomenologerne ikke lægger så meget vægt på. De sidder der med en 19-årig ung fyr, som er blevet psykotisk, og prøver på at forstå det han oplever og taler om her og nu, mens du prøver på at forstå patienten i lyset af hans psykologiske udvikling. Her er måske også

en nuanceforskel mellem det fænomenologiske og det psykoanalytiske syn på problemet.

BR
De kommunikative forstyrrelser i udsigelsen, dvs. i jeg-du-her-nu-derdengang relationen lagde jeg vægt på i det kapitel du omtaler. Sådanne forstyrrelser kan ske før 3-års alderen. Jeg har også et afsnit med nogle tanker om sprogets pronominer og pronominalsystemets udvikling mellem det 2. og 3. år. Det er jo i den periode, hvor sproget rigtigt installerer sig. Det er bl.a. også derfor, at børnehavealderen starter ved 3-års alderen, og at man, når børnehavelæreren siger "nu går vi", så vender man sig ikke om og spørger "hvem er vi? Jeg kender ikke nogen her, der hedder vi". Barnet i børnehaven forstår, at 'vi' er en gruppe, som består af en række subjekter, som har to fundamentale jeg-oplevelser i sin grundstruktur. Det ene er oplevelsen af mit jeg som specielt, unikt, enestående, en guldklump; det andet er oplevelsen af mit jeg som almindelig, ordinært, en blandt mange, bare som alle de andre.

At kunne bære de to oplevelser uden frustration hører med til at kunne indordne sig i gruppestrukturen. Og det er denne balance, man opøver fra 3-års alderen og fremefter, og så håber man, den holder hele livet igennem. Så dette sker før, det er før du endelig får installeret den symbolske sprogbrug, hvor gruppebevidstheden, common sense, bliver installeret i sin endelige form.

FA
Noget mere grundlæggende end selve den sproglige tilegnelse?

BR
Ja, mere grundlæggende. Altså der, hvor subjektet ikke fuldt ud forstår, eller kan se sig selv uafhængig af det, der siges og gøres, men bliver indrulleret af det, der siges og gøres.

Så er det forældrenes, eller familiens, eller hvad der nu er for en signifikant anden som har betydning for subjektet som er altafgørende. Og hvis der ikke er driftstilfredsstillende, tillidsskabende, betryggende elementer i dine omgivelser, som gør at du føler dig elsket, respekteret, hørt og forstået, tryg, at din krop føler sig tryg - hvis der ikke er det, så vil det være sværere at forstå og opleve sig stabil i sin jeg-opfattelse overfor andre. Hvis man ikke har haft en tryg, tillidsfuld opvækst, så kan svigt opleves svært traumatiserende (devaluerende, isolerende, dødbringende) selv om de for andre ikke kommer til at have samme psykopatologiske effekt.

Og især at indgå i vi-strukturen er

vanskelig. Så en traumatisering, en oplevelsesmæssig traumatisering i udviklingsperioden 0-2 år kan have en afgørende senfølge-virkninger. Ikke mindst, hvis du er en krop, der er født med et forøget angstberedskab, og altså biologisk set har øget angstniveau. Hvis du er sådan, så vil det være endnu sværere at etablere et stabilt jeg, der kan indgå en jeg-du-relation og som kan indgå en jeg-vi-relation. Og det er det, der gør, at vi kan se psykotiske, psykose-nære oplevelser, også tidligere end i puberteten. Vi hører jo vores patienter beskrive, hvorledes de allerede fra barnsben syntes, at "jeg ikke var med i gruppen. Jeg var anderledes end de andre. Jeg tænkte og gjorde anderledes. Jeg ved ikke hvorfor, men sådan var det bare". Der var den følelse af ikke at være en del af en gruppe.

Det var den ene gruppe, som jeg oplevede som mennesker med psykose. Så var der en anden gruppe, for hvem puberteten var katastrofal. For på det tidspunkt skal man jo virkelig udfolde sit jeg, og virkelig have en stabilitet, og vide hvad du vil, og vide at du ikke kan alt, og vide at du bare er som andre. Det kan godt være, at du er ideel, men du er også bare normal, du kan også begå fejl, og det må du tage med. Det er ikke noget, der kan konciperes, hvis du ikke har den stabile jeg-oplevelse fra tidligere i livet. Det var sådan, jeg begrebsliggjorde det i det kapitel, du omtaler.

FA
Så vi taler om en periode som er mere grundlæggende end den periode, hvor symboliseringsevnen, evnen til at skabe symboler, metaforer, metonymier osv bliver grundlagt.

BR
Der skal være et grundlag før man kan udvikle symboliseringsevnen fuldt ud. Deixis var et begreb, der blev meget diskuteret dengang. Det var en tysk lingvist, Karl Bühler, som i 1934, som skabte begrebet. Han talte om Deixis am Oculus og Deixis am Fantasma. Det første illustreret i sætningen "Kan du se det derude – lige før var der en cykel, der kørte forbi derude". Deixis am oculos er det i sætningen der peger på noget, der kan ses med øjnene og forståelsen af sætningen kommer umiddelbart ved sanseapparatets brug. Og så talte han om Deixis am Phantasma: Noget, som pegede ind på fantasiens oplevelseselementer, deres sammenhæng og forståelsen af dem. Han havde de to begreber og de var meget betydningsfulde.

Det, jeg gør i min disputats, er selvfølgelig at udvikle deixis-begrebet endnu mere. Det var jo det, der var

mit forskningsområde, så det blev jeg jo nødt til. Alt det i talen, der får en "pege-funktion" ind i oplevelsesverden – i min oplevelse af dig og i din oplevelse af mig - bliver afgørende for, hvorvidt og hvorledes vi hver især oplever stabilitet, selvstændighed, autonomi, tro på dig selv, osv.

FA
Dig selv i sammenhæng.

BR
Ja, sammenhænge i det hele taget.

FA
Men så kommer vi videre til udsigelsen. Begrebet udsigelse er heller ikke et almindeligt dansk begreb.

BR
Nej, enonciation kom jo fra fransk og skulle oversættes, og det er rigtigt, at udsigelse ikke er et ord, der bruges på dansk i almindelighed.

FA
Der refereres ikke til udsagn?

BR
Udsagn er et mere almindeligt ord. "Han kom med et udsagn" siger vi, det er rigtigt, men vi kommer jo med utallige udsagn. Vi sidder her og taler, kommer med udsagn, men bag ved udsagnene er der en struktur. Denne struktur, udsigelsens struktur, har følgende form: "Jeg (1.p.) siger til dig (2.p.) ..… 'udsagn' (3.p.)". Dette er strukturen bag hvilken som helst sætning/udsagn, du kommer med. Disse begreber var en del af fundamentet i bogen "Det er et bånd, der taler". For at kunne forklare psykotiske tænkning som et brud på udsigelses-strukturen måtte vi hævde eksistensen af endnu flere bagvedliggende udsigelsesstruktur forbundet med den første.

FA
Strukturer som ligger forud for udsagnet?

BR
Forud for eller bagved. Det er klart, at i mit hoved kunne den bagvedliggende udsigelsesstruktur begrebsmæssigt være forbundet med 'det ubevidste'. Det ubevidste er jo heller ikke hverken forud for eller bagvedliggende. Det ubevidste agerer, når jeg taler og tænker og handler. Så jeg så en mulighed for at føre udsigelsesstrukturen ind i den dynamiske psykiatri og anvende den til analyse af psykotisk tale, tanker og kommunikation. Det empiriske materiale i min disputats bestod i breve skrevet af mennesker med langvarige psykose, mennesker uden tegn på psykopatologi samt interviews med mennesker med psykose. Nogle af Lacans teoretiske ideer blev et væsentlig bidrag til min udsigelses-

teori, især hans begreber om de tre sproglige ordner: DetnSymbolske, den Imaginære og den Reelle orden. Det var det som gjorde, at udsigelsesmodellen i disputatsen blev så kompleks og kompliceret - at jeg ville have relationen mellem det Imaginære og det Symbolske sammentænkt med en kompleks udsigelsesmodel. For hvad betød det egentlig?

Lacans begreb om det symbolske register er jo en hypotese om, at talen i det symbolske register er en tale, hvor vi forstår hinanden, men hvor vi også forstår at vi kan være uenige. Vi forstår også, at det, jeg siger, kan være uforståeligt eller kan være meningsløst for andre. Vi forstår ydermere, at vi er sammenbundne, men samtidig at individuelle. Vi har samme art følelser, men følelserne har også deres egen individualitet.

Hele dette symbolske register er stort set afkoblet i psykosen.

FA
Afkoblet, fraspaltet?

BR
Afkoblet eller fraspaltet fra det imaginære. Lacan siger, at det symbolske register ikke kan komme til udtryk i psykosen. Der kommer en masse sprog til udtryk, men det tilhører Imaginære register, det fantaserende, eller det Reelle, hvor ingenting hænger sammen, og ingenting er funderet i en sammenhæng. Han har jo den idé at det ubevidste består af et signifiantnetværk. Et netværk af signifiant'er. Og det er meget interessant med ordet netværk, for netværk har jo en række knuder, som gør, at signifianterne kan være forbundet med hinanden, men også tilfældigt associerede i en struktur. Ikke et system, men en struktur. Og det, der så er pointen ved psykosen, er, at nogle af de her knuder er afkoblet, billedligt talt klippet af. Så visse signifiantassociationer løber så at sige ud i ingenting. De hænger ikke mere sammen med andre signifiant'er. Og derfor opleves de som udefra kommet, ikke som en del af mig selv, men som noget, andre siger til mig, noget, jeg hører, noget, der er lagt ned over mig. Sådan oplever jeg'et sin tilstand i de psykotiske momenter.

FA
Du nævner også en af Lacans idéer om det Reelle. Det Reelle er det, der ikke kan symboliseres, det der ikke kan udtrykkes symbolsk i sproget.

BR
For mig at se, fungerer disse tre ordner som en fundamental struktur i os alle sammen. Det Reelle, det

Imaginære og det Symbolske er fundamentale begreber i vores forståelse af patientens og terapeutens talen og lytten. Terapeuten tilstræber at få den Symbolske og Imaginære sproglige orden til at dominere, men når behandlingen involverer personen i den psykotiske tilstand, så vil den Reelle og den Imaginære orden dominere. Og såvel behandlerens som patientens talen og lytten vil være påvirket af disse differentieringer. Jo mere den psykotiske sindstilstand dominerer, jo større rolle vil den Reelle orden spille og hindre, at dialogen kan bane sig vej gennem de Imaginære og funderes i det Symbolske. For at opretholde den terapeutiske alliance med patientens som er i psykotisk modus er det vigtigt at terapeuten selv kan fastholde forbindelsen til den Symbolske orden, selv om denne ordens basis ikke umiddelbart kan formidles til patienten.

FA
Så det, man gør i terapien med psykotiske patienter, er ret forskelligt afhængigt af om patienten er akut psykotisk og kaos dominerer situationen, eller om patienten er mere samlet og vi har områder, hvor vi er fælles om forståelsen af det, vi taler om. Det vi kan tilbyde patienten i denne bedre fase er at gå ind i det fælles imaginære felt. I håb om at komme frem til den fælles symbolsk verden, sådan at det reelle, det der ikke kan udtrykkes symbolske og som ligger nedenunder ikke udfolder sig.

Så det ikke får dominans.

BR
Det får lov til at blive liggende, kan man sige.

Den terapeutiske alliance er jo dette, at uanset om patienterne kritiserer mig, eller nedgør mig, eller bliver i angst, eller har det godt, så kommer de, fordi de i kroppen fornemmer en alliance. Den er i det Imaginære register, men enorm vigtig.

Det er blandt andet det, jeg synes, man skal lære yngre terapeuter, når de sidder med psykosepatienter. Prøve at forstå – forstå, hvad jeg som samtalepartner siger, når jeg skal prøve at forstå det, jeg ikke forstår.

Erfaringer fra psykosekurser, når deltagerne bliver spurgt om, hvad de som terapeuter ville komme af interventioner til patienten, er ikke sjældent: ”sådan tænker andre mennesker ikke”, eller ”det er ikke almindeligt at tænke sådan”, eller ”det er nok, fordi du er lidt psykotisk, at du siger det”. Så de ville komme med dommen eller evalueringen som forklaring. Men som vi snakkede om tidligere man må

erstatte dommen med ”the negative capability”. Det er enormt svært, når man er opdraget i en medicinsk diskurs. Det ligger så meget ved siden af det du er uddannet til som læge, at du af og til, måske ofte, skal fremtræde uvidende og tvivlende. Den attitude er meget lidt lægelig.

Og der kommer vi tilbage til noget, som vi ikke rigtig fik talt om tidligere. Jeg tror, at det at være opdraget tværkulturelt, giver indsigt i, at der ikke i dialogen med den anden eksisterer en altdominerende common sense.

At der skal gives plads til stærkt afvigende meninger, stærkt afvigende holdninger. De kan også interessante. Du skrev selv en artikel om for år tilbage.

FA
Ja, det var den gang jeg var midt i mit kulturchok i Danmark og min identitstransformation.

Jeg husker at vi den gang tog på ferie ned til Sydeuropa, og da vi nåede Paris fik jeg hver gang en fornemmelse af, at jeg hører til her. De ligner mig. De er præcis ligesom mig. Det var en ren fysisk fornemmelse. Det viser den store betydning kroppen har i identitetsfølelsen, og også i fællesskabsfølelsen, kan man sige.

BR
Ja, det er meget interessant. Hvornår skrev du din artikel i Agrippa? Var det ikke i 1993?

FA
Ja, det var der omkring.

Der skete meget den gang, også i psykiatrien. Sammen med neoliberalismen, privatisering og effektivisering kom det evidensbaserede paradigme. Det hvilede på den præmis, at hver patient skulle få en konkret diagnose, eller to eller tre, som gjorde dem berettigede til en lige så konkret, specifik behandling. Det var jo lidt af en revolution, den specifikke evidensbaseret behandling for den specifikke lidelse, et tankesæt som har skabt lige så mange nye problemer som den har løst.

Men verden går jo videre. Nu har psykiatrien fået en masse tiltrængte millioner, men så tænker jeg, hvordan opfatter vi psykisk sygdom nu, og hvad kan det blive det næste? Ideen om behandlingspakker, den evidensbaserede pakkebehandling, 8-15-20 samtaler til de specifikke diagnoser, er det mon noget som er kommet for at blive?

Kan du se en eller anden revne i denne ideologi, et eller andet som åbner op for muligheden for en

anden form for behandlingen for patienter med alvorlig psykopatologi? Noget i retning med den finske Need-adapted behandling for psykotiske patienter med fleksibilitet og mulighed for længerevarende behandling, inklusiv psykoterapeutisk behandling som tager hensyn til patienternes skiftende tilstand og behov? Hvordan ser du på behandlingen i fremtiden?

BR
Altså for mig at se, så er pakkebehandling en organisering af behandlingen, som på forhånd fastlægger, hvor mange gange, hvordan og i hvilken sammenhæng behandlingen skal foregå. Hvis du pludselig får en anden diagnose end den, du først blev henvist til, så bringes du over i en anden pakke. Den organisering tilsidesætter jo fuldstændig subjektivitet, subjektiv oplevelse, subjektiv forståelse, og tilsidesætter forståelsen af psykisk sammenhæng. Den ser bort fra den tid, det tager at begynde at forstå sig selv og sin lidelsesudvikling gennem et forløb, at se sig selv som en, der fortsætter fortid i nutiden og ind i fremtiden. At fastlægge på forhånd, at det kan gøres på 20 gange, er for mig meningsløst. Jeg frygter, at med den form for organisering, som jo er vældig comme il faut, vil det blive endnu sværere for patienterne at kunne føle en kontinuerlig udvikling i deres tilstand. Selv om der selvfølgelig også gøres mange positive ting, på den måde: man forsøger at hjælpe patienterne i arbejde, i skolesituationer, i sociale situationer, forsøger at være mere åben overfor et bredere aspekt af patientens interaktioner med omverdenen, og patientens udfoldelse i omverdenen. Man tilbyder også psykoedukative forløb, hvor man forklarer patienten noget om sygdommen, og hvordan de bør opleve sig selv, hvad de skal gøre for at komme ud bland andre og så videre. Her fastholder man igen et vidensperspektiv snarere end en uvidenheds perspektiv.

Og hvad angår de 10 milliarder, som psykiatrien har fået, så kommer det jo lidt an på, hvad de bruges til. Man vil gerne føre psykiatrien sammen med resten af det medicinske speciale. Og så er vi tilbage til det tidligere emne. For mig ville det være godt, hvis resten af de medicinske specialer kunne indse, at psykiatrien har noget særligt at bidrage med. Men lige nu ser det ud som om det modsatte er tilfældet.

Men det, der ligger under er, at nu skal vi have hjælp fra de andre specialer til at udføre vores arbejde. Patienterne er objekter, ikke? Ligesom de psykosomatiske tilstande er også rykket ud af psykiatrien. Da du var på Psykoterapeutisk afsnittet i

Nannasgade var psykosomatik en del af psykiatrien. Nu er det jo blevet en del af socialmedicin. Ikke fordi man ikke kan arbejde der, men det siger jo også noget om, at man tager fundamentet for at tænke psykosomatik væk. Og gør det til noget mere medicinsk: "Vi må kunne finde en somatisk 'fejl'et eller andet sted i kroppen, og det må vi arbejde med - med kroppens måde at håndtere sig selv på.

FA
Det lyder ikke særligt opmuntrende. Vi må håbe på de yngre generationers engagement.

Vi må stoppe for denne gang. Mange tak for din ærlighed!

Kort litteraturliste med nogle af de værker som omtales i interviewet:

Forslag til litt.

Rosenbaum, Bent., Harly Sonne. 1979. "Det er et band der taler". Analyser af sprog og psykosen. Gyldendals sprogbibliotek. København.

Rosenbaum, B. 1989. Freud og psykiatrien. *Psyke og logos*. Årg. 10, nr.1.

Rosenbaum, B. 1996. Nogle kardinalpunkter i psykoanalytisk psykoterapi. *Tidsskrift for sprogpsykologi.* Årg. 3, nr. 1.

Rosenbaum, B., Thorgaard L. 1998. Tidlig og vedholdende intervention ved skizofreni. En kort version af DNS-manualen for psykodynamisk individuel psykoterapi med skizofreni. Psykiatrisk hospital, Risskov.

Parnas, J., Zandersen M., Jansson L., Zahavi D. 2025. Det skrøbelige selv. Et fænomenologisk studie af det skizofrene spektrum. Nord Academic. København.

Rosenbaum, B., 2000. Tankeformer og talemåder. En undersøgelse af skizofrenes udsigelse, tankeforstyrrelse og kommunikation. (doktordisputats). Multivers. København.

Rosenbaum, B. "Das Unheimliche" og mulighed for at integrere det fremmede. 2006. *Psyke og logos*. Årg. 27, nr 2.

Rosenbaum, B., Harder, S. 2007. Psychosis and the dynamics of the psychotherapy process. *Int Rev Psychiatry*. 19(1):13-23.

Davidsen, K A., Rosenbaum, B., 2011. Fear of annihilation in subjects at risk of psychosis: A pilot study. Psychosis. Vol 4, 2. 146-160.

Harder, S., Køster, A., Valbak K., Rosenbaum, B. 2014. Five-Year follow-up of Supportive psychodynamic psychotherapy in first-episode psychosis: Long-term outcome in social functioning. Psychiatry, volume 77, issue 2.

Rosenbaum, B. (2023). Presence and absence – some psychoanalytic semiotic pre-conditions for the psychoanalytic work. Scandinavian Psychoanalytic Review, 45/1: 65-73. https://doi.org/10.1080/01062301/2023.2195586

Larsen, E.D. & Rosenbaum, B. (2023). Nachträglichkeit and psychoanalytic creativity. Scandinavian Psychoanalytic Review, vol. 46/1-2: 40-48

Published online November 2023. https://doi.org/10.1080/01062301.2023.2277095